

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОНДАРЄВА КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.343:343.82:343.97

**ЗЛІСНА НЕПОКОРА ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ **К.В. Бондарєва**

Науковий керівник **Богатирьов Іван Григорович**,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Бондарєва К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації УВП: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

Дисертація присвячена комплексному науковому дослідженню кримінально-правової норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП. Здійснено кримінально-правову та кримінально-виконавчу характеристику злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Актуальність наукового дослідження пояснюється недостатньою розробленістю деяких питань щодо кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП, що ставить перед наукою та правозастосовною практикою на порядок денний питання про необхідність поглибленого їх дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні та правові засади дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП» досліджено історію розвитку кримінально-правової норми «Злісна непокора вимогам адміністрації УВП» та виокремлено три історичні періоди її становлення. Надано характеристику стану наукового дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП, на підставі чого розкрито її методологічний інструментарій, що в свою чергу дозволило визначити суб'єктів запобігання вчинення засудженими цього злочину та показати проблеми і шляхи вирішення в цьому напрямку.

Вивчення судової практики застосування ст. 391 КК України показало, що диспозиція цієї кримінально-правової норми має численні прогалини законодавчого характеру та не повною мірою співвідноситься з окремими положеннями чинного КВК України, а у деяких випадках навіть суперечить їм. Встановлено, що дискусійні

питання застосування ст. 391 КК України пов'язані з її декриміналізацією, виключенням із диспозиції другої форми злочинної поведінки засуджених, а саме іншої протидії адміністрації у здійсненні її функцій, строком давності дисциплінарного стягнення, яке впливає на застосування до засудженого ст. 391 КК України, місцем вчинення цього злочину, відсутністю у даній кримінально-правовій нормі кваліфікуючих ознак, а також його відмежування від злісного порушення установленого порядку відбування покарання.

Вивчення міжнародно-правових, національно-правових, соціально-психологічних, кримінологічних та пенітенціарних факторів криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП надало можливість визначити її соціальну зумовленість і довести, що у вітчизняного законодавця були обґрунтовані підстави закріпити дану норму в кримінальному законодавстві. Це, в свою чергу дозволило констатувати, що ст. 391 КК України є дієвим запобіжним засобом, який сприяє підтриманню належного правопорядку в УВП та відіграє важливу роль в організації застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених і запобігання вчинення серед них нових кримінальних правопорушень.

Дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП за законодавством зарубіжних країн показало, що в КК Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова та Республіки Узбекистан містяться статті, які стосуються злісної непокори вимогам адміністрації зазначених закладів. Проте, в пенітенціарних установах найбільш розвинутих країнах світу, а саме США, Англії, Франції, ФРН та Японії фактично створена система, в якій унеможлиблюється злісна непокора вимогам адміністрації цих установ, чим і пояснюється відсутність кримінальної статті, яка б передбачала відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП. До об'єктивних чинників цього, віднесено: систему індивідуального утримування засуджених; диференціацію ув'язнених виходячи з їхніх індивідуальних кримінологічних характеристик; створення прогресивної поетапної системи ресоціалізації ув'язнених, яка за своєю внутрішньою сутністю є вагомим мотивуючим чинником, який сприяє їх виправленню та спрямуванню на шлях законслухняності; комплексний підхід до ресоціалізації засуджених, у

відповідності до якого ставка робиться не на заходи правові, а здебільшого на заходи соціального, економічного, психологічного та морально – релігійного характеру.

У другому розділі «Кримінально-правова характеристика злісної непокори вимогам адміністрації УВП» встановлено, що за своєю конструкцією склад злочину, передбачений ст. 391 КК України, відноситься до так званих злочинів із формальним складом, оскільки в диспозиції статті відсутня вказівка про настання певних наслідків. Запропоновано авторську дефініцію злісної непокори вимогам адміністрації УВП як свідомого протиправного діяння з боку засудженої особи, яка не виконує вимоги закріплені КВК України і умисно посягає на встановлений в УВП порядок відбування покарання, права та безпеку інших осіб. Об'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність УВП у процесі відбування призначеного засудженому покарання у виді позбавлення або обмеження волі як елемент правосуддя.

Додатковим безпосереднім об'єктом виступає авторитет державної влади, оскільки злісна непокора як діяння, особі, що не є ПА УВП, тягне лише дисциплінарну відповідальність.

Встановлено, що до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України входить: 1) злісна непокора законним вимогам адміністрації УВП; 2) інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій; 3) установа, яка виконує покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі; 4) юридична преюдиція – застосування стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання; 5) часовий проміжок у виді одного року після накладення відповідного стягнення. Зазначено, що законодавець окремо виокремив злісну непокору у двох формах діяння: непокору у формі пасивної поведінки (бездіяльності), а протидію – у формі активної поведінки (дії). Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України є місце його вчинення, а саме ВК. У зв'язку з цим, обґрунтовано необхідність виключення із диспозиції ст. 391 КК України вказівки стосовно осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі як таких, що не можуть бути

притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення зазначеного злочину. Виявлено, що ст. 391 КК України містить деяку неузгодженість із визначеним строком давності дисциплінарного стягнення з ч. 14 ст. 134 КВК України у вигляді часового проміжку при визначенні стягнення як такого.

Встановлено, що суб'єктом досліджуваного злочину може бути лише фізична особа, яка досягла 18-річного віку, відбуває покарання у вигляді позбавлення волі та за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переводилася до ВК іншого рівня безпеки. Доведено, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України, не можуть бути: 1) засуджені, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виховних колоніях; 2) засуджені, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі; 3) вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при ВК, інваліди першої групи; 4) засуджені, які залишені у СІЗО чи направлені у ВК максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування. Визначено, що злочин, передбачений ст. 391 КК, може бути вчинений лише з прямим умислом, оскільки склад злочину є формальним, а тому виключається можливість його вчинення з непрямым умислом або з необережності. Зміст прямого умислу при вчиненні цього злочину полягає в тому, що винний усвідомлює суспільну небезпеку і фактичні обставини злісної непокори вимогам адміністрації УВП і бажає вчинити злочин, передбачений ст. 391 КК. Емоційний стан, мотив та мета злочину, передбаченого ст. 391 КК не є необхідними ознаками його складу й не впливають на кваліфікацію.

У розділі III «Кримінально-виконавча характеристика злісної непокори вимогам адміністрації УВП» доведено, що кримінально-виконавча характеристика є важливим інструментом під час проведення нашого дослідження. Запропонована модель кримінально-виконавчої характеристики дає можливість з'ясувати ті суперечливі моменти, які визивають ряд труднощів щодо забезпечення дотримання прав засуджених, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, умов режиму відбування покарання, застосування до них засобів виправлення та ресоціалізації тощо. Обґрунтовано застосування для дослідження характеристики осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам

адміністрації УВП наступних ознак: соціально-демографічних; соціально-рольових; кримінально-виконавчих та морально-психологічних. Завдяки чому визначено основні риси засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП серед них, буйність, зухвалість, нахабство, агресивність, незлагідність у колективі, небажання рахуватися з інтересами інших засуджених. Даний висновок ґрунтується на відомостях отриманих шляхом узагальнення вивчених вироків судів за ст. 391 КК України впродовж 2012-2017 рр.

Вивчення та аналіз судової практики за ст. 391 КК України вказало на те, що поведінка засуджених, яка передувала вчиненню ними даного злочину характеризується систематичним порушенням вимог режиму відбування покарання та застосуванням до них численних дисциплінарних стягнень. Серед засуджених, які вчинили вказаний злочин, більшість вже мали одну, дві чи три судимості та відбували покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 2 до 5 років. Переважна більшість осіб були засуджені за злочини проти власності (крадіжки, грабежі та розбої) та злочини проти життя та здоров'я особи. Враховуючи попередню злочинну спрямованість таких засуджених, закономірним є збереження ними насильницької спрямованості поведінки під час відбування покарання.

Дослідження практики застосування до засуджених, що вчиняють у МПВ злісну непокору вимогам адміністрації УВП засобів виправлення та ресоціалізації показало, що громадські організації взагалі не здійснюють позитивного впливу на цю категорію засуджених. Проведення соціально-виховної роботи з цими засудженими є досить складним процесом та, на жаль, малоефективним засобом їх виправлення. Наголошується на критичному ставленні до закріплення законодавцем за засудженими їх права на участь у суспільно корисній праці, підкреслюється необхідність обов'язкового залучення до праці засуджених, що вчиняють злісну непокору, як виняткового засобу їх виправлення. Встановлено, що засуджені за злісну непокору вимогам адміністрації УВП здебільшого мають неформальний статус, активно підтримують злочинні закони і традиції, користуються авторитетом серед інших засуджених, у соціальному середовищі засуджених належать до групи

негативної спрямованості, чим власне і пояснюється їх високий неформальний статус.

Ключові слова: злісна непокора; вимоги; адміністрація; УВП; характеристика; засоби виправлення і ресоціалізації; засуджених.

ANNOTATION

Bondarieva K. V. Malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders: criminal legal and criminal executive characteristics – Qualifying research paper as a manuscript.

The dissertation for the scientific degree of candidate of juridical science on specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018

The thesis gives complex scientific research of criminal legal norm which provides criminal liability of the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders. Criminal legal and criminal executive characteristics of malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders were made.

The novelty of the scientific paper is explained by the insufficient research of the certain controversial issues relative for the criminal legal and criminal executive characteristics of malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders that give to the scientific and law – enforcement practices the reason for the profound studying of the latter.

The first section «Theoretical and methodological grounds of malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders» outlines the evolution history of criminal legal norm «malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders» and distinguishes three periods of its development. The field of research and studies characteristics on malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders were given. Based on these characteristics the methodological tools were revealed that in its turn allowed defining the subjects of the given crime prevention and showing the problems and ways of its solution.

Studying of court practice application of the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine has demonstrated that the disposition of given criminal and legal norm has numerous legislative gaps and does not correlate to the certain regulations of the current Penal Enforcement Code of Ukraine and in some cases even contradicted in it. It was

revealed by the author that the most problematic and disputed points of the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine application' deals with its decriminalization, removal from the other form of prisoners' behavior disposition namely another counteracting to the administration in performing its functions; statutory limitation of disciplinary measures that influences the application of the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine; scene of the crime; lack of the qualifying indicators in the criminal and legal norm; its separation from malicious violation of the serving sentences order.

Studying of the international legal, domestic legal, psychosocial, criminological and penitentiary factors of the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders criminalization provided the possibility to determine its social conditionality and prove the fact that national legislator had legitimate reasons to enforce the given norm in the criminal legislation. The given facts enabled to note that the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine is an efficient preventive way that promote maintenance of appropriate law and order in the penitentiary institutions and play an important role in the application of the basic measures of correction and resocialization of prisoners and crime prevention among them.

Researching the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders in foreign legislation showed us that in the Criminal Codes of the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan, the Republic of Moldova and the Republic of Uzbekistan there are Articles that focus on the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders. But in the penitentiary institutions of highly developed countries such as the USA, England, France, Germany and Japan the established penitentiary system itself prevents the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders. This fact explains us the absence of the Article for the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders in the Criminal legislation of these countries. To the objective factors could be referred the following: the system of individual detention of prisoners, differentiation of prisoners according to their individual criminological characteristics, development of the advanced gradual system of prisoners' resocialization that in its nature is the important motivational aspect which contributes to the correction of prisoners and direct them to the law-abiding

way; the complex approach to the prisoners' resocialization that focuses not on the legal actions but mostly on social, economic, psychological and moral religion actions.

In the second section «Criminal and legal characteristic of malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders» the author proved that in its structure the gravamen of a crime provided by the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine is referred to the so-called crimes with formal composition because there is no specification for certain consequences in the Article disposition. Author's differentiation of malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders as deliberate crime by the prisoner who does not obey the qualifications confirmed by the Criminal and Executive Code of Ukraine and intentionally infringes the established order of sentences' serving set by the penetration institution as well as the rights and safety of other people is provided. The objects of a crime provided by the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine are the social relations which maintain regular functioning of the penal enforcement agencies in the field of court judgement execution and sentence's serving contained in that judgement as one of the main parts of justice administration. An additional direct object is the credibility of the governmental bodies as contempt or disobedience to the individuals who are not the representatives of the administration (e.g. to the individuals who provide general and vocational training) causes only administrative liability.

It has been established that the crime covered in the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine includes: 1) malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders; 2) other disobedience to the administration in lawful performance of its functions; 3) the institution which implements the punishment in the form of freedom deprivation or imprisonment; 4) legal prejudition is an implementation of penalty in the form of transferring to the cell-type accommodation or for more strict regime under which a sentence is served. It was mentioned that the legislator determined malicious disobedience of two forms of acting: disobedience in the form of passive behavior (inaction) and contrariety in a form of active behavior (action). Obligatory feature of the crime covered in the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine is the crime scene namely penal colony. According to the given facts the necessity of the reference concerning the people who are serving their sentences in the form of imprisonment as

those who couldn't be treated under the terms of criminal liability for committed crime exception was proved. It was revealed that the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine contains some disagreements with the identified disciplinary action statutory limitation covered in the part 14 of the Article 391 of the Criminal Executive Code of Ukraine as the timeline for its determination and recovery.

It was proved that the subject of studied crime may be legal entity of the legal age who was serving the sentence in the form of imprisonment and who was transferred to the cell-type accommodation or to the correctional institution of different protection levels after the violation of the regime under which the sentence was served. The author reasoned that the subject of the crime covered in the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine couldn't be a person who: 1) prisoner who is serving the imprisonment in the young offenders' institutions; 2) prisoner who is serving the punishment in the form of restraint; 3) pregnant women or women who have children in childcare units of correctional colonies, persons with 1 category disabilities; 4) prisoners who stayed in detention facility or were sent to correctional colony with the highest level of safety for household work.

It was defined that the crime covered in the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine may be committed with the direct intention because the *corpus delicti* is formal and according to the given facts the possibility of its commitment with an indirect intention or through the negligence excluded. The essence of direct intention while committing the crime is that the guilty person understands social danger and actual circumstances of malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders and has an intention to commit the crime covered in the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine. Emotional state, the motive and the aim for the crime covered in the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine are not the necessary features of the crime and do not influence the qualification.

In the third section «Criminal and executive characteristic of the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders» the author proved that criminal and executive characteristic is an important tool for the given research. Suggested model of criminal and executive characteristic provides the way to clarify the controversial issues which pose the difficulties as for protection of prisoners' rights who serve the

sentence for the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders; the conditions of serving the sentence; applying the means of correction and resocialization etc. The application for the research of the individuals who serve the sentence for the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders characteristics was justified as following: social demographic; social role; criminal executive and moral psychological. Therefore, the main features of the convicted for to the penal enforcement administration's orders were pointed out. There are violence, audacity, insolence, aggressiveness, insubordination in the team, unwillingness to take into account the interests of other prisoners. This conclusion is based on the information obtained by generalizing the learned courts judgements under the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine during 2012-2017.

Studying and analysis of the court judgements covered by the Article 391 of the Criminal Code of Ukraine it was indicated that the behavior of prisoners that preceded the commission of this crime is characterized by a systematic violation of the regime requirements while serving a sentence and the application of numerous disciplinary sanctions against them. Most convicted criminals have already had one, two or three convictions and served sentences of 2 to 5 years in prison. The vast majority of people were convicted with the crimes against property (theft, robbery and burglary) and crimes against the life and health of a person. Considering the previous criminal orientation of the convicts, it is logical to preserve their forcible direction of conduct while serving the sentence.

Researching the application of re-socialization practice to the prisoners who commit malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders while serving the sentence showed that public organizations generally have no positive influence on this category of prisoners. Conducting social and educational work with these prisoners is a rather complicated process and unfortunately an ineffective mean of their correction.

The author emphasizes the critical attitude towards the fact that the legislator secures the rights of the convicted persons to participate in socially useful work, stresses the necessity of obligatory involvement of the convicted criminals who committed malicious disobedience to the work as an exceptional remedy for their correction. It was

defined that convicted with the malicious disobedience to the penal enforcement administration's orders mostly have informal status, actively support criminal laws and traditions, enjoy authority among other convicts, in the social environment of the prisoners belong to the group with negative orientation that in fact explains their high informal status.

Key words: malicious disobedience; orders; administration; penal enforcement institutions; characteristic; means of correction and resocialization; prisoner.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бондарєва К. В. Фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 3. С. 55–58.
2. Бондарєва К. В. Методологічний інструментарій дослідження злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Науковий збірник Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 109–112.
3. Бондарєва К. В. Уголовно-исполнительная характеристика злостного неповиновения требованиям администрации учреждения исполнения наказания. *Фемида*. 2016. № 12 (252). С. 30–34.
4. Бондарєва К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: історико-правовий аспект. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 93–97.
5. Бондарєва К. В. Деякі аспекти вияву злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. Вип. 3 (79). С. 33–41.
6. Бондарєва К. В. Режим як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5 (8-9). С. 110-116.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бондарєва К. В. Теоретичне обґрунтування дослідження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика (тенденції, проблеми і шляхи їх подолання): матеріали круглого столу*, (Дніпропетровськ, 22 квіт. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 281–283.
2. Бондарєва К. В. Проблемність у застосуванні до засуджених ст. 391 КК

України. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Чернігів, 27-28 жовт. 2016 р.). Чернігів, 2016. С. 40–41.

3. Бондарєва К. В. Деякі питання запобігання вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства*: зб. тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф., (Ірпінь, 4 листоп. 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 173–176.

4. Бондарєва К. В. Пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф., (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 114–117.

5. Бондарєва К. В. Дослідження засудженого, який вчиняє кримінальне правопорушення у місцях позбавлення волі: порівняльна характеристика. *Злочинність у глобалізованому світі*: матеріали XVI Всеукраїнської кримінологічної конф., (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 48–50.

6. Bondarieva K.V. The criteria of the crime disjunction that is provided under the article 391, Criminal Code of Ukraine from the malicious violation of the established procedure for serving a sentence. *Application of English language in the teaching of criminal legal disciplines*: interuniversity scientific and practical internet conference, (Kyiv, June 14, 2018). Kyiv. 2018. P. 150–152.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	28
1.1. Стан наукового дослідження та методологічні засади дослідження злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань	28
1.2. Соціально-правова обумовленість кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань	47
1.3. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань за законодавством зарубіжних країн.....	63
Висновки до першого розділу	81
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	86
2.1. Об'єктивні ознаки злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.....	86
2.2. Суб'єктивні ознаки злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.....	126
Висновки до другого розділу.....	145
РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	150
3.1. Наукове обґрунтування кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань	150
3.2. Кримінально-виконавча характеристика осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань.....	157

3.3. Засоби впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань.....	179
Висновки до третього розділу.....	201
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211
ДОДАТКИ.....	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВК	Виправна колонія
ВНіБ	Відділення нагляду і безпеки
ВРУ	Верховна Рада України
ВСПС	Відділення соціально-психологічної служби
ВТК	Виправно-трудоий кодекс
ВТУ	Виправно-трудова установа
ДІЗО	Дисциплінарний ізолятор
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба
ДПК	Дільниця посиленого контролю
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
КВК	Кримінально-виконавчий кодекс
КК	Кримінальний кодекс
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МПВ	Місця позбавлення волі
МЮУ	Міністерство юстиції України
ОК	Одиночна камера
п.	пункт
ПА	Представник адміністрації
ПКТ	Приміщення камерного типу

Постанова Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини, пов’язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі»

Правила	Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань
р.	рік
рр.	роки
РНК	Рада Народних Комісарів

РРФСР	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РФ	Російська Федерація
ст.	стаття
СІЗО	Слідчий ізолятор
СПС	Соціально-психологічна служба
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
УВП	Установа виконання покарань
УРСР	Українська радянська соціалістична республіка
ФРН	Федеративна республіка Німеччини
ч.	частина
ЧПНК	Черговий помічник начальника колонії

ВСТУП

Актуальність теми. Зміна суспільно-політичних та соціально-економічних умов країни після революції Гідності у 2014 році суттєво вплинула на реформаторські процеси в Державній кримінально-виконавчій службі (далі ДКВС), яка втратила контроль за органами і установами виконання покарань (далі УВП) на Сході країни, а їх було 14 з 20 – у Донецькій області, 15 з 16 – у Луганській та 5 з 5 установ в АР Крим. З іншого боку, у ДКВС з'явилися проблеми реформування у зв'язку з рішенням Кабінету Міністрів України № 384 від 18 травня 2016 року про її передачу під юрисдикцію Міністерства юстиції України (далі МЮУ). Допущення засудженими систематичних порушень порядку відбування покарання, вчинення кримінальних правопорушень, зокрема злісної непокори вимогам адміністрації УВП, вказує на неналежне виконання своїх обов'язків керівництвом як УВП, так і ДКВС щодо здійснення управління та контролю у сфері виконання кримінальних покарань. На це, зокрема, вказують події, які відбулися у слідчому ізоляторі (далі СІЗО) у серпні 2017 року в Одесі (вбивство працівника СІЗО) і Чернігові (вбивство ув'язненого).

Щороку у структурі пенітенціарної злочинності такий вид злочину, як злісна непокора вимогам адміністрації УВП становить суттєву частку. Так, у 2012 році показник цього злочину склав 120 (30 %); 2013 році – 147 (32 %); 2014 році – 119 (29,1 %); 2015 році – 109 (28,4 %); 2016 році – 93 (26,3 %); 2017 році – 78 (22,1 %); шість місяців 2018 році – 36, без врахування злочинів, вчинених в УВП в Луганській і Донецькій областях, а також АР Крим, які тимчасово перебувають на непідконтрольній Україні території.

Дослідження кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП на сьогодні супроводжується рядом питань, з'ясування яких має вирішальне значення для ефективного застосування даної норми та ставить перед наукою та

правозастосовною практикою питання про необхідність поглибленого їх дослідження, що в свою чергу обумовлює вибір теми дослідження та її актуальність.

Науково-теоретичною базою дослідження стали роботи відомих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінального та кримінально-виконавчого права, зокрема: М.І. Бажанова, Є.Ю. Бараша, Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, І.В. Боднара, Є.В. Болдирєва, Р.В. Вереши, П.А. Вороб'я, В.К. Грищука, О.М. Джужі, Т.А. Денисової, Ю.Ф. Кваши, В.А. Кирилюка, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, Л.Г. Крахмальника, П.П. Михайленка, С.С. Мірошніченка, О.С. Міхліна, О.Є. Наташева, І.С. Ноя, М.О. Огурцова, В.І. Осадчого, Ю.В. Орла, А.М. Павлухіна, О.І. Плужнік, М.С. Пузирьова, О.Л. Ременсона, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, В.М. Трубникова та ін.

Безпосередньому дослідженню інституту кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП присвячена кандидатська дисертація Ю.В. Орла «Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи» (2008 року). Крім того, частково дослідженню вказаного інституту присвячені докторська дисертація І.М. Копотуна «Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України» (2008 року), кандидатська дисертація О.І. Плужнік «Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою» (2003 року), монографія С.С. Мірошніченка «Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії» (2012 року), монографія В.І. Осадчого «Злочини проти правосуддя» (2018 року). Разом з тим, враховуючи що вказані роботи містять низку системних положень та висновків, які стосуються дослідження проблеми вчинення засудженими у місцях позбавлення волі (далі МПВ) нових кримінальних правопорушень, в них відсутні достатні теоретичні розробки, присячені кримінально-правовій та кримінально-виконавчій характеристиці злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії реформування судоустрою,

судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015), Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015), Плану дій з реалізації стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (затвердженого розпорядженням КМУ від 23 листопада 2015 року № 1393-р), пріоритетних напрямках розвитку правової науки на 2016-2020 роки, (затверджених постановою загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 року), Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схваленої розпорядженням КМУ від 13 вересня 2017 року № 654-р). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 29.10.2015 року (протокол № 20 від 29 жовтня 2015 року) та схвалена відділенням кримінально-правових наук НАПрН України у 2015 році (реєстраційний № 767).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є здійснення комплексної та системної кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП, розроблення пропозицій щодо внесення змін до національного законодавства, вивчення зарубіжного досвіду встановлення кримінальної відповідальності за вказаний злочин та впровадження його до національного законодавства.

Досягнення поставленої мети обумовлює необхідність вирішення наступних *завдань*:

- вивчення стану наукової розробки та правових засад злісної непокори вимогам адміністрації УВП;
- з'ясування соціально-правової обумовленості кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП;
- вивчення зарубіжного досвіду протидії злісній непокорі вимогам адміністрації УВП;
- розкриття об'єктивних ознак досліджуваного злочину;
- вивчення ознак, що характеризують суб'єкта й суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 391 КК України;

- наукове обґрунтування кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП;
- здійснення кримінально-виконавчої характеристики осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП;
- визначення та обґрунтування засобів впливу на осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП;
- розроблення пропозицій щодо внесення змін до національного законодавства з метою вдосконалення норми, що передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

Об'єктом дослідження є кримінально-виконавчі відносини, що виникають з приводу вчинення засудженими під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Предметом дослідження є злісна непокора вимогам адміністрації УВП: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає сукупність загальнонаукових та спеціально наукових методів, що забезпечують об'єктивний аналіз досліджуваного предмету: *діалектичний метод* (дозволив розглянути усі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість та сприяв розумінню об'єкта дослідження в частині поєднання потреб наукових досліджень та практики діяльності УВП МЮУ – розділи 1-3); *історико-правовий метод* (надав можливість дослідити стан наукової розробки проблеми злісної непокори вимогам адміністрації УВП – підрозділи 1.1., 1.2); *порівняльно-правовий метод* (використаний при дослідженні окремих положень кримінального законодавства зарубіжних країн та їх співвідношенні з положеннями КК України – підрозділ 1.3); *формально-юридичний метод* (застосований при характеристиці окремих елементів та ознак складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України – підрозділи 2.1, 2.2, висновки); *системно-структурний і функціональний методи* (дозволили виокремити критерії відмежування злісної непокори вимогам адміністрації УВП від злісного порушення

встановленого порядку відбування покарання, розробити пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства – підрозділ 2.1.); *статистичний* метод (використаний для підтвердження відповідності отриманих теоретичних висновків даним аналізу офіційної статистики – підрозділи 3.1, 3.2); *соціологічний* метод (використаний при дослідженні вироків судів за ст. 391 КК України, узагальненні результатів анкетування працівників УВП МЮУ – підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, висновки). Комплексне застосування зазначених методів дало змогу сформулювати низку наукових і практичних положень, які матимуть значення для подальшого розвитку та вдосконалення кримінально-правової норми, передбаченої ст. 391 КК України.

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 252 співробітників УВП з різних регіонів України (Дніпропетровської, Київської, Полтавської, Рівненської, Сумської та Чернігівської областей), узагальнені результати вивчення 588 вироків судів за ст. 391 КК України в період з 2012-2016 роки, узагальнені результати вивчення 150 кримінальних проваджень за ст. 391 КК України в період з 2014-2017 роки, чим забезпечується обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація за характером і змістом розглянутих питань є одним із перших у вітчизняній кримінально-правовій науці комплексним монографічним дослідженням питань кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Найістотнішими результатами, що зумовлюють його новизну та визначають внесок автора у дослідження зазначеної проблематики є такі положення і висновки:

вперше:

– виокремлено три історичні періоди, критеріями яких стало законодавче регламентування кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП. Зокрема, такими періодами являються: 1) радянський – 1983-

1991 роки; 2) незалежності України – 1991-2009 роки; 3) сучасний – 2009 роки – по теперішній час;

- надано авторське визначення «представник адміністрації УВП» та визначено чіткий перелік посадових осіб УВП, непокора вимогам яких утворює склад злочину, передбачений ст. 391 КК України;

- вивчено кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП за законодавством зарубіжних країн, що дало змогу виокремити позиції з зарубіжної практики, які слід використати та впровадити до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України;

- визначено критерії відмежування злісної непокори вимогам адміністрації УВП, передбаченої ст. 391 КК України від злісного порушення встановленого порядку відбування покарання, передбаченого ст. 133 КВК України;

- науково обґрунтовано кримінально-виконавчу характеристику злісної непокори вимогам адміністрації УВП та сформульовано її визначення;

- здійснено комплексну кримінально-виконавчу характеристику особи, яка відбуває покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП та засоби впливу щодо таких осіб;

- наведено пропозиції щодо вдосконалення положень ст. 391 КК України, ч. 1 ст. 8 КВК України, ч. 2 ст. 18 Закону України «Про ДКВС України», які сприятимуть ефективному практичному застосуванню норми, що передбачає відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП;

удосконалено:

- зміст поняття «злісна непокора вимогам адміністрації УВП» та сформульовано авторське визначення як свідомого протиправного діяння з боку засудженої особи, яка не виконує вимоги закріплені в КВК України і умисно посягає на встановлений у виправній колонії порядок відбування покарання, права та безпеку інших осіб ;

- підходи до розуміння другої форми злочинної поведінки, що передбачена об'єктивною стороною ст. 391 КК України – інша протидія адміністрації у

законному здійсненні її функцій та визначено чіткий перелік дій засуджених, які її утворюють;

- позиції щодо визначення необхідних ознак, які утворюють об'єктивну сторону злісної непокори вимогам адміністрації УВП;

- значення мотивів вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України, які впливають на призначення покарання та дозволяють пояснити природу, а також сутність непокори вимогам адміністрації УВП, як суспільно-небезпечного діяння;

дістали подальший розвиток:

- погляди стосовно факторів криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП, що дозволило визначити її соціальну зумовленість і довести, що у вітчизняного законодавця є обґрунтовані підстави залишити дану норму в КК України;

- обґрунтування підвищеної суспільної небезпеки вчинення засудженими під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі, злісної непокори вимогам адміністрації УВП;

- позиції щодо вияву злісної непокори вимогам адміністрації УВП, як однієї з форм злочинної поведінки, передбаченої ст. 391 КК України, а також встановлення її причин, умов та мотивів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження використовуються у:

- *законотворчій діяльності* – при внесенні змін до законодавства про кримінальну відповідальність в частині досліджуваного складу злочину (лист комітету ВРУ з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 14.06.2018 року);

- *правозастосовній діяльності* – під час вдосконалення практичної діяльності УВП щодо застосування до засуджених ст. 391 КК України (акт впровадження Центрального міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації МЮУ від 27.09.2017 року);

- *науково-дослідній діяльності* – при розробленні загальних і спеціальних питань кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації

УВП (акт впровадження Академії ДПтС України від 24.01.2018 року; акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 28.05.2018 року);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право» та «Кримінально-виконавче право», при підготовці підручників і навчальних посібників (акт впровадження Університету Державної фіскальної служби України від 25.09.2017 року; акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 28.05.2018 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, її висновки та пропозиції доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозіумах: «Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика (тенденції, проблеми і шляхи їх подолання)» (м. Дніпро, 22 квітня 2016 року); «Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України» (м. Чернігів, 27-28 жовтня 2016 року); «Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства» (м. Ірпінь, 4 листопада 2016 року); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 3 березня 2017 року); «Злочинність у глобальному світі» (м. Харків, 12 грудня 2017 року); «Application of English language in the teaching of criminal legal disciplines» (Kyiv, June 14, 2018).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження опубліковано у 12 наукових працях, з них п'ять статей у виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, одна – в закордонному юридичному виданні (Республіка Казахстан), шість – тези наукових доповідей, які оприлюднені на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

1.1. Стан наукового дослідження та методологічні засади дослідження злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

Становлення та розвиток кримінально-правової норми, що передбачає настання кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, не можна розглядати без наукового супроводу. Саме науковий стан дослідження, його методологічні засади встановлення кримінальної відповідальності за вказану норму дасть змогу дослідити її розвиток на різних етапах, з'ясувати структуру суспільних відносин, які були поставлені законодавцем під її охорону.

Водночас, визначення ефективності застосування такої кримінально-правової норми, як злісна непокора вимогам адміністрації УВП допоможе нам виявити недоліки та переваги кримінально-правової охорони цього виду злочину, а також запропонувати та обґрунтувати зміни і доповнення до чинного кримінального законодавства України.

Стан наукового дослідження та методологічні засади даної проблеми також обґрунтовуються тим, що вони мають важливе значення для з'ясування соціально-правової обумовленості існування інституту кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП на сучасному етапі реформування органів і УВП МЮУ.

Вивчення стану наукового дослідження та методологічних засад злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань ґрунтується на трьох стадіях: історико-правовій, методологічній і на працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінального та кримінально-виконавчого права. Перша стадія характеризується історико-правовим аспектом розвитку системи

кримінально-правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя.

Саме такий підхід свідчить, що охорона інтересів правосуддя завжди здійснювалася, з одного боку, через визначення кола діянь, що вчинялися особами, які приймають участь у здійсненні правосуддя і діянь, що вчиняються проти осіб, які виконують функцію правосуддя. Зокрема, на такий позиції ґрунтується і дослідження С.С. Мирошніченка, який вивчаючи історію правосуддя зазначає, що кримінальне право як галузь права, відокремилася та сформувалася на стадії пізнього феодалізму і продовжувала розвиватися в буржуазний період. У арабських джерелах, літописах, договорах Русі з Візантією містяться досить загальні відомості про покарання державою осіб за вчинення кримінальних злочинів [1, с. 36–37].

Вивчаючи першоджерела кримінального права, що діяли на території Київської Русі, Ю.В. Орел у статті «Історія розвитку кримінального законодавства з питань відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи» пише, що до них належать: звичаєве право, договори Русі з Візантією та германськими племенами, княже законодавство, церковні статuti, візантійське право, а також основний документ того часу – «Руська Правда» [2, с. 230].

Враховуючи той факт, що «Руська Правда» є видатною пам'яткою права і одним із перших законодавчих джерел кримінальної юстиції, більшість її статей встановлювали відповідальність саме за злочини проти особи та власності, але в ній були також статті, які передбачали відповідальність за суспільно небезпечні діяння, що вчиняються у сфері правосуддя.

Серед історичних пам'яток, що були чинними на території сучасної України, є Литовські статuti в редакції 1529, 1566 і 1588 рр., «Хельмінське право», «Саксонське зерцало», Соборне Уложення 1649 р., Військовий Артикул 1715 р, який по суті був розроблений на зразок західноєвропейської юридичної думки і юридичної техніки. Отже, вищевикладені кодифіковані нормативно-праві акти не передбачали такий вид покарання як позбавлення волі. Вперше цей вид покарання ми знаходимо в Уложенні про покарання кримінальні і виправні від 15 серпня 1845 р. та у Кримінальному Уложенні 1903 р.

Важливо засвідчити, що вперше правове обґрунтування такого виду покарання як позбавлення волі було здійснено в Зводі законів Російської імперії, який був розроблений комісією правників під керівництвом професора М.М. Сперанського. За дослідженням Ю.В. Орла, названі нормативно-правові акти та історичні пам'ятки кримінального права не містили норм, в яких була б передбачена відповідальність за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП [2, с. 230], а тому, першоджерелом у нашому дослідженні слід вважати нормативно правові документи, які регулювали порядок відбування покарання в царській Росії.

Серед них слід виділити «Статут про засланих» 1858 р. і «Статут про утримуваних під вартою» 1890 р. Саме в них були прописані правила і постанови «про покарання за злочини і проступки засланих». В цих документах ми також знаходимо і злочинні діяння, які передбачали втечу з місця впровадження, робіт або з дороги, і обмін імен і прізвищ.

Зокрема, у «Статуті про утримуваних під вартою» 1890 р. серед дисциплінарних заходів згадуються догани, арешт, позбавлення гарячої їжі, покарання розгами, голення половини голови і заковування в кайдани тощо [3]. Отже, вищевикладені кодифіковані нормативно-праві акти на жаль не передбачали такий вид покарання як позбавлення волі.

Крім того, за дослідженням Ю.В. Орла, у Статуті містився розділ про заходи заохочення і стягнення, що передбачав наступні стягнення: догана у присутності інших ув'язнених; обмеження або позбавлення права побачень, листування, передач і виписки; одиночне утримання; переведення на паразитичний пайок; віддання під суд тих, хто злісно ухиляється від суду [2, с. 230].

Отже, вищевикладене дозволяє зробити висновок, що останнє стягнення передбачало можливість продовження строку позбавлення волі для тих засуджених, які злісно порушували вимоги режиму та допускали порушення дисципліни і таким чином, ухилялися від відбування призначеного покарання.

Доречно наголосити, що у ВТК РРФСР 1924 р. і УРСР 1925 р. серед засуджених, які порушують правила режиму, виділяли ув'язнених, які негативно

впливали на інших засуджених, зокрема, їх тероризували, та тих засуджених, які схильні були до вчинення втечі з місць ув'язнення. Такі засуджені за дослідженням О.С. Міхліна та Ю.Ф. Кваши: по-перше, поміщалися в особливі камери під особливий нагляд; по-друге, були понижені у розряді так як інші заходи впливу, аж до карцера, на них не мали впливу; в-третьох всі такі засуджені підлягали переведенню у спеціальні ізолятори або в іншу ВТУ [4, с. 8].

У зв'язку з вирішенням питання кодифікації виправно-трудового законодавства, поживалося розроблення теоретичних проблем виконання покарання у виді позбавлення волі. Так, В.І. Горобцов у власних дослідженнях звертає увагу на необхідність встановлення правових заходів впливу відносно осіб, які систематично порушують режим в період відбування покарання у ВТУ. Крім того, ним зазначалося, що звільнення з МПВ засуджених, що не виправилися, являє собою підвищену суспільну небезпеку, виступає своєрідним резервом рецидивної злочинності, тому вчені-юристи висловили ряд пропозицій стосовно правової регламентації попередження звільнення з ВТУ порушників режиму [5, с. 74].

Натомість О.С. Міхлін вважає, що прийняття в Україні норми яка передбачала б кримінальну відповідальність за злісне порушення режиму відбування покарання суттєво надала б адміністрації ВК допомогу у зміцненні дисципліни та режиму відбування покарання серед засуджених. Кількість подібних посягань різко зменшилася б. Отже сам факт наявності даної норми у законодавстві, як вважає поіменний вчений, мало важливе попереджувальне значення [6, с. 7].

Цікавою для сучасного періоду відбування засудженими покарання була позиція І.С. Ноя та Л.Г. Крахмальника, які з метою підтримання дисципліни і порядку у ВК пропонували не зараховувати у строк відбування покарання час перебування засудженого у штрафному ізоляторі, у ПТК, а також дні, коли засуджений не працював без поважних причин (так звана система «мінус день») [7, с. 53].

Доречно звернути увагу на те, що більш радикальне вирішення цієї проблеми здійснив у власному дослідженні О.Л. Ременсон. Саме на його думку у КК слід передбачити спеціальний склад злочину, який би відтворював настання

кримінальної відповідальності засуджених до позбавлення волі за систематичні злісні порушення режиму у ВТУ. Водночас, поіменний вчений звертав увагу і вчених і практиків, що введення нової норми у КК буде мати велике виховне та профілактичне значення [8, с. 18].

До прихильників введення кримінальної відповідальності за злісне порушення режиму у ВТУ ми також відносимо таких зарубіжних вчених, як М.О. Огурцова та А.М. Павлухіна, які вважали, що шкода, яка заподіювалась правопорядку у ВТУ такими засудженими, не відповідала загальній дисципліні, авторитету адміністрації ВТУ.

Отже, певна група науковців у сфері пенітенціарного спрямування погодилась з необхідністю встановлення покарання для злісних порушників режиму у ВТУ, поряд з тим, були і такі, які навпаки вважали, що дана норма є хибною і саме вона призведе до того, що засуджену особу можна буде тримати у ВТУ безкінечно.

Зокрема, на такій позиції стояв професор О.Є. Наташев, який вважав, що система злісних порушників режиму у МПВ виявляється лише приводом для продовження строку покарання злочинцям, що не виправилися. А тому, покарання слід призначати не стільки за вчинені діяння, скільки для попередження можливих нових злочинів [9, с. 58–59].

Не підтримуючи позицію О.Є. Наташева, інший зарубіжний вчений пенітенціарист О.С. Міхлін у власних дослідженнях зазначає, що саме позбавлення волі закон пропонує застосовувати до найбільш небезпечних злочинців, яким притаманні наведені негативні якості особистості. Інших, більш ефективних способів боротьби з небезпечними злочинцями законодавство не знає [4, с. 78].

Варто зазначити, що крім професора О.Є. Наташева, проти введення кримінальної відповідальності за злісне порушення режиму відбування покарання виступали також інші зарубіжні вчені, такі як Є.В. Болдирев та Л.Г. Крахмальник, саме на їх думку, замість встановлення кримінальної відповідальності слід посилити роботу по виправленню злісних порушників режиму. Ними були висловлені побоювання стосовно того, що прийняття запропонованої норми призведе до неодноразового продовження покарання злісним порушникам режиму [10, с. 92–94].

Думаємо, що позиція вищевказаних зарубіжних вчених актуальна і сьогодні. За нашим дослідженням вчинення засудженими під час відбування покарання в УВП нових кримінальних правопорушень свідчить, що в них ще не створені необхідні передумови для належної організації соціально-виховного впливу їх ресоціалізації та підготовки до звільнення, а режим і засоби його забезпечення не сприяють підвищенню відповідальності засуджених за їх поведінку, що призводить до неефективності призначеного покарання [11, с. 282].

Доречно засвідчити, що напрацювання вчених пенітенціарного спрямування мали свій результат. Так, Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 листопада 1983 р. КК УРСР був доповнений ст.183³, яка встановила кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації ВТУ [12].

Отже, узагальнюючи вищевикладене вважаємо, що саме введення до КК УРСР вказаної кримінально-правової норми було, по суті, реалізацією пропозиції висловленої у свій час зарубіжними вченими правниками О.Л. Ременсоном та О.С.Міхліним.

Слід також, звернути увагу та той факт, що аналізована нами стаття містила у собі дві частини. Перша, встановлювала кримінальну відповідальність за злісну непокору законним вимогам адміністрації ВТУ або іншу протидію адміністрації у здійсненні її функцій особою, яка відбувала покарання у МПВ, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання піддавалася протягом року стягненню у вигляді переведення в ПКТ (ОК) або переводилася в тюрму.

А друга, містила кваліфікуючі ознаки і встановлювала кримінальну відповідальність за ті ж дії, вчинені особливо небезпечним рецидивістом або особою, засудженою за тяжкий злочин [13]. Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що з прийняттям ст. 183³ КК УРСР, яка встановлювала досить суворе покарання у відношенні засуджених, які допускали злісну непокору вимогам адміністрації ВТУ, у персонала виникло багато запитань, головне, як правильно застосовувати вказану кримінально-правову норму.

Варто зауважити, що не маючи належного досвіду застосування даної норми, працівники ВТУ допускали помилки щодо правильного застосування кримінального

законодавства у справах про злочини, передбачені ст. 183³ КК УРСР, а це в свою чергу вплинуло на проведення дізнання по таких справах, збільшення перевірок з боку органів прокуратури, які здійснювали нагляд за законністю в діяльності ВТУ, і винесення рішень судами, які розглядали кримінальні справи за даний злочин [14, с. 41].

Щоб усунути неузгодженість при застосуванні даної норми, Пленум Верховного Суду України 26 березня 1993 р. прийняв Постанову № 2 «Про судову практику у справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» [15].

В подальшому, з прийняттям у 2001 р. нового КК України, склад злочину, який був закріплений у ст. 183³ КК УРСР 1960 р. та передбачав кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації ВТУ, був у дещо трансформованому вигляді перенесений та закріплений у ст. 391 КК України 2001 р. та отримав назву: «Злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи».

Подальші наукові дискусії щодо назви ст. 391 КК України, практика її застосування та обговорення громадськістю, створили передумови внесення до неї змін і доповнень у 2009 р. та на сьогодні вона має наступну назву: «Злісна непокора вимогам адміністрації УВП» [16]. Однак, це не змінило практику застосування цієї кримінально-правової норми, особливо в частині диспозиції статті, яка має численні прогалини законодавчого характеру та не повною мірою співвідноситься з окремими положеннями чинного КВК України, а у деяких випадках навіть суперечить їм. До таких прогалин ми відносимо: 1) неузгодженість положень норми ст. 391 КК України в частині строку давності дисциплінарного стягнення, який вказаний як один рік з строком давності, вказаним у ч. 14 ст. 134 КВК України, що складає шість місяців; 2) юридична неможливість застосувати стягнення у вигляді переведення до ПКТ (ОК) до засуджених які відбувають покарання у вигляді обмеження волі; 3) відсутність відповідної норми у КВК України, яка б відповідала положенню ст. 391 КК України в частині переведення засуджених на більш суворий режим відбування покарання, як крайнього заходу дисциплінарного впливу.

На підставі проведеного історико-правового дослідження кримінально-правової норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП нами виокремлено три історичні періоди її застосування: 1) 1983-2001 рр.; 2) 2001-2009 рр.; 3) з 2009-по теперішній час.

Проведений нами у дослідженні аналіз норми ст. 391 КК України вказує на те, що наразі вона виконує суттєву роль в охороні суспільних відносин у сфері правосуддя та має широке застосування на практиці, адже щорічно у структурі злочинів, що вчиняються засудженими у МПВ, злісна непокора вимогам адміністрації УВП, становить майже половину. Крім того, застосування цієї норми у МПВ є дієвим профілактичним засобом, який сприяє підтриманню належного правопорядку в УВП та відіграє важливу роль в організації застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, а також у запобіганні вчиненню останніми нових злочинів [12, с. 96].

Наступна стадія нашого дослідження ґрунтується на певній методологічній основі якою є сукупність методів та прийомів наукового пізнання, зумовлених метою й особливостями феномена, що аналізується – «Злісна непокора вимогам адміністрації УВП» ст. 391 КК України.

Отже, будь-яке наукове дослідження має не тільки предметний, а й методологічний зміст, тому що воно нероздільно пов'язано з переглядом історичного досвіду, існуючого понятійного апарату, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається. Предметом даного наукового дослідження є злісна непокора вимогам адміністрації УВП: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика. Тобто дослідження вказаної кримінально-правової норми проводиться нами через призму кримінальної та кримінально-виконавчої науки.

Аналізуючи його зміст, ми напрацьовуємо предметні знання, при цьому методологія виступає як одна з форм самопізнання і самоусвідомлення кримінального та кримінально-виконавчого права. Із цього приводу слушною є думка Г.І. Рузавіна про те, що наука – це не просте продовження знань, які базуються на певному розумі. Вона являє пізнання особливого роду зі своїми специфічними засобами, методами і критеріями. Наукове пізнання – дослідження,

яке характеризується своїми певними особливими цілями, а головне – методами, за допомогою яких отримують, перевіряють нові знання [17, с. 8–9].

На думку А.А. Козловського, саме пізнання стає не тільки засобом визначення цілей права, а й будучи нерозривно пов'язаним з ним, стає метою самого права. Більше того, право стає гносеологічною самоціллю. Істина і справедливість зливається в єдиному процесі функціонування права. Пізнання не ззовні нав'язується праву, а є формою самореалізації права [18, с. 6].

Таким чином, процес становлення нового знання про те чи інше явище правової дійсності являє собою певну систему отримання, накопичення, аналізу, узагальнення й осмислення фактів, що мають наукове значення, з подальшим закріпленням отриманих результатів і висновків у теоріях, концепціях, поглядах, нормативно-правових актах, а тому слід погодитися з думкою В.С. Батиргарєвої, що знання про те чи інше явище відбувається за відповідними принципами й закономірностями, що належать до царини методології наукового пізнання [19, с. 72].

Цікавою з точки зору проведеного нами дослідження є позиція О.І. Бойко, який вважає, що за допомогою історичного екскурсу можна уникнути однобічності та квапливості в ухваленні рішень і формуванні висновків щодо зазначеної проблеми [20, с. 12].

Погоджуючись з вченим, ми звичайно ставимо за мету критичне осмислення цього досвіду, вибіркове і творче запозичення окремих елементів правової спадщини українського народу, з'ясування тенденцій, закономірностей вітчизняного законодавства.

Доречно звернути увагу на позицію О.Н. Ярмаш, який у власних дослідженнях зазначає, що висновки, результати історико-правового дослідження повинні слугувати первинним матеріалом для подальших узагальнень фахівцями з окремих галузей, які згодом утілюватимуться в створенні нових і зміні чинних нормативно-правових актів [21, с. 170].

За цих обставин, саме аналіз методології правових досліджень юридичної діяльності, за ствердженням М.Г. Братасюк, перш за все, пов'язаний з ідеями

позитивізму, антропології, соціології, аксіологій права тощо, притаманних сучасному стану правничої методології [22, с. 4]. А тому, слід підтримати позицію О.В. Мандро, що наука кримінального права тісно пов'язана з іншими гуманітарними науками та використовує їх досягнення, в тому числі й методологічні [23, с. 28].

Доречно звернути увагу і на позицію іншого зарубіжного вченого І.В. Губко, на думку якого методологічні підходи не ізольовані один від одного і можуть мати взаємообумовлений (інтегративний) характер, що викликає появу похідних (повторних, синтезованих) підходів. До таких відносяться комплексний підхід, а також системно-структурний метод, метод системного аналізу і т. ін. [24, с. 38].

З огляду на вищевикладене, потрібно констатувати, що незважаючи на наявність достатньої кількості наукових праць, присвячених аналізу та кримінально-правовій характеристиці ст. 391 КК України, в більшості оприлюднених робіт проводилася загальна характеристика окремих злочинів проти правосуддя або розкривалися особливості кваліфікації окремих видів злочинів чи вказувалося їх значення.

Крім того, міждисциплінарного дослідження даного виду злочину не проводилося, що в свою чергу свідчить про необхідність теоретичного дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП в сучасних умовах розвитку кримінальної та кримінально-виконавчої теорії правозастосовної діяльності в Україні. Тому проведення на методологічній основі детального аналізу даного виду злочину є необхідним та нагальним.

Саме проведення комплексного аналізу застосування за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності, а також вирішення задач дослідження, вимагає від нас формування цілісної методології дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП через призму кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики.

А тому, ми поділяємо думки вчених, які вважають, що найбільший ефект дослідження визнається тоді, коли об'єкт правової дійсності розглядається дослідником з метою його подальшого оптимального реформування. Провідними ознаками методології, як зазначає у своєму дослідженні В.С. Батиргарєєва, в

науковому пізнанні є фундаментальність, інтегративність та її керівний характер [19, с. 80–81].

Отже, для того, щоб досягти в нашому дослідженні ефективного результату ми повинні детально з'ясувати зміст, сутність й призначення конкретного методу який ми будемо використовувати у нашому науковому пошуку.

Доречно звернути увагу, що на такий позиції стоїть і відомий вітчизняний вчений у галузі кримінального права А.В. Савченко, на його думку, «вибір конкретних методів наукових досліджень, з'ясування їх змісту, сутності й призначення визначає цінність й унікальність кожної наукової розробки» [25, с. 19].

Враховуючи той факт, що будь-яке сучасне явище чи процес має свої витoki в минулому, ми в першій стадії дослідження визначили саме причинно-наслідковий зв'язок злісної непокори вимогам адміністрації УВП в історико-правовому розвитку.

Отже, саме ретроспективний метод вивчення кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП допомагає нам з'ясувати інтеграційні процеси, які відбуваються в сучасному кримінальному та кримінально-виконавчому праві, що в свою чергу допомагає нам встановити прогалини в самій диспозиції ст. 391 КК України.

Розкриваючи методологічний інструментарій дослідження проблем пенітенціарної злочинності в Україні А.І. Богатирьов пише, що єдність історичного та логічного підходів є цілком природною, оскільки в системі ВК МЮУ у сфері виконання покарань завжди присутні залишки минулого, основи сучасного і паростки майбутнього. Ми поділяємо позицію поіменного вченого, що історичне та логічне – це категорії, які застосовуються тоді коли ми розглядаємо злісну непокору вимогам адміністрації УВП засудженими в часі та перспективи його існування в майбутньому [26, с. 152].

Тому, цілком логічним є дослідження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП через призму її історико-правового аспекту, із врахуванням чинників, які вплинули на формування цього інституту в минулому; ці знання допомагають зрозуміти її сучасну соціально-правову природу.

Щодо методів синтезу, логічного та історичного, слід звернути увагу, що саме вони дають можливість установити сутність застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності як засобу, її закономірності, природу зв'язків з іншими засобами, спрогнозувати перспективи розвитку цього інституту та виробити алгоритм запобігання його вчинення засудженими.

Гіпотетична модель процесу застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності може стверджуватись або спростовуватись висновками, що отримані в результаті аналізу реальних фактів її розвитку.

Така модель передбачає декілька складових, зокрема, вона має бути творчою, гнучкою, при необхідності повинна мати шляхи уточнення, виправлення і розширення. Такий підхід до методології нашого дослідження забезпечить її максимальну відповідність застосуванню до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності

Інші логічні конструкції дозволяють з'ясувати онтологію явищ і процесів у їх статичному стані, відповідно до всезагальних закономірностей функціонування органів і установ МЮУ в сфері виконання покарань, тому завжди мають збагачуватися матеріалом, узятим з історії розвитку пенітенціарної системи, що в свою чергу забезпечить врахування в логічній моделі їх специфічної неповторної динаміки, що є притаманною онтології правових явищ і процесів.

Одним із найпоширеніших методів дослідження був і залишається логіко-семантичний аналіз, однак слід зауважити, що його застосування можливе лише у зв'язці з іншими методами. Наслідками подібного відокремлення може бути перекручення дійсного змісту застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації установи кримінальної відповідальності.

Важливим моментом у дослідженні застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності є визначення відправної точки, тобто, як зазначає З.Р. Кісіль найбільш загального положення, відносно якого буде розгортатися логіка дослідження. Враховуючи, що будь-які

правовідносини мають певну структуру, чітко виражений набір складових, що дає можливість виокремити об'єктивний і суб'єктивний аспекти [27, с. 132]. Таким чином, застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності, дозволяє нам здійснити якісне порівняння з аналогічними за змістом явищами.

Тому, позитивною стороною діалектичного підходу є те, що за його допомогою визначається і теоретично відображається історичний шлях становлення та розвитку застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності.

Поряд із філософськими підходами до процесу вивчення важливе значення мають самі методи чи способи пізнання. Найбільш ефективним у даному контексті є історико-правовий, порівняльно-правовий (компаративний), системний, структурно-функціональний, соціокультурний методи.

Досліджуючи проблему вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП виконання покарань засудженими, ми не могли обійти порівняльно-правовий метод, який до речі, у системі конкретних методів дослідження в останні роки суттєво підвищив свою роль. Цей метод є досить перспективним, оскільки дає можливість використання різних моделей вивчення проблем злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Більше того, завдяки порівняльно-правовому методу визначаються напрями удосконалення кримінально-виконавчого законодавства, а також адаптації його до Європейського законодавства утримання ув'язнених і засуджених. Водночас, досліджуючи злісну непокору вимогам адміністрації УВП даний метод надав нам можливість вивчення зарубіжного досвіду, а також співвідношення вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо застосування до засуджених за вказаний злочин кримінальної відповідальності.

Суть функціонального методу ґрунтується на постановці проблемного питання – вивчення застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності, яке супроводжується робочою

гіпотезою, вибором критеріїв дослідження, збиранням емпіричного матеріалу, його узагальненням та інтерпретацією.

Важливе місце в нашому дослідженні посідає системний підхід. Саме він дає можливість виявити внутрішній механізм не тільки дії окремих його компонентів (макро- чи мікросистемних) підходів застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності, а і їх взаємозв'язок на різних рівнях. Отже, застосування системного підходу не виключає використання й інших підходів для дослідження застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності.

Одним із таких є комплексний підхід. Під комплексним вивченням застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності ми розуміємо як всебічне вивчення одного об'єкта, яким є злісна непокора, так і багатьох його якостей і сукупності взаємопов'язаних причин і умов вчинення засудженим цього злочину.

Отже, використовуючи комплексний підхід до дослідження проблем застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності ми не могли відійти від загальних методологічних принципів вивчення проблем функціонування органів і установ МЮУ у сфері виконання покарань.

Враховуючи, що наше дисертаційне дослідження є процесом мислення, який відбувається за законами формальної логіки, ми вважаємо, що застосування логічних прийомів, зокрема аналізу, синтезу, порівняння, індукції, дедукції, класифікації тощо, дозволить нам вийти на наукове спостереження, яке може бути суцільним чи вибіркоvim.

При вибіркоvim дослідженні вивченню піддається тільки певна їх частина, зокрема кримінально-правова або кримінально-виконавча характеристика застосування до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кримінальної відповідальності. До речі, на можливість застосування вибіркового спостереження звертає увагу і вітчизняний дослідник А.І. Богатирьов, який обґрунтовує цей метод тим, що при його правильній організації обстеження лише

обмеженого масиву об'єктів та інтерпретація статистичного матеріалу дозволяє одержати репрезентативні, з достатнім ступенем точності висновки, які можна поширити на всю досліджувану сукупність цього матеріалу [28, с. 191].

Щодо емпіричного методу методології дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП слід зауважити, що саме він дозволив нам відповісти на питання, що покладено в підвалини нашого пошуку і висновків. Застосування емпіричних матеріалів в процесі дослідження надає певного пізнання, з одного боку, а з іншого формулює практичні підходи до розуміння у засудженого того, щоб він, перебуваючи в МПВ не вчиняв злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

З цього приводу слід підтримати вітчизняного вченого О.І. Левченка про те, що саме через емпіричні методи в науку проникає матеріальна практика. Здійснюючи спостереження, вимірювання, експерименти, дослідник виходить за межі суто логічного міркування і звертається до матеріальної взаємодії з реальними речами [29, с. 16–17].

От чому в дослідженні застосування до засуджених кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП ми виходили з необхідності проведення опитування персоналу ВК, тим самим забезпечили безпосередній контакт практики і теорії.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що наведений перелік методів, який був застосований нами для дослідження застосування до засуджених кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, не є вичерпним, оскільки сама методологічна система правової та психолого-педагогічної наук, яким властивий динамізм, перебуває на стадії формування і постійно поповнюється новими методами.

Розкрита нами методологія дослідження за злісну непокору вимогам адміністрації УВП містить систему загальнонаукових та спеціально-наукових методів із визначеною процедурою їх застосування. Такий підхід у свою чергу дозволяє сподіватися на оригінальність і достовірність отриманих результатів, спрямованих на удосконалення практики роботи із засудженими в УВП, а також відповідного галузевого законодавства.

Третьою стадією у даному підрозділі є аналіз наукових праць вітчизняних учених щодо розробленості питань злісної непокори вимогам адміністрації УВП МІОУ. Доречно зауважити, що незважаючи на актуальність окресленої нами проблеми, їй не неприділялось достатньо уваги вітчизняними пенітенціаристами.

Перша робота з даної проблеми яка нами аналізується, є наукова праця Ю.В.Орла «Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи» (2008 р.), в ній автор на підставі одержаних результатів вперше визначив «злісність», як ознаку непокори законним вимогам адміністрації виправної установи, і яка на думку автора характеризується необхідною систематичністю діянь засудженого, тобто передбачає наявність обов'язкового вчинення засудженим трьох непор законним вимогам адміністрації виправної установи за умови, що за перші дві непокори до засудженого були застосовані найбільш суворі заходи дисциплінарного впливу, тобто були накладені стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК) або засуджений переводився на більш суворий режим відбування покарання, які не зняті і не погашені у встановленому законом порядку.

Водночас, автором у дисертаційному дослідженні було запропоновано виключити із диспозиції ст. 391 КК України другу форму злочинної поведінки засуджених (іншу протидія адміністрації у здійсненні її функцій), у зв'язку з тим, що вона включає в себе діяння, які можна віднести або до дисциплінарних порушень, або до певних самостійних злочинів [30, с. 16–17]. Доречно зазначити, що дана пропозиція автором ґрунтовно не вивчалася, і на жаль, вона не стала дискусією у подальших дослідженнях, тому на неї варто також звернути увагу, і хоча на нашу думку, вона в сучасних умовах реформування пенітенціарної системи України є передчасною, ми вважаємо за доцільне її розглянути і довести або спростувати її місце в диспозиції ст. 391 КК України.

Наступна праця, яку ми не могли обійти у контексті нашого дослідження, це монографія І.М. Копотуна «Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у ВК» (2013 р.), у якій автор у п. 2.3.2. розділу 2 «Кримінально-правова характеристика злочинів, що призводять до надзвичайних ситуацій у ВК» піддав поверхневому аналізу склад злочину передбачений ст. 391 КК України, де

запропонував власне визначення злісної непокори, яке викликає певні дискусійні питання, зокрема щодо місця вчення злочину та шести місяців стягнення [31, с. 159–160; 188–189].

Науковець наголошує на тому, що незрозумілою є ситуація яка виникла із визначенням у диспозиції ст. 391 КК України своєрідним строком давності дисциплінарного стягнення – 1 рік. Водночас у ч. 14 ст. 134 КВК України зазначено: якщо протягом шести місяців з дня набуття стягнення засуджений не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що немає стягнення [31, с. 159].

Ми погоджуємось з позицією І.М. Копотуна про необхідність внесення до диспозиції ст. 391 КК України певних змін тому, що дійсно, засудженого який протягом шести місяців не був підданий новому стягненню адміністрацією УВП, фактично притягнути до кримінальної відповідальності неможливо, інакше це є грубим порушенням норм чинного законодавства.

Крім того, проблемність притягнення засуджених до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП полягає саме в диспозиції ст. 391 КК України тому, що вона законодавцем установлена як описово–бланкетна, а це в свою чергу означає, що для повного її визначення слід звертатися до інших нормативно-правових актів, зокрема, норм кримінально-виконавчого законодавства. Норма ст. 391 КК України маючи бланкетну диспозицію, зовсім не змінює свою юридичну природу в її застосуванні, при цьому положення КВК України лише більш конкретно встановлюють характер порушень з боку засудженого.

Крім того поіменний вчений звернув увагу на суб'єкт злочину і висловив припущення, що злісну непокору вимогам адміністрації УВП може вчиняти тільки особа яка досягла 18-річного віку, з числа засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у ВК.

Ми поділяємо позицію І.М. Копотуна, ґрунтуючись на ч. 2. ст. 132 КВК України де зазначено, що засуджені неповнолітні, а також вагітні жінки, жінки які мають дітей у будинках дитини при ВК, інваліди першої групи у ДІЗО, карцер, ПТК не поміщаються. Водночас, ми згодні з пропозицією поіменного вченого виключити

зі ст. 391 КК України вчинення злісної непокори засудженими до покарання у виді обмеження волі, так як законом не встановлена процедура переведення таких засуджених до ПКТ або на більш суворий режим відбування покарання.

Ще однією працею, в якій досліджується кримінально-правова норма, що передбачає настання кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП є монографія В.І. Осадчого «Злочини проти правосуддя». В зазначеній монографії автор окремими пунктами перераховує необхідні умови для настання кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, які піддає поверхневому аналізу. Крім того, науковець вказує на проблемні питання диспозиції ст. 391 КК України та наголошує на неспіввідношенні її з положенням чинного КВК України, а саме в частині строків, протягом яких на засудженого може бути накладено стягнення, суб'єктів цього злочину та місця вчинення злочину.

Наполягаючи на необхідності узгодити наведені протиріччя, В.І. Осадчий пропонує виключити з диспозиції ст. 391 КК України вказівку на осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі та визначити у диспозиції ст. 391 КК України строк давності дисциплінарного стягнення у шість місяців [32, с. 158].

На сьогоднішній день серед вітчизняних науковців відсутній єдиний погляд на існування ст. 391 КК України. Так, якщо одні вважають за необхідне її виключити, то інші, зокрема Ю.В. Орел, пропонує виключити тільки другу частину об'єктивної сторони цього злочину, іншу протидію адміністрації у законному здійсненні її функцій [33, с. 208].

Зокрема, за збереження ст. 391 у КК України виступають також О.Г. Колб, І.М. Копотун, О.І. Олійник, І.Г. Богатирьов, П.С. Березін, Є.М. Левчук та ін. Цілком погоджуючись з думкою висловленою у власному дослідженні І.М. Копотуном, зазначимо, що основним призначенням даної кримінально-правової норми є не тільки виховний вплив і профілактика злочинів серед засуджених, а й ефективна протидія таким негативним виявам, як поширення «злодійських традицій та звичаїв», учинення лідерами та «авторитетами» злочинного середовища самосудів і розправ, утискування правослухняних засуджених, вчинення інших злочинів

[34, с. 91]. Є.М. Левчук, спираючись на результати отримані в ході власного дослідження, наполягає на недоцільності виключення ст. 391 з КК України при цьому зауважує, що протидія злісній непокорі із застосуванням зазначеної правової норми є необхідним крайнім заходом реагування на протиправну поведінку засуджених у зв'язку з наявністю існуючих малоефективних заходів впливу, які у свою чергу, потребують удосконалення [35, с. 75].

Зовсім протилежної точки зору щодо питання декриміналізації ст. 391 КК України дотримується А.П. Гель. Науковець вказує на недоцільності подальшого існування ст. 391 КК України, оскільки вона суперечить концептуальним положенням чинного КК щодо відмови від адміністративної (дисциплінарної) преюдиції, так як відповідно до чинного КВК адміністрація ВК та територіальні органи МЮУ мають достатній обсяг повноважень для впливу на злісних порушників режиму, який спроможний забезпечити виконання завдань, що стоять перед органами і установами кримінально-виконавчої системи і без застосування заходів кримінально-правового характеру до засуджених [36].

Тривалі дискусії щодо декриміналізації ст. 391 КК України вилились у законодавчій ініціативі народних депутатів України – законопроект № 2708 від 23.04.2015 р., в якому вмотивовується неадекватність застосування цієї норми, а саме засудження особи до позбавлення волі за вчинення правопорушення дисциплінарного або адміністративного характеру, суб'єктивне ставлення персоналу установи до засуджених – необґрунтоване притягнення окремих засуджених до кримінальної відповідальності через виниклі конфліктні відносини з ПА УВП, а також через можливу корупційну складову.

Проте ми не поділяємо такі підходи з декількох причин, перша – вона ґрунтується на тому, що даний вид злочину є резонансним тому що вчиняється у МПВ, а друга, вчинення такого злочину засудженими – це виклик державі і її правосуддю в цілому. Зі свого боку ми наполягаємо на обов'язковому збереженні норми, що передбачає настання кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, так як вона являється дієвим запобіжним засобом, який сприяє підтриманню належного правопорядку в УВП та сприяє ефективному

застосуванню до засуджених основних засобів виправлення та ресоціалізації. Крім того, і це головне, застосування ст. 391 КК України виконує свого роду попереджувальну функцію щодо вчинення засудженими у МПВ більш небезпечних злочинів, таких як втеча з МПВ або з-під варти (ст. 393 КК України), а також дії, що дезорганізують роботу УВП (ст. 392 КК України). Крім того, у сучасних умовах коли групи кримінальної спрямованості які є у МПВ, провокують вчинення злочинів не лише відносно окремих груп засуджених, а й відносно адміністрації УВП, а також нівелюють встановлений режим відбування покарання, існує потреба у збереженні інституту кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

1.2. Соціально-правова обумовленість кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань

Розвиток будь-якого суспільства зумовлює гостру необхідність формування відповідного типу суспільних відносин, а також їхнього регулювання й впорядкування. Це можливо здійснити за допомогою правової форми його організації, основним змістом якої буде комплексне поєднання правових важелів, а також внутрішніх й зовнішніх факторів.

Завдяки цьому поєднанню суспільство функціонує як організована система, має свою динаміку та перспективи подальшого розвитку, характеризується внутрішньою стабільністю. Сучасний дослідник Т.О. Дідич з цього приводу зазначає, що саме панування в державі системи нормативно-правових актів, які є основним джерелом права на її території, обумовлено специфікою розвитку суспільних відносин під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників та особливістю форм виразу права, що в свою чергу, характеризує порядок утворення проектів норм права, їх прийняття, реалізацію і гарантування [37, с. 1].

Протидія вчиненню засудженими у МПВ злісної непокори вимогам адміністрації УВП МЮУ залежить від рівня соціально-правової обумовленості невідворотності кримінально-правового реагування за вчинений засудженими злочин.

Крім того, згідно з чинним законодавством України засуджені, перебуваючи в спеціально створених умовах, зобов'язані дотримуватися встановленого законом порядку та умов відбування покарання. У разі ж порушення ними нормальної діяльності УВП законодавець використовує засоби її захисту. Одним із них є ст. 391 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП [38, с. 191].

Слушною для нашого дослідження є позиція вітчизняних вчених В.Л. Ортинського та О.Г. Колба про те, що суспільна небезпека цього виду злочину полягає в тому, що кримінально каране діяння вчиняється засудженими повторно в процесі відбування кримінального покарання за попередні злочини, в умовах їх ізоляції від суспільства, посиленого нагляду та застосування передбачених законом засобів виправлення і ресоціалізації з боку адміністрації УВП, що свідчать про вперте ігнорування останніми кримінально – правових заборон та підвищену суспільну небезпеку таких діянь [39, с. 14].

Отже, соціально – правову обумовленість кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП можна пояснити такими чинниками: внаслідок вчинення цього злочину порушується принцип невідворотності покарання; сам факт вчинення злісної непокори негативно впливає на інших засуджених, а також на злочинців, що перебувають на волі, породжуючи у перших надію на ухилення від відбування покарання, а у других – почуття безкарності за вчинені злочини; суспільна небезпека злочину збільшується ще й через те, що засуджені, які його вчиняють, у ряді випадків втягують у злочинну діяльність інших засуджених.

Найбільшу небезпеку злісна непокора вимогам адміністрації УВП становить нападом засуджених на адміністрацію або персонал УВП з метою усунення перешкод для здійснення задуму і заволодіння зброєю, яку вони використовують для чинення збройного опору при подальшому їх затриманні, а також для вчинення нових злочинів і особливо тяжких. Водночас, вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації УВП спричиняють процеси, що дезорганізують

діяльність кримінально-виконавчої системи та інших правоохоронних органів, створюють загрозу суспільній безпеці.

Вивчаючи судову практику застосування вітчизняними судами закону про кримінального відповідальність щодо вчинення злочинів у МПВ нами встановлено, що у структурі пенітенціарної злочинності ст. 391 КК України становить найбільшу частку. Так, у 2012 р. за ст. 391 КК України засуджено 120 осіб та вже у 2013 р. спостерігається збільшення кількості засуджених до 147 осіб, що пояснюється криміногенною ситуацією в країні та зміною пріоритетів з боку держави щодо МПВ. В подальшому, цей показник становив: у 2014 р. – 119; 2015 р. – 109; 2016 р. – 93; 2017 р. – 78; шість місяців 2018 р. – 36 (Додаток А). Поступове зменшення кількості засуджених за ст. 391 КК України пояснюється тим, що цей показник зазначено без врахування злочинів, що вчинені в УВП на території Донецької та Луганської областей, а також АР Крим на території яких, органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Розглядаючи динаміку засудження за ст. 391 КК України в залежності від області, в якій було вчинено злочин, помітний значний розрив між показниками кількості засуджених за цей злочин (Додаток Б). Так, цей показник досить високий, у порівнянні з іншими у наступних областях: Харківській – 84, Донецькій – 77, Дніпропетровській – 77, Запорізькій – 59, в той час, як у Вінницькій, Полтавській, Хмельницькій, Київській, цей показник середній. Найнижчий показник у Івано-Франківській, Тернопільській, Черкаській, Чернігівській областях. Крім того, у Закарпатській області не зафіксовано жодного випадку засудження особи за ст. 391 КК України, що пояснюється відсутністю ВК на її території та Чернівецькій області, де функціонує лише одна ВК.

Разом з тим, порівнюючи кількість засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП у Донецькій та Луганській областях, які розташовані на тимчасово непідконтрольній Україні території, починаючи з 2014 р., в Луганській області відмічається різке падіння цього показника та у подальшому, взагалі відсутність засуджених за ст. 391 КК України. То в Донецькій області, цей показник хоча і знизився, проте у порівнянні з іншими областями залишається досить

високим, що пояснюється переповненістю колоній та низьким рівнем дотримання вимог режиму серед засуджених.

Досліджуючи більш детально судову практику, ми звернули увагу на кількість засуджених за ст. 391 КК України в залежності від місця вчинення злочину (Додаток В). Так, нами помічено, що в одних ВК показник вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП значно вищий ніж в інших. Для прикладуведемо деякі ВК Дніпропетровської, Донецької, Запорізької та Харківської областей. Найбільш високий рівень вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації зафіксовано у Синельниківській ВК № 94, Криворізькій ВК № 80 (Дніпропетровська область); Олексіївській ВК № 25, Диканівській ВК № 12, Темнівській ВК № 100 (Харківська область); Селидовській ВК № 82, Дзержинській ВК № 2 (Донецька область), Бердянській ВК № 77, Оріхівській ВК № 88 (Запорізька область). Поряд із цим, в інших ВК простежуються середні показники та поодинокі випадки вчинення цього злочину.

Переважає більшість вказаних ВК належать до установ середнього рівня безпеки, для утримання чоловіків, засуджених до позбавлення волі на певний строк, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі. Такий високий показник вчинення злісної непокори у вищевказаних ВК, на нашу думку, можна пояснити наступними факторами:

- функціонуванням та діяльністю самих колоній (їх матеріально-технічним забезпеченням, високою чисельністю та переповненістю колоній засудженими, недостатньою кількістю працівників, що забезпечують безпеку і нагляд за засудженими);

- складом засуджених, що відбувають покарання (характером попередньо вчинених засудженими злочинів, що безпосередньо впливає на їх поведінку під час відбування покарання та визначає їх схильність до вчинення непокори вимогам адміністрації);

- низьким рівнем фахової придатності та службової дисципліни персоналу, що виконує свої обов'язки у цих колоніях (недоліками соціально-

виховної роботи із засудженими, зокрема спрямованістю та прагненням на виправлення та перевиховання засуджених, відсутністю дієвого нагляду за ними);

– неприємними стосунками, що склалися між працівниками колонії та засудженими (недовіра засуджених персоналу колонії, конфліктність та відверте протистояння між ними).

Варто звернути увагу, що вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП у колоніях з найбільш високим показником вчинення цього злочину, засуджені переважно мотивували неприємними стосунками з ПА, зневажливим ставленням до них працівників колонії, а також застосуванням досить суворих заходів дисциплінарного впливу за дрібні порушення режиму.

Повертаючись до визначення соціальної обумовленості кримінальної норми, що передбачає відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП зазначимо, що незважаючи на досить часте застосовування різноманітних заходів соціально-виховного та психологічного впливу до такої категорії засуджених адміністрацією установи, вони продовжують вчиняти протиправні дії, які в кінцевому результаті призводять до застосування ст. 391 КК України.

Підкреслимо, що у випадку порушення з боку засуджених режиму відбування покарання згідно КВК України до них законодавець передбачив застосовування заходів стягнення, які за своєю природою є заходами дисциплінарного впливу і тягнуть за собою дисциплінарну відповідальність. Зарубіжні вчені з цього приводу зазначають, що дисциплінарна відповідальність є важливим засобом забезпечення встановленого режиму відбування покарання, виконує завдання зміцнення правопорядку в МПВ. [40, с. 4]

Ми не заперечуємо щодо ролі дисциплінарної відповідальності у профілактиці вчинення злочину передбаченого ст. 391 КК України, однак ми наголошуємо саме на тому, що у випадках вчинення засудженими діянь, що виражаються у злісній непокорі вимогам адміністрації УВП або іншій протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій, до них слід застосовувати не заходи дисциплінарної, а кримінальної відповідальності і покарання. Таким чином, вчинений злочин передбачений ст. 391 КК України є суспільно небезпечним завдяки тому, що він

посягає на систему правосуддя вцілому і спрямований на підрив авторитету УВП МЮУ в очах інших засуджених.

Отже, встановлення кримінальної відповідальності за злісну непокору законним вимогам адміністрації УВП або іншу протидію адміністрації УВП у законному здійсненні її функцій сприяє не тільки цілеспрямованій протидії злісним порушникам режиму, але й позитивно позначається на її ефективності, а це в свою чергу впливає на поведінку інших засуджених, їх виправлення і ресоціалізацію.

Досліджуючи питання вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань ми намагалися з'ясувати соціально – правову обумовленість цього злочину. Ця соціально – правова обумовленість злісної непокори вимогам адміністрації УВП викликана наявністю системи факторів, завдяки яким визначаються суспільно-небезпечні форми індивідуальної поведінки засуджених та визнають допустимість та доцільність застосування до них кримінально-правової заборони.

Отже, наявність таких факторів уже вимагає від персоналу УВП обґрунтованості та суспільну необхідність щодо застосування кримінально-правової протидії до засуджених за вчинення діяння, передбаченого ст. 391 КК України.

Враховуючи, що наука кримінального права має достатньо широкий набір факторів криміналізації покарання, ми у нашому дослідженні пропонуємо поділити їх на: міжнародно-правові, національно-правові, соціально-психологічні, кримінологічні та пенітенціарні. Коротко охарактеризуємо кожен з них.

1. Міжнародно-правові фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП обумовлюються вимогами які закріплені в міжнародно-правових актах та тих, які були ратифіковані ВРУ.

Отже, питання забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання та наближення вимог останнього до міжнародних принципів та стандартів, рекомендацій міжнародних організацій у сфері виконання покарань є нагальною потребою функціонування органів і установ МЮУ у сфері виконання покарань [41, с. 56].

З цього приводу сучасний правник В.М. Трубніков зазначає, що теоретико – концептуальні засади реформування кримінально – виконавчої системи України поповнилися новим змістом після вступу України до Ради Європи, коли українська держава взяла на себе зобов'язання перед міжнародною спільнотою забезпечити сучасні підходи до пенітенціарних проблем на основі Європейських пенітенціарних правил, що містять керівні положення і принципи для тих країн – членів, які модернізують своє пенітенціарне законодавство та УВП [42, с. 345].

Основна сутність зазначених підходів та принципів полягає в удосконаленні діяльності вітчизняної кримінально – виконавчої системи, покращенні умов тримання засуджених та їх максимальне наближення до міжнародних стандартів.

Як показує аналіз, відповідними стандартами Європейських пенітенціарних правил визначається загальний підхід до виконання покарань та поведінки із засудженими. Так, шість правил, які викладені у ч. 1 Правил «Основоположні принципи», є найбільш важливими, оскільки лежать в основі теорії і практики будь-якої пенітенціарної системи, що втілює принципи гуманності, моральності, справедливості і поваги людської гідності, без яких не може існувати сучасне цивілізоване суспільство [43, с. 42]. Окрім того, Пояснювальна записка до Європейських пенітенціарних правил застерігає, що відхід від цих правил або компроміс при їх інтерпретації не допускається ні за яких обставин [42, с. 212].

Одним із факторів розширення прав засуджених, гуманізації режиму їх утримання та наближення умов відбування покарань до міжнародних стандартів повинен стати критерій їх поведінки в МПВ та прагнення стати законослухняними громадянами. Виходячи з аналізу анкетних даних, на цей фактор вказали 71,4 % опитаних нами працівників ВК (Додаток Г). Отже, зменшити вчинення засудженими злочину, передбаченого ст. 391 КК України можна шляхом впровадження в УВП прогресивної поетапної зміни умов їх утримання, яку слід передбачити в новому Пенітенціарному кодексі України.

2. Національно-правові фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП характеризуються необхідністю забезпечення та регулювання пенітенціарних відносин за допомогою правових норм, закріплених у вітчизняних

правових актах, які в свою чергу, є гарантією забезпечення дотримання прав і свобод засуджених та ув'язнених в УВП [41, с. 56].

Вступ України у Раду Європи зобов'язують вітчизняного законодавця привести національне право у відповідність із міжнародними і європейськими стандартами в сфері виконання покарань. Це насамперед, відноситься як до кримінального так і кримінально-виконавчого права, тому що їх норми мають статус найбільш ізольованих від правових систем інших держав і міжнародного права, зокрема.

З прийняттям у квітні 2001 р. нового КК України, який набрав чинності 1 вересня 2001 р. було запроваджено нову, більш гуманну систему кримінальних покарань, а також суттєво розширився перелік покарань, не пов'язаних з позбавлення волі.

В цьому контексті вважаємо, що є цілком логічним і взаємопов'язаним продовженням намірів Уряду України в сфері адаптації вітчизняного кримінально – виконавчого законодавства до європейських стандартів та прийняття 11 липня 2003 р. КВК України. В цьому кодексі також був суттєво розширений сам зміст поняття «національний закон», який на сьогодні включає в себе не тільки основи національного законодавства, а й обов'язкові до виконання інші нормативні акти і постанови, судові рішення тощо, згода на обов'язковість яких надана ВРУ [42, с. 203].

Відповідно до п. 1 ст. 1 цього Кодексу головною метою кримінально – виконавчого законодавства України є регламентація порядку та умов виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави, шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [42, с. 203].

Поряд з цим концепція гуманізації кримінально – виконавчої системи відображена і в Законі України «Про ДКВС України», який на законодавчому рівні закріпив завдання, основні принципи та правову основу діяльності, структуру та

інші важливі положення, що регламентують функціонування ДКВС України [42, с. 254].

Однак, незважаючи на високу оцінку вищезазначених нормативно – правових актів, як з боку вітчизняних науковців та практиків так і міжнародних експертів, слід зазначити, що навіть відносно нетривала практика їх застосування виявила цілу низку недоліків і прогалин, що негативно впливають на функціонування як всієї кримінально – виконавчої системи України загалом так і протидії злочинам, зокрема передбаченого ст. 391 КК України.

Як показує досвід, проблема злісної непокори засудженими вимогам адміністрації УВП є однією із найбільш гострих проблем, яка вимагає свого негайного вирішення перш за все на правовому рівні. Вивчення різноманітних правових джерел, дає нам підстави констатувати, що найбільш проблемними і неврегульованими питаннями у сфері боротьби із злочинністю в УВП є питання, що пов'язані із змістом та реалізацією кримінологічної політики України.

На сьогоднішній день зміст та вираження цієї політики знаходить своє відображення, як правило, в Указах Президента України та постановах КМУ, а проект Закону України «Про профілактику злочинів» ВРУ досі не прийнятий. В сучасному чинному законодавстві України відсутні також і спеціальні закони, які врегульовували б окремі питання профілактики і боротьби із злочинами в УВП.

Ми змушені з прикрістю констатувати той факт що в чинному законодавстві України відсутні відповідні правові норми з означеної діяльності. Цей правовий вакуум частково заповнюється через підзаконні нормативно – правові акти, в тому числі акти МЮУ у сфері виконання покарань. Однак це в певній мірі вступає в суперечність із ст. 19 та ст. 63 Конституції України, відповідно до вимог яких правообмеження для засуджених можна встановлювати лише на підставі закону та рішення суду [44].

Основним відомчим актом ДКВС України [45] у цій галузі діяльності є Правила, у яких зазначено положення про те, що з метою підтримання належного правопорядку в УВП, попередження злочинів і правопорушень серед засуджених здійснюється комплекс спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення,

постановки на облік та організації нагляду за особами, схильним до правопорушень [46].

Говорячи про повноцінну реалізацію на правовому рівні положень ст. 391 КК України необхідно також звернути увагу і на проблему правового забезпечення ефективної протидії злісній непокорі вимогам адміністрації УВП. Мова йде перш за все про вирішення на правовому рівні проблеми недопущення потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в УВП. Справа в тім, що в результаті проведеного нами анкетування співробітників УВП більше половини опитаних, а саме 54,6% негативно оцінили свою роботу по недопущенню потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в їхні установи (Додаток Г).

З цього приводу слід погодитися з позицією Л.Г. Якименко, яка досліджуючи загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в УВП зазначає про необхідність виявлення й усунення причин і умов, обставин, що їм сприяють [47, с. 186]. До найбільш поширених видів заборонених предметів, що надходять до УВП незаконним шляхом дослідниця виділяє: гроші, спиртні напої, наркотичні засоби тощо [48, с. 197].

В контексті досліджуваної нами проблеми вважаємо, що слід погодитися з висловом І.М. Копотуна, що надходження до засуджених перерахованих предметів спричиняє негативні наслідки, пов'язані з ускладненням оперативної обстановки в кримінально-виконавчих установах, виникненням надзвичайних подій кримінального характеру тощо [49, с. 62]. Не виключенням є і вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації УВП. Отже, застосування даної норми має велике профілактичне значення, по-перше, як стримуючий фактор для інших засуджених, а по-друге, зменшує рівень злочинності у МПВ [41, с. 56].

3. Соціально-психологічні фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП визначають рівень суспільної правосвідомості осіб, які відбувають покарання у ВК, їх пенітенціарною психологією, історичними традиціями, а також тенденціями розвитку кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

В цьому відношенні зазначимо, що як показує історична практика, покарання залежать від того, які соціальні, політичні, культурні та моральні погляди панують у суспільстві. Адже відомо, що види і система покарань завжди були і залишаються відображенням пануючих у тому чи іншому суспільстві поглядів на засоби боротьби із злочинністю.

Говорячи про соціально – психологічні чинники, які приводять до здійснення злісної непокори вимогам адміністрації УВП, слід відзначити фактор девіантної поведінки засуджених, яка визначається їхніми кримінально – виконавчими ознаками, і які становлять, як бачимо з нашого дослідження 42, 9 %. (Додаток Г)

З цього приводу слушною є позиція О.І. Коробєєва, який вважає, що кримінально-правова заборона діяння виправдана лише тоді, коли суспільною психологією (пенітенціарною психологією) та правосвідомістю той чи інший різновид девіантної поведінки сприймається як такий, що потребує кримінальної карності [50, с. 84].

Серед соціально-психологічних факторів криміналізації злісної непокори ми виділяємо мотивацію злочинної поведінки засудженої особи, яка характеризується, з одного боку цілями, мотивами, намірами та прагненням вчинити такий злочин, а з іншого боку, стимулюванням активної поведінки при його вчиненні [41, с. 56].

Погоджуючись з позицією висловленою А.Ф. Зелінським, зазначимо що мотивація – це процес реалізації мотиву, процес внутрішньої психологічної детермінації поведінки. Мотивація – це через психіку реалізована детермінація. Тож під мотивацією слід розуміти внутрішній механізм учинення передбачених законом суспільно небезпечних діянь [51, с. 38].

З точки зору нашого дослідження цікавим елементом мотивації злочину є конкретний мотив засудженого вчинити злісну непокору вимогам адміністрації УВП тому, що він лежить в площині власної поведінки засудженого і виступає його стимулятором, пронизуючи при цьому весь зміст соціально-психологічних факторів, які впливають на криміналізацію даного виду злочину. Як показало проведене нами дослідження, серед мотивів злісної непокори вимогам адміністрації УВП виділяються:

– корисливі, тобто прагнення засудженого до пом'якшення умов його утримання у ВК, отримання певних привенцій із числа заборонених предметів та засобів тощо;

– психологічні, схильність окремої категорії засуджених осіб до порушень внутрішніх правил відбування покарання [41, с. 57]. Тут слід додати, що особистості ув'язнених, що вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП, «притаманні багато з рис та властивостей, які мають місце загалом у злочинців – рецидивістів». Але в перших вони виявляються більш помітно, нерідко навіть гостро, особливо в ситуації вчинення злочину.

Окрім того, слід завжди мати на увазі і фактор субкультури кримінального світу, який має майже столітню історію і який завжди необхідно враховувати в процесі боротьби із злісною непокорю вимогам адміністрації УВП.

В цьому контексті ми погоджуємося з висновком В.О. Пугача і О.В. Непочаткової, що субкультура злочинного світу відрізняється від звичайної – асоціальним і кримінальним змістом, яскраво вираженими тоталітарними способами впливу на поведінку людини [52, с. 146]. Ця думка також підтверджена і результатами нашого дослідження, згідно з якими майже третина ув'язнених дотримуються традицій злочинного світу (Додаток Г).

Зазначена культура посідає відповідне місце у системі цінностей засудженого до позбавлення волі, тому її необхідно знати, вивчати та використовувати в розробці ефективних засобів боротьби із злісною непокорю вимогам адміністрації УВП. Це дозволить, на нашу думку, краще зрозуміти внутрішні закони, за якими живе злочинне середовище, правильно і своєчасно оцінити зміни, які відбуваються в ньому, а також вивчити інші причини відтворення злочинності в МПВ, включаючи стереотипи мислення оперативних працівників в частині запобігання вчиненню повторних злочинів з боку засуджених;

– організаційно-управлінські, які пов'язані із належним виконанням персоналом УВП оперативно-службових задач, забезпечення виконання засудженими вимог чинного законодавства щодо порядку і умов утримання засуджених та проведення з ними профілактичних і соціально-виховних заходів

[41, с. 57]. Як показує нам практика роботи УВП, основними мотивами вчинення злочинів засудженими, виступають різноманітні протиріччя, що закладені в природі кримінальних покарань, які носять об'єктивний характер і взаємне «кримінальне зараження» засуджених, послаблення і розрив їх соціальних зв'язків на волі, т. ін. Згідно з нашим анкетуванням 57,1 % опитаних співробітників УВП негативно оцінюють нинішню боротьбу із злочином, передбаченим ст. 391 КК України (Додаток Г).

Тут окремої оцінки потребує діяльність адміністрації УВП відносно злісних порушників режиму, в результаті якої останні стають «жертвами» зловживань з боку її представників. Як свідчать результати проведеного нами аналізу архівних кримінальних проваджень за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України, його суб'єктами не завжди ставали ті особи, щодо яких законодавець заклав зміст даної правової норми. Як відомо, диспозиція ст. 391 КК України передбачає реакцію на дію такого засудженого, що відкрито відмовляється від виконання конкретних вимог ПА УВП, який має право пред'являти таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати [53, с. 962–963].

Разом з тим, положення ст. 133 КВК України та ст. 391 КК України щодо визнання злісності порушення не є тотожними, що нерідко приводить до неправильної кваліфікації даної категорії злочинів і до порушень прав засуджених [54, с. 98–107]. З іншого боку, цілком очевидним є той факт, що зміст даної правової норми, у першу чергу, спрямований на боротьбу з так званими «авторитетами» злочинного середовища.

Проте практика застосування ст. 391 КК України у ДКВС України перетворилась по суті на формальну реакцію персоналу УВП на випадки злісних порушень засудженими з віктимною поведінкою. Не сприяє підвищенню рівня правозастосувальної практики по даних напрямках існуюча в ДКВС позиція, коли до критеріїв ефективності діяльності УВП відносять стан боротьби зі злісною непокорю вимогам адміністрації УВП, тобто враховується кількість зареєстрованих за ст. 391 КК України кримінальних проваджень.

4. Кримінологічні фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП визначають її суспільну небезпеку, особливість вчинення такого злочину, можливість і доцільність кримінально-правових заходів протидії її вчиненню в УВП [41, с. 57]. Ми поділяємо позицію П.А. Фефелова, який в основу найсуттєвіших критеріїв встановлення кримінальної відповідальності за певний злочин покладає суспільну небезпеку та умови невідворотності покарання [55, с. 103]. Отже, кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 391 КК України обумовлена великою значимістю суспільних відносин (правосуддя та УВП) на які він посягає. Сама ж злісна непокора вимогам адміністрації УВП сприяє паралічу нормальної діяльності УВП, загрожує безпеці їх персоналу та настання негативних наслідків.

Говорячи про кримінологічний фактор необхідно також враховувати систему зв'язків, структур і видимі можливості кримінального світу. Дослідниками вже давно помічено, що акти злісної непокори вимогам адміністрації УВП з боку ув'язнених часто носять не стихійний, а добре організований і продуманий характер. Зазвичай такі дії виникають не спонтанно, а мають досить ґрунтовну підготовку. Тому, враховуючи що сучасній злочинності, як обґрунтовано доводять правники, притаманні організованість, професіоналізм і транснаціональний характер, при розробці ефективних методів запобігання злочинам, пов'язаним зі злісною непокорою вимогам адміністрації УВП необхідно враховувати і цей фактор.

5. Пенітенціарні фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП характеризуються високим ступенем суспільної небезпеки, яка пояснюється важливістю та значимістю об'єкта кримінально-правового захисту та характером і розміром шкоди, яка заподіюється спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України. Серед ознак злісної непокори слід виділити: засуджених, які злісно порушують встановлений у ВК порядку відбування покарання; умисне і систематичне порушення засудженими режиму відбування покарання; застосування до такої категорії засуджених дисциплінарних стягнень [41, с. 57].

Цікавою з позиції нашого дослідження є роздуми М.С. Пузирьова, який вважає, що кримінальної відповідальності уникають найбільш небезпечні категорії засуджених, на документування дій яких потрібно витратити значні зусилля, час та сили. У цьому разі не тільки порушуються вимоги принципу справедливості відбування покарання (ст. 5 КВК), але й доцільність дії кримінально-правових норм, коли вони просто перетворюються в репресію, а не є засобом відновлення соціальної справедливості – повернення об'єктів правової охорони у «статус-кво» (попереднє, звичне положення, яке вони мали до вчинення злочину) [56, с. 107].

Говорячи про пенітенціарний фактор, необхідно також звернути увагу і на сферу організації стосунків між засудженими та адміністрацією УВП. Так, як підказує кримінально – виправна практика, нерідко так звані злісні порушники встановленого порядку відбування покарання стають «жертвами» зловживань з боку ЧПНК, які поміщають їх у штрафний ізолятор на 24 години у відсутності начальника УВП, коли іншими заходами попередити грубе порушення неможливо [57, с. 116].

У той самий час, ні в кримінально-виконавчому законодавстві України, ні у відомчих нормативних актах ДКВС, у тому числі, що стосуються організації ОРД, не дано тлумачення даного та інших подібних вживаних на практиці (у постановах, наказах тощо) термінів: «порушник режиму», «грубий порушник режиму» і т.ін., що породжує неоднозначну правозастосувальну практику та, подекуди, приводить до порушення прав засуджених.

Крім цього, вказана та подібна діяльність персоналу УВП дуже часто провокує засуджених до незаконних дій у відповідь, в тому числі і злочину передбаченого ст. 391 КК України. Як встановлено в ході проведеного дослідження, віктимологічними ситуаціями у таких діяннях адміністрації УВП виступають:

- прогалини у кримінально-виконавчому законодавстві України та відомчих актах ДКВС, які не орієнтують персонал на конструктивний діалог із засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі;

- незаконні дії адміністрації УВП її персоналу, які виражаються у встановленні позастатутних відносин із засудженими, доставки на об'єкти, що

охороняються, та розповсюдженні серед останніх заборонених предметів, отримання персоналом хабарів, не передбачених законодавством винагород, подарунків, т. ін. [58, с. 160];

– грубість, безтактність та елементарне невміння персоналу спілкуватися з засудженими.

Так, проведеними дослідженнями вчених встановлено, що конфлікти між адміністрацією УВП і засудженими виникають у зв'язку з використанням персоналом у більшості випадків командно-силових методів; навішування так званих «ярликів» на засуджених під час спілкування з ними; невмінням діяти у складних психологічних ситуаціях з засудженими, т. ін. [59, с. 120–121].

Тому так важливо у контексті організації віктимологічної профілактики та вирішення проблем професійної «деформації персоналу УВП», передбачати у навчальних програмах підготовки та перепідготовки співробітників ДКВС України питань щодо розвитку вмінь і навичок їх спілкування з засудженими.

Загалом, як показує практика, в тих випадках, коли у відносинах між засудженими і персоналом УВП домінуючими є компромісні, а не адміністративно-командні підходи, рівень віктимологічної профілактики значно зростає, що дозволяє вчасно запобігати вчиненню злочинів, пов'язаних із злісною непокорю вимогам адміністрації УВП. На переконання ряду вчених, прийняття адміністрацією УВП рішень, які спираються тільки на формальні вимоги і не заглиблюються у зміст взаємовідносин у середовищі засуджених, не попереджує можливостей вчинення злочинів, зокрема злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань [60, с. 46].

Крім цього, гуманістичний напрямок реформування пенітенціарної системи України передбачає всебічну активізацію людського фактора, спрямованого на новий тип взаємодії суб'єктів виконання і відбування кримінальних покарань, що ґрунтується на суб'єктивно-генетичному принципі взаємодії людини з оточуючою дійсністю [61, с. 36]. Це передбачає створення таких умов реалізації судових рішень про позбавлення волі, коли об'єкт покарання перетворюється на суб'єкт духовного

перетворення, в активного співучасника ресоціалізаційного процесу та віктимологічної профілактики.

Все це загалом, дозволить нам зробити профілактику злочинів, пов'язаних із злісною непокорою вимогам адміністрації установи виконання покарань більш ефективною та результативною. На сьогодні ж навіть з числа опитаних нами співробітників УВП, 57,1 % оцінюють цю роботу негативно (Додаток Г).

1.3. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань за законодавством зарубіжних країн

Практична реалізація положень ст. 391 КК України, яка стосується злісної непокори вимогам адміністрації УВП породила цілий ряд правових проблем і суперечностей, про які ми говорили в попередньому підрозділі, тому вивчення зарубіжного досвіду, який стосується криміналізації цього виду злочину на сьогодні є досить важливим і актуальним.

Окрім того, слід також врахувати, що гуманістичний напрямок реформування УВП України передбачає також всебічну активізацію людського фактора, спрямованого на новий тип взаємодії суб'єктів виконання і відбування кримінальних покарань, що ґрунтується на суб'єктивно-генетичному принципі взаємодії людини з оточуючою дійсністю [62].

Стосовно запозичення досвіду законодавства зарубіжних країн, зокрема США і країн ЄС, то цей досвід дозволяє нам визначити чотири концептуальних підходи у сфері реформування діяльності УВП України, які безпосередньо стосуються і досліджуваної нами теми.

Перший підхід пов'язаний з виведенням існуючої в Україні системи виконання покарань на якісно новий рівень. Реалізація цього підходу дозволить в роботі із засудженими перейти від каральних пріоритетів до реабілітаційних і соціально реінтеграційних.

Другий – приведення правових засад управління пенітенціарною системою в Україні до відповідності європейським стандартам.

Третій – посилення конкурентоспроможності пенітенціарної системи в Україні в порівнянні з пенітенціарними системами найрозвинутіших країн світу.

Четвертий – здійснення практичних кроків у сфері застосування результатів зарубіжного досвіду у сфері підвищення ефективності боротьби із злісною непокорою засудженими вимогам адміністрації УВП.

Враховуючи той факт, що окремого системного вивчення проблем пов'язаних з використанням міжнародного досвіду у сфері боротьби з пенітенціарною злочинністю, зокрема злісною непокорою вимогам адміністрації УВП у вітчизняній юриспруденції немає, ми на початку звернемось до досвіду США у сфері запобігання злісній непокорі ув'язнених вимогам адміністрації тамтешніх пенітенціарних установ.

В цьому відношенні досвід США для нас є цікавим ще й тому, що за офіційною статистикою, щорічно в пенітенціарних установах США відбувається не менше 50 масових заворушень (бунтів) і групової непокори засуджених, більшість із яких супроводжується захопленням заручників і знищенням майна. Тому американське чинне законодавство надає значні повноваження правоохоронним органам щодо приборкання таких заворушень, які навіть стосуються дозволу на використання вогнепальної зброї. В цьому відношенні правда слід зазначити, що припинення масових заворушень будь-якою ціною спричиняє загибель як засуджених, так і співробітників пенітенціарних установ [63, с. 12].

Окрім того, з точки зору досліджуваної нами теми важливим є і те, що саме США стало батьківщиною створення принципово нової системи відбування покарання у вигляді пенітенціаріїв. Так, ще в 1786 р. в м. Філадельфія штату Пенсільванія, для осіб, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі була відкрита нова тюрма, яка отримала назву «пенітенціарій», що в перекладі з латини означало каяття [64, с. 345]. Фактично з виникненням пенітенціаріїв змінилася і мета тюремного ув'язнення, яка тепер полягала не в покаранні, а саме перевихованні злочинців, перетворення їх у законослухняних громадян [65].

На рівні штатів виконання покарань регламентується КК та іншими законодавчими актами. Стосовно покарання, то найбільш розповсюдженими його

видами у США є застосування штрафу, тюремне ув'язнення та пробація. Серед цих видів покарання, в контексті досліджуваної нами теми, найбільший інтерес викликає створення інституту пробації. За своєю сутністю цей інститут кримінального покарання близький до покарання, яке не пов'язане з позбавлення волі. У відповідності до § 3561 розділу XVIII Зібрання законів США до пробації присуджуються злочинці, які: здійснили діяння, які не відносяться до фелонії класу А і В (найбільш тяжкі злочини); здійснили діяння, за які застосування пробації чинним законодавством США не забороняється; підсудний не присуджується одночасно до тюремного ув'язнення за те чи інше діяння [66, с. 12–16].

В самому інституті пробації важливим є те, що його обов'язковою умовою відповідно до § 3563 розділу XVIII Зібрання законів США є нездійснення засудженим нового злочину протягом всього терміну пробації, який передбачений федеральним законом, законом штату чи місцевим законом. Якщо ж засуджений порушив умови пробації, то по ініціативі служби пробації суд, в залежності від обставин, може прийняти наступні рішення: продовжити термін пробації із зміною або без зміни її умов; відмінити вирок про пробацію і призначити інше більш суворе покарання [66, с. 14].

Щодо збільшення ефективності практичної реалізації ст. 391 КК України, цікавим та актуальним для нас є також і досвід функціонування виправних закладів США, де відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. До таких закладів відносяться федеральні тюрми, тюрми штатів, а також місцеві (окружні та муніципальні) тюрми [67, с. 35–37].

Найбільш класичними для нашого розуміння є у США тюрми максимального і надзвичайного рівня безпеки. В цих тюрмах утримуються найбільш небезпечні злочинці і як підказує практика функціонування цих закладів, саме вони з точки зору скоєння пенітенціарних злочинів є найбільш проблемними. Однією із вагомих причин цього, на думку американських фахівців є те, що саме ці заклади є середовищем формування організованих злочинних угруповань.

Для організації ефективної протидії таким злочинним угрупованням, пріоритетне значення в тюрмах США надається збору відомостей про засудженого.

Аналіз зібраної інформації дає можливість спрогнозувати схильність засудженого до вчинення протиправних діянь в умовах позбавлення волі, можливість його входження до різних неформальних груп засуджених, врахувати індивідуальні фактори, що сприяють повторній криміналізації його особистості. Все це допомагає спланувати індивідуально-профілактичну роботу в пенітенціарній установі. При цьому, велика увага приділяється особам, які претендують на роль лідера в неформальній групі засуджених.

Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку пенітенціарної системи України, коли ця система пройшла довгий шлях використання традиційних форм і методів впливу на засуджених, у тому числі в частині запобігання злочинам, що призводять до вчинення злісної непокори, доцільним є апробація новітніх підходів в організації запобіжної діяльності, які, як засвідчує досвід окремих пенітенціарних установ США, довели свою ефективність.

Крім того, для профілактики злісної непокори в'язнями тюрем середнього та мінімального рівнів безпеки, в США розроблена відповідна бальна система їхньої оцінки. Суть цієї системи полягає в тому, що залежно від суми набраних балів в'язням надаються привілеї. При цьому, всі вони поділяються на три групи: добру, середню і погану.

У кращій групі - комфортні особисті умови проживання: холодильники, відеомагнітофони, платний телефон. Підйом о 9-й, відбій о 23.30. Середня група обходиться без холодильників і телефонів, відбій на годину раніше. Найгірші (за систематичне порушення режиму утримання) потрапляють до камер-одиночок. На прогулянку з такого карцеру не виводять. В'язні можуть заробити певні суми на прибиранні території чи інших обслуговуючих роботах (кухня, пральня) [68, с. 112].

Таким чином, можна зробити висновок, що в законодавстві США відсутня кримінальна норма за злісну непокору вимогам адміністрації тюрем. Виходячи з пенітенціарної практики і реальних соціально – економічних та морально – правових умов, американський законодавець взяв курс на запобігання вчиненню пенітенціарних злочинів, напрацювавши при цьому досить цікавий і важливий для нас досвід, який можна використовувати і в українських УВП.

Для вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання протидії злочинам, пов'язаних із злісною непокорю вимогам адміністрації УВП цікавим є досвід Великобританії. Діяльність пенітенціарних установ Великобританії регламентується сукупністю прецедентів, норм кримінального, кримінально-процесуального і пенітенціарного права, спеціальним законом «Про тюрми» від 1952 р. та ін. законами [69].

З метою запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації англійських тюрем та іншим пенітенціарним злочинам, в них підтримується суворий порядок та жорсткі заходи безпеки. Так, в Англії будь-який процес, спрямований на поліпшення стану справ у в'язницях починається з розгляду питань: 1) поводження, включає в себе жорстоке поводження; одиночне ув'язнення; засоби стримування; 2) засоби захисту; процедури подачі скарг; дисциплінарні стягнення; журнали; розмежування різних категорій ув'язнених; 3) матеріальні умови, харчування; освітлення та вентиляція; особиста гігієна; санітарні умови; одяг та спальні принадлежности; переповненість камер; 4) режими та заняття-контакти з зовнішнім світом; прогулянки на свіжому повітрі; освіта; вільний час; релігія; корисна праця; 5) медичне обслуговування, отримання медичного обслуговування; медичне обслуговування жінок; трансмісивні хвороби; медичний персонал; 6) тюремний персонал-загальні положення; підготовка персоналу [70, с. 581].

В Англії так саме як і у США застосовується також і інститут пробації, однак тут він має деякі особливості. Зокрема, Законом «Про кримінальну юстицію» від 1993 р.: 1) передбачена можливість помістити особу до спеціального закладу відкритого типу на строк до 12 місяців, їх існує декілька категорій; 2) у разі застосування інституту пробації до неповнолітніх їх можна направити до центрів відвідування, в яких знаходяться особи у віці від 10 до 21 р.; 3) у разі засудження до покарання у вигляді позбавлення волі неповнолітніх, вони відбувають покарання в спеціальних установах (тюрмах, борт – стальських центрів затримання та в спеціальних школах) [71, с. 10].

Потрапивши в місцеву тюрму для класифікації, засуджений вивчається з точки зору скоєного ним діяння (характеру, тяжкості, сукупності обставин діяння),

наявності попередньої судимості і відбування кримінального покарання, особливостей (вік, ступінь агресивності, нахили). За результатами вивчення злочинець зараховується до певного класу, згідно з яким підлягає направленню для відбуття покарання в той чи інший вид центральної пенітенціарної установи.

Така класифікації ув'язнених, а також установка режиму відбування покарань, фактично унеможлиблює злісну непокору вимогам адміністрації, тому злочини такого виду в англійській пенітенціарній практиці, або взагалі відсутні, або носять поодинокий характер.

На відміну від США та Англії, Франція є батьківщиною континентальної системи права. У Франції історичним джерелом кримінальних, кримінально-процесуальних і пенітенціарних норм править не судовий прецедент, а кодифікований закон і підзаконні акти. 22 липня 1992 р. були прийняті чотири закони, які в сукупності утворили новий КК Франції, введений в дію у 1994 р. [72, с. 3].

Концептуальними ідеями кримінально-правової реформи у Франції стали положення, щодо забезпечення захисту прав людини, послідовності введення в життя принципів правової держави, гуманізації кримінальної відповідальності і покарання.

З позиції досліджуваної нами теми для нас є унікальною і цікавою розроблена і законодавчо закріплена у КК Франції т. зв. прогресивна системи відбування покарання, яка складається з п'яти фаз:

1) фаза одиночного ув'язнення, яка поширюється на всіх ув'язнених. В цій фазі засуджені класифікуються на кілька груп: виправні, сумнівні, не виправні. Режим для кожної з цих груп різний;

2) оборонська фаза, що застосовується лише до виправної групи ув'язнених, які працюють колективно, а вночі перебувають в ОК;

3) фаза покращення, що являє собою попередню (оборонську), але з наданням деяких пільг (дозвіл брати участь в колективних іграх, вживати їжу в загальній їдальні тощо.). Поведінка ув'язнених оцінюється шляхом виставлення їм відповідних балів;

4) фаза напівсвободи, яка дозволяє ув'язненому займатися працею за межами тюрми та відвідувати родичів;

5) фаза умовного звільнення, яка застосовується до осіб, які мають добру поведінку і яким залишилося відбувати позбавлення волі не більше року [72, с. 37–52].

При цьому, у пенітенціарній політиці Франції значна роль відводиться суддям з виконання покарань. Так, у відповідності до ст. 721 КПК Франції, судді з виконання покарань мають значні повноваження щодо скорочення термінів позбавлення волі, застосування дострокового звільнення засудженого, в якого строк покарання до 3 років, надання відпустки, перевodu ув'язнених з однієї фази прогресивної системи на іншу [72, с. 50].

Доцільним, на наш погляд, є дослідження окремих організаційних засад діяльності пенітенціарних закладів Франції. Засуджені, якщо їхня поведінка не викликає нарікань, можуть скористатися пільгою скорочення терміну позбавлення волі на 3 місяці щорічно або на 7 днів на місяць. Вони можуть також скористатися пільгою скорочення додаткового покарання з розрахунку на 2 місяці за рік, якщо вони засуджені вперше, і на 1 місяць за рік, якщо вони рецидивісти, по закінченні року ув'язнення і якщо є докази їхньої серйозної соціальної реадaptaції.

Таким чином, у Франції була напрацьована унікальна багаторівнева система перевиховання правопорушників, яка протягом тривалого часу показує свою ефективність і тим самим є вагомим запобіжно – превентивним чинником вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації пенітенціарних установ.

У ФРН правову базу діяльності пенітенціарних установ склали Федеральний КК від 1975 р. і спеціальний Закон «Про виконання покарання у вигляді позбавлення волі і заходи виправлення і безпеки, що виражаються у позбавленні волі», який був прийнятий у 1976 р., з окремими нововведеннями до нього, переважно гуманітарного характеру, які набрали чинності в різний час, а саме у 1980, 1982 і 1986 роках [73, с. 349–352].

У відповідності до цього Закону усі злочинці, яким було присуджено покарання у вигляді позбавлення волі, відбувають покарання в пенітенціарних

установах відкритого і закритого типів. Основну частку пенітенціарної системи ФРН становлять установи закритого типу. Усі дорослі злочинці, які засуджені на термін понад шість місяців, утримуються попередньо в одиночному ув'язненні. В цей період кожний новоприбулий вивчається. За результатами вивчення визначається режим подальшого його утримання, вид працевлаштування, навчання, виховного впливу [73, с. 351].

В порівнянні з вітчизняними УВП, умови утримування засуджених досить вільні. Якщо засуджений відбув 18 місяців покарання, то йому надається право на відпустку, а якщо це довічно засуджена особа, то йому право на відпустку надається по закінченню 10 років відбутого терміну.

Для підтримання відповідного режиму утримування передбачена система заходів дисциплінарного впливу на засуджених, заходів заохочення спеціальних заходів безпеки. Організовується також професійне і загальноосвітнє навчання, медичне обслуговування [66, с. 14]. Щодо положень Федерального КК ФРН, то в них відсутня кримінальна норма щодо покарання за злісну непокору вимогам адміністрації тюремних установ.

Однак при цьому, німецький законодавець передбачив норму покарання службових осіб пенітенціарних установ ФРН за сприяння скоєнню пенітенціарних злочинів ув'язненими. До таких злочинів у відповідності до параграфу 1 ст. 120 Федерального КК ФРН відносяться, заколот ув'язнених та втеча ув'язнених з МПВ [66, с. 14]. Так, в абзаці 1 ст. 120 Федерального КК ФРН, зазначається, що службова особа пенітенціарної установи, яка підбурювала чи сприяла втечі ув'язненого з МПВ карається позбавленням волі терміном до 3-х років або грошовим штрафом [66, с. 14].

В сенсі запобігання актів злісної непокори вимогам адміністрації УВП у ФРН досить добре розроблена система виправлення та безпеки ув'язнених, яка регламентується параграфом 61 КК ФРН. У відповідності до положень цього параграфу до системи виправлення та безпеки відносяться наступні заходи: розміщення у психіатричній лікарні; розміщення у терапевтичному закладі для алко

і наркозалежних; превентивне ув'язнення; керуючий нагляд; позбавлення водійських прав; заборона займатися відповідною професією [66, с. 14].

Отже, враховуючи досвід пенітенціарних установах ФРН, ми констатуємо можливість його використання і в Україні в порядку напрацювання засобів ресоціалізації ув'язнених, які не створюють певні умови злісної непокори адміністрації УВП, а навпаки допомагають адміністрації і засудженим уникнути вчинення таких протиправних дій.

Стосовно Японії, то правову базу, яка регламентує застосування кримінальних покарань складає сукупність законодавчих актів: «Закон про тюрми 1908 р.», «Положення кримінально-процесуального кодексу», «Закон про попередження злочинів і реабілітацію злочинців 1949 р.», «Закон про постпенітенціарну опіку над звільненими ув'язненими 1950 р.» та ін.

Характерною рисою пенітенціарної системи Японії є розвинута диференціація позбавлення волі, заснована на класифікації засуджених. Усі засуджені до позбавлення волі надходять спочатку до центрів класифікації, залежно від результатів якої вони можуть бути направлені в пенітенціарні установи для осіб з незначними злочинними нахилами; осіб з більш розвиненими злочинними нахилами; іноземних громадян; осіб, термін покарання яких перевищує вісім років; осіб, які молодші 20 років; психічно хворих осіб; осіб з різними захворюваннями та фізичними вадами [69].

Пріоритетними засобами виправлення в тюрмах вважається праця ув'язнених. Виховний вплив на засудженого суворо індивідуалізований (залежно від злочинної біографії, строку позбавлення волі).

Аналізуючи досвід зарубіжного законодавства по регламентації профілактики злісної непокори ув'язненими вимогам адміністрації УВП, слід звернути увагу і на досвід РФ. В контексті досліджуваної нами теми, відразу зазначимо, що злісна непокора вимогам адміністрації пенітенціарних установ не відноситься російським законодавством до пенітенціарних злочинів.

В цьому відношенні КК РФ досить чітко і недвозначно виділяє види злочинів, які відносяться до пенітенціарних. Стосовно правової кваліфікації російським

законодавцем самого факту злісної непокори, то вона розглядається як причина, що спричиняє більш тяжкі злочини. Так, 25 липня 2016 р. у ВК № 35 управління федеральної служби виконання покарань по Республіці Хасакія РФ група засуджених здійснила акт злісного невиконання законних вимог адміністрації закладу. При цьому, як було зазначено в офіційному повідомленні, по даному факту Абаканський міжрайонний слідчий відділ слідчого управління Слідчого комітету РФ по республіці Хасакія відкрило кримінальну справу за ч. 1,2 ст. 212 КК РФ (Організація і участь у масових безпорядках) [74].

Відсутність окремої статті, щодо злісної непокори вимогам адміністрації УВП у кримінальному законодавстві РФ пояснюється ще й тим, що ідучи слідом за США та розвинутими країнами Європи, російські правники дедалі більше усвідомлюють необхідність комплексного підходу до виправлення засуджених, де поряд з методами правового впливу, необхідно використовувати також і методи соціально – психологічного, морально – етичного, культурно – естетичного та релігійного характеру. При такому підході необхідність у криміналізації зазначеного виду злочину відпадає.

Зважаючи на запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання злісної непокори вимогам адміністрації УВП, вважаємо за необхідне також звернути увагу на досвід Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Узбекистан та Республіки Молдова, а також Грузії, в КК яких містяться статті, які передбачають настання кримінальної відповідальності за досліджуваний злочин (Додаток Д).

Так зокрема, ст. 411 КК Республіки Білорусь має назву «Злісна непокора вимогам адміністрації виправного закладу, виконуючого покарання у виді позбавлення волі» та віднесена до злочинів проти правосуддя [75]. В порівнянні зі ст. 391 КК України, правові норми, які містяться у ст. 411 КК Республіки Білорусь є більш розширеними.

Так, наприклад, виходячи із змісту п. 1 цієї статті, кримінальній відповідальності підлягають не лише особи, які «здійснили злісну непокору законним вимогам адміністрації виправного закладу виконуючого покарання у виді позбавлення волі» а й особи, які здійснили «іншу протидію адміністрації

(виправного закладу – авт.) у здійсненні її функцій» [75]. Що саме розуміється під поняттям «інша протидія» білоруський законодавець чіткої відповіді не дає, але у коментарях до КК вказано, що інша протидія адміністрації МПВ проявляється у вчиненні засудженими дій, спрямованих на перешкоджання адміністрації у здійсненні її функцій (підлив діяльності промислових підрозділів, в яких працюють засуджені або заходів, в яких вони приймають участь та ін.), за виключенням дій, що виступають більш тяжким злочином [76].

В ч. 1 ст. 411 КК Республіки Білорусь чітко вказуються основні умови за яких настає відповідальність за цією статтею, а саме якщо особа, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі «за порушення режиму відбування покарання підлягала протягом року дисциплінарному стягненню у вигляді переведення: у ПКТ; спеціалізовану палату; ОК». У відповідності до ч. 1 ст. 411 КК Республіки Білорусь настає відповідальність у вигляді позбавлення волі терміном до 1 року [75].

Місцем вчинення злочину, передбаченого ст. 411 КК Республіки Білорусь є МПВ, при цьому колонії-поселення та виховні колонії не можуть бути місцем вчинення вказаного злочину. Разом з тим, вказаний злочин може бути вчинений поза територією виправних установ, але у сфері діяльності, що виконує функції вказаних установ [76].

Частиною 2 ст. 411 КК Республіки Білорусь встановлені кваліфікуючі ознаки. А саме, вчинення злісної непокори вимогам адміністрації виправного закладу, що виконує покарання у виді позбавлення волі, яка вчинена особою, що була засуджена за тяжкі або особливо тяжкі злочини або яка допустила особливо небезпечний рецидив» [75]. За скоєння злочину, передбаченого цією частиною, настає відповідальність у вигляді позбавлення волі терміном до двох років.

Таким чином, фактично в ст. 411 КК Республіки Білорусь йде чітке розмежування і класифікація осіб, які скоюють злочин, передбачений цією статтею, що є для нас важливим, і вважаємо цей правовий досвід ми можемо запозичити, доповнивши ст. 391 КК України ч. 2, в якій закріпити кримінальну відповідальність за вказаний злочин виходячи з наведеної класифікації.

Слід підкреслити, що нині діюча редакція диспозиції ст. 411 КК Республіки Білорусь не відповідає в достатній мірі вимогам юридичної точності та передбачуваності наслідків, оскільки не має конкретних критеріїв чіткого визначення, що таке «злісна непокора» та «інша протидія адміністрації у здійсненні її функцій», що дозволяє необмежено широко інтерпретувати їх. Між тим, немає навіть чіткого відмежування між тим, хто являється «злісним порушником» та які дії засуджених слід визнавати злісною непокорою, а які злісним порушенням вимог режиму, за які дії має наставати кримінальна або ж дисциплінарна відповідальність [77].

Прикладом, що підтверджує проблему вільного трактування та зловживання нормами закону з боку адміністрації виправної установи щодо кримінальної відповідальності за ст. 411 КК Республіки Білорусь, як стверджують правозахисники, являється показний прецедент у 2017 р.: суд виправдав засудженого, врахувавши, що вчинені ним дисциплінарні порушення не свідчили про злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи [78]. *Вироком Ленінського районного суду м. Могильов Республіки Білорусь встановлено, що ув'язнений Б. звинувачувався за ч. 2 ст. 411 КК Республіки Білорусь, підставою цього стали три порушення тюремного режиму (лежав на ліжку в денний час; розмовляв з іншими засудженими під час конвоювання; не доповів про кількість засуджених та порядок в камері співробітнику тюремної адміністрації). На переконання суду, дії ув'язненого Б., порушуючого режим, мали нецілеспрямований, а ситуаційний характер, крім того у нього був відсутній намір на вчинення злісної непокори вимогам адміністрації виправної установи [79].*

Схожу редакцію кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за вчинення зазначеного злочину, містить ст. 221 КК Республіки Узбекистан, яка має назву «Непокора законним вимогам адміністрації установи з виконання покарань». Законодавець помістив цю статтю до розділу «Злочини проти порядку управління». Настання відповідальності за вказаною нормою передбачено за вчинення непокори законним вимогам адміністрації установи з виконання покарань або іншу протидію адміністрації у здійсненні її функцій особою, яка відбуває

покарання у МПВ, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання підлягала протягом року стягненню у виді переведення в карцер колонії з виконання покарань або переводилась у тюрму – карається позбавленням волі до трьох років. Частина 2 цієї статті, передбачає вчинення тих самих діянь: особливо небезпечним рецидивістом; особою, засудженою за тяжкий або особливо тяжкий злочин та передбачає покарання у виді позбавлення волі від трьох до п'яти років [80].

Щодо правового досвіду притягнення до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації у кримінально – виконавчих установах Республіки Казахстан, слід відзначити, що цей вид злочину регламентується ст. 360 КК, яка міститься у Главі 15 цього кодексу «Злочини проти правосуддя і порядку виконання покарань» [75]. Дана стаття викладена у такому формулюванні: «Непокора законним вимогам адміністрації кримінально – виправних закладів». Як бачимо, в цій статті відсутнє слово «злісна». Хоча в подальшому, при розкритті положень цієї статті законодавець вживає термін «злісна», доводячи тим самим, що під непокорою законним вимогам адміністрації кримінально – виправних закладів розуміється перш за все непокора злісна, яка розкрита в 3-х частинах.

Так, у відповідності до ч. 1 ст. 360 КК Республіки Казахстан «злісна непокора законним вимогам адміністрації кримінально – виправного закладу особою, яка відбуває покарання в МПВ, – карається позбавленням волі терміном від двох до п'яти років» [81]. У відповідності до ч. 2 ст. 360 КК Республіки Казахстан «те ж діяння, яке здійснювалося неодноразово, – карається позбавленням волі терміном від чотирьох до семи років». Частина 3 ст. 360 КК Республіки Казахстан «організація групової непокори законним вимогам адміністрації установи, що забезпечувала ізоляцію від суспільства, а також участь у груповій непокорі, яка супроводжувалась застосуванням насильства або умисним спричиненням собі якої-небудь шкоди чи які призвели до особливо тяжких наслідків, – карається позбавленням волі терміном від п'яти до десяти років» [81].

Слід звернути увагу на те, що ст. 360 КК Республіки Казахстан у порівнянні з аналогічною статтею КК України, Республіки Білорусь, Республіки Узбекистан не має вказівки на дисциплінарну преюдицію. Разом з тим, суди Республіки Казахстан

пропонують доповнити ч. 1 ст. 360 КК кваліфікуючою ознакою, яка має вказувати на протиправність попередньої поведінки засудженого, застосування до нього заходів дисциплінарного характеру, які не дали позитивного результату. На переконання судів Республіки Казахстан, введення до конструкції злочину дисциплінарної преюдиції може стати бар'єром від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності тих засуджених, порушення яких носять одиничний характер [82].

До ПА кримінально-виконавчої установи, непокора яким утворює склад злочину, передбачений ст. 360 КК Республіки Казахстан належать посадові особи, які згідно кримінально-виконавчого законодавства користуються правом застосування заходів заохочення і стягнення, а також чергові, помічники начальників колоній та особи контролерського складу при виконанні ними обов'язків з нагляду за засудженими [83]. В цьому аспекті український законодавець визначив більш вузьке коло осіб, які являються ПА УВП, включивши до їх переліку лише тих посадових осіб, які користуються правом застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення.

Суб'єктом злісної непокори вимогам адміністрації кримінально-виконавчої установи за КК Республіки може бути засуджений, який досяг 16-річного віку та відбуває покарання у виді позбавлення волі у ВК, виховній колонії будь-якого режиму, колонії-поселенні або в тюрмі [83].

Виходячи із змісту положень ст. 360 КК Республіки Казахстан слід відзначити ряд моментів, по-перше, в цій статті відводиться цілий пункт скоєнню групової непокори або організації групової непокори; по-друге, слова ч. 3 ст. 360 «умисним спричиненням собі будь-якої шкоди» стосуються членушкодження засуджених, що кваліфікується теж як злісна непокора. Крім того, вражають у порівнянні з вітчизняним КК досить великі терміни покарання, які присуджуються казахським законодавцем за злочини, пов'язані із злісною непокорою законним вимогам адміністрації кримінально – виправного закладу, що викликає об'єктивне запитання у їх виправданості. Вважаємо запозичення досвіду казахського законодавства у вказаному аспекті недоцільним.

Стаття 321 КК Республіки Молдова передбачає кримінальну відповідальність за вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації та віднесена законодавцем до розділу «Злочини проти правосуддя». Зазначена норма має назву: «Непокора з застосуванням насильства вимогам адміністрації пенітенціарної установи», тобто вчинення непокори «особою, яка відбуває покарання у пенітенціарній установі». За вчинення цього злочину законодавцем передбачено покарання у виді позбавлення волі до п'яти років [84].

Як бачимо з наведеної кримінальної норми, у порівнянні з аналогічною у КК України, помітне об'єднання законодавцем Республіки Молдова прояву непокори з застосуванням насильства по відношенню до адміністрації пенітенціарної установи, в той час як КК України дії засуджених, спрямовані на порушення нормальної діяльності УВП поєднані з застосуванням насильства до персоналу цих установ, кваліфікується за ст. 392.

Звертає на себе увагу той факт, що об'єктивна сторона ст. 321 КК Республіки Молдова, складаючись з непокори із застосуванням насильства законним вимогам адміністрації пенітернціарної установи або іншої протидії адміністрації пенітернціарної установи в законному здійсненні нею функцій, проявляється одночасно в дії та бездіяльності. З одного боку, особа, що відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, бездіяльна – не реагує на законні вимоги ПА (невиконує вимоги). З іншого боку, особа шляхом дії застосовує різні форми насильства по відношенню до ПА пенітенціарної установи (відштовхування, нанесення ударів по різним частинам тіла, спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості).

Окрім вказаного, як в назві статті, так і в диспозиції, законодавець Республіки Молдова передбачає «просту непокору», а не «злісну». Це вказує на те, що незалежно від того, скільки разів буде здійснена непокора, допоки не будуть наявні ознаки насильства по відношенню до ПА такої установи, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 321 КК Республіки Молдова, буде відсутня [85]. Виходячи з викладеного, на нашу думку, така позиція законодавця Республіки Молдова не може сприяти правовому захисту режиму нормального функціонування пенітенціарної установи, захисту честі, гідності, життя та здоров'я її працівників.

Саме тому такий досвід протидії непокорі вимогам адміністрації УВП не може бути запозичений нами з метою удосконалення вітчизняної кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за вказане діяння.

Отже, проаналізувавши зміст ст. 321 КК Республіки Молдови, ми відмітили певні особливості, що відрізняють її від аналогічних злочинів, що містяться у КК досліджуваних нами країн. По-перше, у диспозиції ст. 321 КК Республіки Молдова відсутня вказівка на дисциплінарну преюдицію, як обов'язкову ознаку настання кримінальної відповідальності; по-друге, це єдина стаття аналізована нами, в якій відсутні кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки; по-третє, диспозиція статті не має вказівки на «злісність» непокори; по-четверте, обов'язковою умовою настання відповідальності є поєднання непокори з застосуванням насильства по відношенню до представника адміністрації пенітенціарної установи.

Досить незвичною з точки зору конструкції кримінально-правової норми є ст. 378 КК Грузії, яка має назву: «Перешкоджання діяльності установ утримання під вартою або установ позбавлення волі або дезорганізація такої діяльності». Цей склад злочину віднесений законодавцем Грузії до розділу «Злочини проти виконання судових актів». У ч. 1 наведеної статті прописані діяння, що за своїм змістом схожі з тими, що містяться у ст. 391 КК України, але разом з тим, мають певні особливості. Так, ч. 1 ст. 378 КК Грузії має редакцію: «Непокора законним вимогам співробітника установи утримання під вартою або установи позбавлення волі, або насильство по відношенню до нього, або погроза спричинення смерті, шкоди здоров'ю або майну йому самому або близьким родичам у зв'язку зі службовою діяльністю співробітника, або інше перешкоджання діяльності цієї установи або дезорганізація такої діяльності, – карається позбавленням волі строком до трьох років» [86].

Підкреслимо, що у викладеному положенні законодавцем Грузії здійснено об'єднання в одній частині кримінально-правової норми таких діянь як непокори співробітнику, застосування насильства відносно нього, погроза спричинення йому смерті або шкоди здоров'ю, а також дезорганізація діяльності установи. В той час, за законодавством України ст. 391 КК охоплює лише вчинення злісної непокори

вимогам адміністрації УВП, інші вказані діяння кваліфікуються за ст. 392 КК України «Дії, що дезорганізують роботу УВП». При цьому дії, що викладені у ч. 1 ст. 378 КК Грузії вказані як альтернативні, в той час як ст. 321 КК Республіки Молдова, передбачає відповідальність лише за умови прояву непокори з застосуванням насильства по відношенню до адміністрації пенітенціарної установи.

Частина 2 ст. 378 КК Грузії передбачає відповідальність за насильство відносно особи, поміщеної в установу утримання під вартою або установу позбавлення волі, з метою зміни ними свідчень або відмови давати свідчення, а так само з метою перешкоджання засудженому у виконанні ним громадських обов'язків, – карається позбавленням волі від трьох до п'яти років. Частина 3 ст. 378 КК Грузії – напад на адміністрацію установи утримання під вартою або установи позбавлення волі або створення з цією ж метою злочинного угруповання або активна участь у такому угрупованні, – карається позбавленням волі від шести до восьми років. Частина 4 – теж саме діяння: а) небезпечне для життя та здоров'я; б) вчинене неодноразово; в) спричинило тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі від восьми до десяти років. Частина 5 – дії, передбачені ч. 3 або ч. 4 даної статті, вчинені особою, засудженою за тяжкий або особливо тяжкий злочин, – карається позбавленням волі від десяти до п'ятнадцяти років [86].

Аналізуючи наведену норму відмічаємо ряд її особливостей, по-перше, вона покликана охороняти не лише співробітників установи утримання під вартою та установи позбавлення волі, а й передбачає відповідальність за насильство відносно особи, яка поміщена до такої установи; по-друге, норма має кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки; по-третє, ч. 1 вказує лише на непокору законним вимогам адміністрації, без вказівки на її злісність та відсутність вказівки на дисциплінарну преюдицію, як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони; по-четверте, досить суворе покарання, що передбачене законодавцем за вчинення вказаних діянь.

Дослідивши норми тих зарубіжних країн, кримінальним законодавством яких передбачена відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП погоджуємось з позицією Н.А. Горшкової, що конструкції диспозицій цих статей досить схожі. На думку дослідниці, це пояснюється попереднім законодавчим

досвідом цих країн у складі СРСР та модельним КК, який являється вихідним зразком для створення відповідних кримінально-правових норм національного законодавства [87].

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне зазначити позитивні та негативні характеристики зарубіжного досвіду протидії злісній непокорі вимогам адміністрації УВП. Позитивним, на наше переконання, є досвід таких країн як США, Англії, Франції, ФРН та Японії, в яких відсутня кримінальна відповідальність за такий злочин та функціонує прогресивна пенітенціарна система, в якій фактично унеможлиблюється вчинення злісної непокори. Це пояснюється тим, що в таких установах функціонує система індивідуального утримування засуджених; диференціація ув'язнених виходячи з індивідуальних кримінологічних характеристик; створення поетапної системи ресоціалізації, яка за своєю внутрішньою сутністю є вагомим мотивуючим чинником, який сприяє їх виправленню та спрямуванню на шлях законслухняності; комплексний підхід до ресоціалізації. Разом з тим відмітимо, що в УВП України на сьогоднішній день ще не створені передумови для ефективного виправлення засуджених, що і обумовлює необхідність існування ст. 391 КК України.

Позитивним досвідом тих зарубіжних країн, в яких передбачено кримінальну відповідальність за досліджуваний злочин, є чітке розмежування та класифікація осіб, що вчиняють цей злочин. Зокрема, ознаками такої класифікації виступають: вчинення злочину особою, яка раніше була засуджена за цей злочин; вчинення цього злочину неодноразово; особою, засудженою за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів; особою, яка допустила особливо небезпечний рецидив. Вважаємо запозичення цього досвіду та впровадження його до кримінального законодавства України необхідним та доцільним.

Негативними характеристиками зарубіжного досвіду, на нашу думку є: 1) відсутність чіткого роз'яснення щодо таких понять як «злісна непокора», «інша протидія» та критеріїв відмежування злочинних дій від злісного порушення режиму відбування покарання; 2) невиправдано суворе покарання за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП (Республіка Казахстан, Грузія); 3) поєднання у

диспозиції статті непокори з застосуванням насильства по відношенню до ПА, тобто застосування насильства при непокорі виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину (Республіка Молдова); 4) поєднання в одній нормі дій, що посягають на інтереси ПА УВП та ув'язнених (Грузія).

Аргументуючи необхідність запозичення зарубіжного досвіду в частині введення таких кваліфікуючих ознак до ст. 391 КК України, як вчинення тих самих дій особою, яка раніше була засуджена за цей злочин, а також за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, вкажемо на результати нашого емпіричного дослідження. Так, досить високий відсоток становлять засуджені, які допускають повторне вчинення цього злочину, а саме – 10,4 %, 2,4 % – були двічі судимі за ст. 391 КК України та 0,1 % – тричі (Додаток Е). Крім того, 38,7 % осіб були раніше судимі за вчинення тяжких злочинів та 11,1 % – за особливо тяжкі злочини (Додаток Ж).

Виходячи з наведених відомостей, які свідчать про актуальність вирішення питання щодо недопущення рецидиву цього злочину в УВП, нагальної потреби у виправленні та ресоціалізації засуджених, які раніше судимі за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів та нейтралізації їх негативного впливу на інших засуджених, пропонуємо посилити кримінальну відповідальність за ст. 391 КК України для таких категорій засуджених. А саме, доповнити ст. 391 КК України ч. 2, яку викласти у наступній редакції: «ті самі дії, вчинені особою, яка раніше була засуджена за цей злочин, а також особою засудженою за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, – карається позбавленням волі терміном до чотирьох років».

Висновки до першого розділу

1. На підставі проведеного дослідження виокремлено три історичні періоди застосування кримінально-правової норми «Злісна непокора вимогам адміністрації УВП»: 1) 1983-2001рр.; 2) 2001-2009 рр.; 3) з 2009-по теперішній час;

2. Визначено, що норма ст. 391 КК України є дієвим запобіжним засобом, який сприяє підтриманню належного правопорядку в УВП та відіграє важливу роль

в організації застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених і запобігання вчинення серед них нових кримінальних правопорушень.

3. Дослідження кримінальної норми щодо злісної непокори вимогам адміністрації УВП дозволило виявити неспіввідношення та суперечливість положень диспозиції ст. 391 КК України з окремими положеннями чинного КВК України. А саме: 1) неузгодженість положень норми ст. 391 КК України в частині строку давності дисциплінарного стягнення, вказаний як один рік з строком давності, вказаним у ч. 14 ст. 134 КВК України, який складає шість місяців; 2) юридична неможливість застосувати стягнення у вигляді переведення до ПКТ (ОК) до засуджених які відбувають покарання у вигляді обмеження волі; 3) відсутність відповідної норми у КВК України, яка б відповідала положенню ст. 391 КК України в частині переведення засуджених на більш суворий режим відбування покарання, як крайнього заходу дисциплінарного впливу.

4. Надано характеристику стану наукового дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП, на підставі чого розкрито її методологічний інструментарій. Це дозволило визначити суб'єктів запобігання вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації УВП, та показати проблеми і шляхи вирішення в цьому процесі.

5. На підставі проведеного дослідження удосконалено поняття «злісна непокора вимогам адміністрації УВП» під якою автор розуміє свідоме протиправне діяння з боку засудженої особи, яка не виконує вимоги закріплені в КВК України і умисно посягає на встановлений у ВК порядок відбування покарання, права та безпеку інших осіб.

6. Вивчення міжнародно-правових, національно-правових, соціально-психологічних, кримінологічних та пенітенціарних факторів криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП дозволило визначити її соціальну зумовленість і довести, що у вітчизняного законодавця були обґрунтовані підстави закріпити дану норму в кримінальному законодавстві.

7. Встановлено найбільш проблемні і дискусійні питання застосування ст. 391 КК України, серед них: декриміналізація даної статті КК України, оскільки

фактично на думку деяких вітчизняних вчених вона передбачає кримінальну відповідальність за систему дисциплінарних проступків; виключення із диспозиції ст. 391 КК України другої форми злочинної поведінки засуджених – іншої протидії адміністрації у здійсненні її функцій; строк давності дисциплінарного стягнення, яке прямо впливає на застосування до засудженого ст. 391 КК України; місце вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України; відсутність у ст. 391 КК України кваліфікуючих ознак злочину; відмежування злочину, передбаченого ст. 391 КК України від злісного порушення встановленого порядку відбування покарання тощо.

8. Співставляючи зарубіжний досвід із вітчизняними реаліями та напрацюваннями українських науковців, автор дисертаційного дослідження виступає за збереження в КК України ст. 391, і водночас пропонує доповнити її частиною 2, з урахуванням останніх теоретичних надбань кримінально – правової науки та сучасних реалій соціально – правової практики.

9. В результаті аналізу законодавства різних країн у роботі робиться висновок, що в законодавстві таких країн, як США, Англії, Франції, ФРН та Японії відсутня кримінальна норма щодо злісної непокори вимогам адміністрації УВП. В ході вивчення їх досвіду було встановлено, що в пенітенціарних установах цих країн фактично створена система, в якій виключається можливість вчинення злісної непокори вимогам адміністрації цих установ. До об'єктивних чинників цього, зокрема, відноситься функціонування системи індивідуального утримування засуджених (принаймі на перших етапах ув'язнення); диференціація ув'язнених виходячи із їхніх індивідуальних кримінологічних характеристик; створення прогресивної поетапної системи ресоціалізації ув'язнених, яка за своєю внутрішньою сутністю є вагомим мотивуючим чинником, що сприяє їх виправленню та спрямуванню на шлях законослухняності; комплексний підхід до ресоціалізації засуджених, у відповідності до якого ухил робиться не до правових заходів, а здебільшого до заходів соціального, економічного, психологічного та морально – релігійного характеру.

10. Доведено, що на сучасному етапі розвитку пенітенціарної системи України, коли ця система пройшла довгий шлях використання традиційних форм і методів впливу на засуджених, у тому числі в частині протидії вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП, доцільним є апробація новітніх підходів в організації запобіжної діяльності, які, як засвідчує досвід окремих пенітенціарних установ США, Англії, Франції, ФРН та Японії, довели свою ефективність.

11. Встановлено, що кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП на сьогоднішній день збережена у КК Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова та Республіки Узбекистан, а також Грузії. Позитивним досвідом протидії цьому злочину у вказаних країнах є чітке розмежування та класифікація осіб, що вчиняють цей злочин. Ознаками такої класифікації виступають: вчинення злочину особою, яка раніше була засуджена за цей злочин; вчинення цього злочину неодноразово; вчинення злочину особою, засудженою за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів; вчинення злочину особою, яка допустила особливо небезпечний рецидив.

12. Негативними характеристиками зарубіжного досвіду зазначених країн виступає: 1) відсутність чіткого роз'яснення щодо таких понять як «злісна непокора», «інша протидія» та критеріїв відмежування злочинних дій від злісного порушення режиму відбування покарання; 2) невиправдано суворе покарання за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП (Республіка Казахстан, Грузія); 3) поєднання у диспозиції статті непокори з застосуванням насильства по відношенню до ПА, яке виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину (Республіка Молдова); 4) поєднання в одній нормі дій, що посягають на інтереси ПА УВП та ув'язнених (Грузія).

13. Аргументовано необхідність запозичення зарубіжного досвіду в частині введення таких кваліфікуючих ознак до ст. 391 КК України, як вчинення тих самих дій особою, яка раніше була засуджена за цей злочин, а також за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 391 КК України ч. 2 такого змісту – ті самі дії, вчинені особою, яка раніше була засуджена

за цей злочин, а також особою засудженою за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, – карається позбавленням волі терміном до чотирьох років.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

2.1. Об'єктивні ознаки злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

2.1.1. Об'єкт злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

Кримінально-правова характеристика виступає однією з фундаментальних категорій кримінального права, що розглядається в нерозривному зв'язку з криміналістичною, кримінологічною, кримінально-виконавчою та оперативно-розшуковою характеристиками. У контексті кримінально-правової характеристики можна розглядати як злочин, так і будь-яку іншу категорію кримінального права.

Кримінально-правова характеристика злочину – це опис, визначення істотних, характерних його особливостей та ознак; система відомостей про істотні, характерні особливості й ознаки злочину. Як зауважив у своєму дослідженні А.А. Вознюк, головною метою кримінально-правової характеристики злочину є забезпечення правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння. Водночас вона необхідна для повного та всебічного вивчення злочину, удосконалення підстав кримінальної відповідальності за його вчинення, а також правильного тлумачення ознак складу злочину, призначення покарання, застосування заохочувальних кримінально-правових норм [88, с. 154–158].

Серед науковців не має єдиної позиції щодо того, які елементи мають входити до змісту кримінально-правової характеристики злочину. Переважно зазначають ознаки складу злочину; кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки; відмежування від суміжних злочинів, правопорушень та дисциплінарних проступків; історію виникнення, сукупність злочинів [89, с. 8–30].

Поряд з цим, узагальнюючи погляди дослідників щодо окресленого питання, А.А. Вознюк наголошує на тому, що кримінально-правова характеристика злочину,

насамперед, повинна включати наступні елементи, зокрема: 1) склад злочину; 2) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 3) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 4) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння [88, с. 157].

Частково погоджуючись з наведеними поглядами зазначимо, що в контексті дослідження норми ст. 391 КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, вважаємо за доцільне розглянути такі елементи кримінально-правової характеристики цього злочину як його ознаки, відмежування від дисциплінарних проступків, зокрема злісного порушення встановленого порядку відбування покарання, історію становлення та розвитку даної норми, а також зарубіжний досвід протидії цьому виду злочину. Враховуючи, що історія становлення та розвитку кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, а також зарубіжний досвід протидії такому діянню були детально розглянуті нами у попередньому розділі, вважаємо необхідним перейти до розгляду ознак цього злочину, зокрема його об'єкту.

Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відокремленню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Слід зазначити, що основним об'єктом злочину є ті суспільні відносини, зміна яких складає соціальну суть злочину, з метою охорони яких прийнята кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за його вчинення [90, с. 30–31].

Проте така думка не є однозначною, зокрема, ряд вчених наголошують, що об'єктом злочину може бути благо (С.Б. Гавриш) [91, с. 18], цінності (Е.В. Фесенко) [92, с. 75–78], інтереси (А.В. Наумов) [93, с. 365], соціальні відносини (І.М. Копотун) [34, с. 97].

У вітчизняному кримінальному праві домінуючою є позиція, згідно з якою об'єктом злочину є найбільш важливі та значущі для інтересів суспільства і держави суспільні відносини, яким злочинні посягання заподіюють або можуть заподіяти

значну шкоду [94, с. 26]. Так, згідно ст. 1 КК України до таких законодавець відніс права і свободи людини і громадянина, власності, громадський порядок та громадську безпеку, довілля, конституційний устрій України, мир і безпеку людства.

Як зауважив В.М. Белоконов, суспільні відносини не є споглядальними абстракціями, відокремленими людьми з метою зручності аналізу суспільного життя, або експериментальними штучними утвореннями, а існують реально. Об'єктивний характер суспільних відносин полягає в тому, що вони не можуть бути довільно усунутими людьми, а діють незалежно від того, хочуть цього люди чи ні, пізнали вони їх чи ні [95, с. 14]. В цілому погоджуючись, додамо, що суспільні відносини невід'ємні від діяльності людини й утворюються в процесі діяльності людини. У свою чергу, діяльність людини неминуче включається в систему суспільних відносин. Хоча суспільні відносини не можна побачити чи відчутти, однак будь-яке злочине посягання є небезпечне тим, що заподіює їм шкоду не абстрактно, а реально змінюючи їх шляхом впливу на елементи.

Не вдаючись до наукової дискусії щодо об'єкта злочину взагалі, ми звертаємо увагу, що в теорії кримінального права об'єктом злочину визнавали й нині визнають суспільні відносини [96, с. 101]. Наведена позиція узгоджується з поглядами зарубіжних учених [97, с. 34]. Якщо особа, вчиняючи злочин, порушує врегульовані правом відносини, то об'єктом злочину виступають врегульовані правом суспільні відносини.

Закон про кримінальну відповідальність, діяння що посягають на суспільні відносини у сфері забезпечення виконання вироку суду і призначеного до відбуття покарання, відносить до числа злочинів проти правосуддя. Однак, серед учених й донині немає єдиної прийнятної думки про належність пенітенціарних злочинів до злочинів проти правосуддя. Зокрема, В.К. Глістін тлумачить правосуддя як діяльність, пов'язану з виконанням судових функцій [98, с. 322–324]. М.Д. Шаргородський вважає, що злочини, які посягають на відносини щодо виконання призначених судом покарань, належать не до злочинів проти правосуддя, а до групи злочинів проти авторитету органів державної влади. Така позиція

аргументується тим, що правосуддя здійснюється тільки судом [99, с. 5–7]. У цьому контексті слід також навести позицію, яку висловили В.І. Осадчий та О.І. Плужнік. Вчені зазначають, що діяння, які за своєю суттю є протидією режиму відбування покарання у вигляді позбавлення волі, мають бути розміщені у розділі, де передбачено відповідальність за посягання на порядок управління, адже діяльність виправних установ не є правосуддям, а різновидом управлінської діяльності [100, с. 229].

У той же час В.І. Єгоров, об'єктом злісної непокори вимогам адміністрації вважає сукупність суспільних відносин, які забезпечують нормальне здійснення кримінального правосуддя [101, с. 36]. На думку І.С. Власова, органи виконання покарань, хоч самі не здійснюють правосуддя, створюють необхідні умови для ефективної діяльності суду, чим активно сприяють правосуддю. Без цих органів стало б неможливим здійснення правосуддя. З іншого боку, діяльність таких органів має зміст під час виконання завдань правосуддя, які постають із цієї діяльності [102, с. 95–96]. Поряд з цим, варто згадати Т.Н. Добровольську, яка віднесла діяльність органів, які безпосередньо виконують вироки, рішення, ухвали й постанови судів за межами правосуддя, а їх діяльність представила як реалізацію вже винесеного акту правосуддя, який набрав чинність [103, с. 23].

Якщо поглиблено поглянути в історію кримінального права, то зауважимо, що у різні часи об'єкт даного злочину визначався як основи державного управління та громадської безпеки; як основи радянського державного управління в галузі охорони громадського порядку; як основи громадського порядку у ВТУ; як основи державного управління в галузі забезпечення нормальної діяльності ВТУ. Ці та інші подібні позиції були неповноцінними й всеосяжним та піддавалися ґрунтовній критиці. На підставі цього можемо виділити основні критичні аргументи, зокрема, основи будь-яких суспільних відносин у будь-якій області діяльності не можуть виступати безпосереднім об'єктом злочину; громадський порядок та державне управління були невмотивовано віднесенні до об'єкта злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Однак, попри наукову дискусію все ж таки український законодавець помістив злочин, передбачений ст. 391 КК України, у розділ XVIII Особливої частини КК України – «Злочини проти правосуддя».

Завдяки аналізу низки праць фахівців у галузі права нам вдалося зробити висновок, що нині сформувалися дві основні групи науковців щодо розуміння терміну «правосуддя». Відповідно, перша група розглядає правосуддя у вузькому значенні, під яким розуміє діяльність суду з розгляду й вирішення в установленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ [104].

Більш того, обґрунтовуючи свою позицію, вони посилаються на ст. 6 Конституції України, в якій вказано, що державна влада в Україні поділяється на законодавчу, виконавчу й судову та ст. 124 – правосуддя в Україні здійснюється виключно судами [44]. Слід також враховувати, що Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у ч. 1 ст. 5 визначає, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [105, с. 2]. Додатковим аргументом на підтримку зазначеної позиції окремі автори вважають регулювання процесу досудового розслідування та судового розгляду різними главами КПК України, а процесу виконання вироків узагалі окремим нормативно-правовим актом – КВК України [106, с. 111].

Серед зазначеної групи науковців, які визначають правосуддя як притаманну винятково судам діяльність, наявні думки про необхідність зосередження у відповідному розділі КК України лише тих норм, які охороняли би здійснення правосуддя [107, с. 5]. Також зустрічаються пропозиції щодо виключення зі складу злочинів проти правосуддя тих кримінально караних діянь, що посягають на діяльність УВП, оскільки така діяльність, на думку автора, не є правосудною, зокрема й регульована ст. 391 КК України «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань» [106, с. 111].

До другої групи слід віднести науковців, які правосуддя розглядають у широкому значенні, тобто діяльність не лише суду під час судового слідства і

винесення вироку, а і й інших органів, діяльність яких спрямована на здійснення правосуддя як під час досудового розслідування, так і під час виконання покарання.

У цьому контексті ми не можемо не згадати М.І. Бажанова, який надзвичайно вдало зазначив, що законодавець, поєднуючи в розділ XVIII Особливої частини КК України певну групу злочинів за їхнім родовим об'єктом, зовсім не ставив за мету в найменуванні розділу «Злочини проти правосуддя» дати точне визначення включених до неї злочинів. Дана обставина лише свідчить про прагнення законодавця показати, що під цією назвою ним об'єднані всі злочини, які посягають на діяльність самого суду під час здійснення ним правосуддя, всіх органів, які сприяють шляхом судочинства здійсненню судом його функцій, а також органів, які забезпечують виконання рішення, вироку та призначеного ним покарання. Саме таке розуміння родового об'єкта злочинів, указаних у розділі XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя», є панівним у науці кримінального права [108, с. 4].

В цілому, розуміння злочину проти правосуддя залежить від тлумачення їх родового об'єкта. Законодавець, помістивши ст. 391 КК України, у розділ XVIII «Злочини проти правосуддя», передбачив ще ряд інших злочинів, які перешкоджають належному виконанню покарання. До числа таких норм слід віднести ст. 389 КК України «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі», ст. 389¹ КК України «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості», ст. 390 КК України «Ухилення від відбування позбавлення волі», ст. 392 КК України «Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань», а також ст. 393 КК України «Втеча з місця позбавлення волі, з-під арешту або з-під варти».

Сучасні вчені дещо по іншому розглядають родовий об'єкт зазначеного вище злочину. На думку А.В. Савченка, родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є суспільні відносини, що забезпечують здійснення правосуддя в державі, покликані охороняти функціонування встановленої в державі системи судочинства, захищати інтереси тих органів та осіб, які виконують важливі завдання із забезпечення та сприяння здійсненню судом правосуддя [109, с. 290]. На переконання Ю.В. Орла,

критерієм віднесення злочину, передбаченого ст. 391 КК України, до злочинів проти правосуддя є те, що об'єктом кримінально-правової охорони є не тільки діяльність суду по здійсненню правосуддя, але і діяльність органів, які сприяють йому, – органів попереднього слідства, органів, які виконують вироки і рішення, які набули законної сили [110, с. 130].

Інший підхід до визначення об'єкту злочину, передбаченого ст. 391 КК України має І.М. Копотун. Науковець зазначає, що ним є соціальні відносини, що забезпечують нормальну діяльність УВП із виконання вироку суду та відбування призначеного цим вирокіом покарання як однієї з головних складових процесу відправлення правосуддя [34, с. 91–92].

На наш погляд, визначення об'єкта злочину, передбаченого ст. 391 КК України, має ґрунтуватися на сутності змісту визначеної в законі діяльності кримінально-виконавчої системи, яка, згідно зі ст. 1 КВК України, спрямована на досягнення мети виправлення засуджених і попередження вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Отже, дане діяння порушує не тільки нормальну діяльність УВП, а й діяльність, спрямовану на досягнення цілей і завдань правосуддя. Винна особа своїми діями порушує інтереси правосуддя, тобто діяльність суду та органів слідства, дізнання, прокуратури, а також органів, які виконують судові акти, – в реалізації цілей і завдань правосуддя [111, с. 64].

Отже, ми можемо стверджувати, що злочинні посягання на суспільні відносини у сфері здійснення досудового розслідування незалежно від його стадії, включно із процесом відбування покарання, хоча й не спрямовані безпосередньо проти правосуддя, але посягають на діяльність органів, без яких неможливе досягнення завдань правосуддя, і таким чином належать до сфери правосуддя.

Безпосередній об'єкт злочинів, які порушують порядок та умови функціонування УВП, у теорії розуміють неоднозначно. На наш погляд, це зумовлено тим, що, по-перше, склади злочинів, які передбачали кримінальну відповідальність за їх вчинення в КК України УРСР 1960 р., були вміщені в різних главах КК України, а по-друге, неоднозначним розумінням поняття «правосуддя».

Так, В.О. Владимиров и П.Ф. Гришанин при об'єднанні інших державних злочинів по групах, визначили безпосереднім об'єктом злочину передбаченого ст. 183³ КК СРСР основи державного управління в галузі охорони безпеки та правопорядку, а потім вказали, що «об'єктом даного злочину є нормальна діяльність ВТУ по виправленню і перевихованню засуджених», а суспільна небезпека описаних в законі діянь полягає в тому, що «... вони серйозно перешкоджають нормальній роботі МПВ, грубо порушують процес виправлення і перевиховання засуджених» [112, с. 302].

На думку М.П. Михайлова, злісна непокора вимогам адміністрації ВТУ порушує нормальну діяльність МПВ (тюрем, виправно-трудових колоній різного типу), на які покладено державою завдання по виправленню і перевихованню засуджених на основі їх участі у суспільно корисній праці [113, с. 369].

У той же час, детально аналізуючи спрямованість такого злочину, як злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань, дослідники відзначали його суспільну небезпечність для діяльності УВП. Тобто, гуманна діяльність виправно-трудових закладів спрямована на виправлення засуджених, аби вони змогли повернутись до законослухняного життя. Тому є всі підстави вважати, що безпосереднім об'єктом посягання виступають суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність УВП, спрямовану на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними нових злочинів. Тобто, передбачений ст. 183³ КК УРСР 1960 р. злочин, був спрямований проти діяльності УВП.

Використання зазначеними авторами досить невизначених за своїм змістом понять «правильна діяльність», «нормальна діяльність» навряд було вдалим, позаяк функціонування МПВ здійснювалося за різними напрямками, багато з яких не охоронялися кримінальним законом. Зокрема, П.Ф. Тельнов конкретизував зазначені поняття, розглянувши досліджуваний злочин як зазіхання на правильну діяльність ВТУ по виправленню і перевихованню засуджених [113, с. 371].

Основним безпосереднім об'єктом досліджуваного складу злочину, як вважає В.І. Осадчий, є суспільні відносини, які забезпечують законне здійснення функцій адміністрації УВП у виді позбавлення волі, а додатковим безпосереднім об'єктом

виступає авторитет, честь і гідність представників адміністрації УВП у виді позбавлення волі [114, с. 953]. З цього приводу Ю.В. Орел переконаний, що безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що виникають з приводу встановленого порядку виконання і відбування покарання в виді позбавлення волі [30, с. 131].

Проаналізувавши низку думок науковців, не викликає сумнівів, що за своєю суттю злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань переслідує мету забезпечення нормального, відповідного до вимог закону порядку й умов відбування засудженими покарання в УВП. Наведені аргументи наштовхують на думку про те, що об'єктом зазначеного посягання слід визнавати встановлений порядок та умови відбування покарання в УВП.

У всіх випадках при вчиненні злочину в УВП об'єктом посягання є суспільні відносини, що забезпечують їх нормальну діяльність, яка спрямована на досягнення передбачених чинним законодавством цілей покарання, являє собою врегульовані законодавчими нормами правовідносин, що складаються в процесі відбування і виконання покарання.

Враховуючи завдання кримінального та кримінально-виконавчого законодавств, слід визначити, що все таки найбільш важливими умовами нормальної діяльності УВП є забезпечення безпеки їх співробітників та безпеки засуджених. Не забезпечивши недоторканності життя і здоров'я цих осіб, неможливо говорити про нормальну діяльність даних установ та виконання поставлених перед ними завдань.

У межах дослідження родового об'єкта злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань віднесена професором І.Я. Козаченко до групи «злочинів, що посягають на суб'єкт управління» [115, с. 665]. Тобто диспозиція ст. 391 КК України передбачає, що фактично потерпілим від цього злочину є ПА УВП. Аналіз чинного законодавства свідчить, що поняття ПА УВП не має чіткого законодавчого визначення, що призвело до певної законодавчої неврегульованості щодо кваліфікації злочинів щодо певного кола осіб, які здійснюють виконання покарання в Україні. Так, КВК України вживає формулювання «персонал», в той час

коли інші нормативно-правові акти вводять поняття адміністрація, рядовий і начальницький склад, особовий склад, співробітники, службовці, працівники, кадри та інше.

Узагальнюючим поняттям для працівників УВП, а саме «адміністрація», ми можемо прослідкувати у кримінальному законодавстві. У КК УРСР 1960 р., а також у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 3 грудня 1962 р. «Про судову практику по справам про кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ» вперше дізнаємося про розширене тлумачення поняття «адміністрація ВТУ» – особи начальницького складу ВТУ, особовий склад конвойної охорони та наглядацький склад, вільнонайманий склад, що здійснює в МПВ політико-виховну роботу та медичне обслуговування, адміністративний, інженерно-технічний персонал, що здійснює керівництво виробничою діяльністю ув'язнених. У Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 21 червня 1985 р. «Про судову практику по справам про кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ» таке поняття трактується дещо ширше, ніж раніше, враховуються певні зміни у підході до виконання покарання.

Вже відносно осучасненою можна вважати нині чинну Постанову. Вона розглядає такий термін як ПА. Так, «до ПА ВТУ, які мають право пред'являти вимоги до засуджених і за злісну непокору яким настає відповідальність за ст. 183³ КК України, відносяться посадові особи ВТУ, які згідно КВК України мають право накладення на засуджених дисциплінарних стягнень. Інші працівники УВП у випадку непокори засуджених чи протидії їх вимогам не відносяться до ПА, а тому їх дії тягнуть за собою лише настання дисциплінарної відповідальності відповідно до ст. 131¹» [116].

Радянськими науковцями адміністрація виправно-трудових колоній розумілась як сукупність державних службовців, які здійснюють управління процесом виконання покарання та пов'язаного з ним виправно-трудового впливу в цілому, а також його складовими частинами, і безпосередньо виконанням покарання. Ми вважаємо, що у реаліях сьогодення слід розуміти його саме в

контексті управління виправною установою, тобто виконання управлінської, адміністративної роботи.

Як показує аналіз іноземних джерел, міжнародних стандартів в сфері пенітенціарії та джерел управлінської науки загальним поняттям для охоплення кола якої-небудь діяльності, обирається термін «персонал». Поняття «персонал» – в контексті узагальнення постійних працівників органів виконавчої влади (державні службовці, технічні та обслуговуючі працівники) пропагується і в Концепції адміністративної реформи в Україні [117, с. 246].

Як доречно зазначає М.В. Клімов, однією із специфічних особливостей поняття персоналу є його узагальнюючий характер. Слово «персонал» завжди означає певну сукупність особового складу. Така сукупність може бути однотипною або різноманітною. Впровадження і застосування поняття персоналу як альтернативи іншим термінам (працівники, співробітники тощо) суттєво упорядковує і систематизує термінологію стосовно суб'єкта виконання покарання. Воно дає змогу зберегти системну цілісність при визначенні усієї широкої сукупності персоналу, а також кожного окремого його виду, підвиду та категорій [118, с. 342].

Ми цілком погоджуємося із наведеною позицією, адже лише за умови зведення діяльності персоналу УВП до управління, організації, керівництва закладом чи процесом виконання покарання можна було б їх називати адміністрацією. Проте вказані напрями діяльності не охоплюють повного обсягу цілей та завдань персоналу. У зв'язку з цим, ми звернулися до ст. 14 Закону України «Про ДКВС України», яка до персоналу ДКВС України відносить осіб рядового і начальницького складу, спеціалістів, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в ДКВС України [119].

Слід зауважити, що чітке визначення кола осіб, які відносяться до ПА УВП має важливе теоретичне та практичне значення. Якщо ж в процесі судового розгляду буде встановлено, що вимога була винесена іншою посадовою особою УВП, яка не відноситься до ПА, то дії засудженого, який фактично вчинив злісну непокору, не можуть бути кваліфіковані за відповідною статтею.

Так, ст. 70, 135 КВК України у редакції 2015 р. передбачено, що до посадових осіб, які застосовують заходи заохочення й стягнення, належить начальник установи, а також його прямі начальники; заступник начальника; начальник ВСПС, а у випадку виховного центру ще й вихователі та старші вихователі [120].

Водночас, внесені зміни до ст. 135 КВК України від 6 вересня 2016 р.

№ 1487-VIII, змінили процедуру дисциплінарного провадження щодо застосування стягнення до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Згідно ч. 1 ст. 135 КВК України питання про доцільність застосування стягнення до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, вирішується на засіданні дисциплінарної комісії УВП.

Частина 2 даної статті передбачає склад дисциплінарної комісії, до якої входять: начальник УВП, його заступники та начальники служб установи, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються з особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Очолює дисциплінарну комісію начальник УВП або особа, яка виконує його обов'язки [121].

Таким чином, керуючись ч. 2 ст. 135 КВК України ми вважаємо, що саме члени дисциплінарної комісії УВП можуть бути ПА установи. Відповідно до чинного законодавства, до числа ПА УВП, злісна непокора вимогам яких утворює склад злочину, передбачений ст. 391 КК України належать: начальник УВП; його заступники, а саме перший заступник, заступник начальника з соціально-виховної роботи, з виробництва та з інтендантського та комунально-побутового забезпечення; начальники ВСПС.

Так, Ю.В. Орел у своєму монографічному досліджені відзначив, що до ПА УВП належать посадові особи, які на підставі ст. 70, 135 КВК України користуються правом застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення. Крім того, він конкретизує, що ЧПНУ, його заступник, молодші інспектори з нагляду та безпеки, співробітники оперативної та режимної частин установи не можуть бути зараховані до адміністрації [30, с. 71–73].

Підтримав його й інший науковець. Зокрема, визначаючи коло осіб, які можуть бути ПА УВП, І.М. Копотун зазначає, що до них належать службові особи

ВК, які наділені правом застосовувати до засуджених заходи заохочення і стягнення та у кримінально-правовому значенні вони визнаються працівниками правоохоронних органів [34, с. 92].

Крім того, положенням ч. 1 Розділу XXV Правил зазначено, що правом застосовувати в повному обсязі заходи заохочення і стягнення до засуджених користуються начальник УВП або особа, яка виконує його обов'язки, а також їхні прямі начальники. Заходи заохочення і стягнення у ВК можуть також застосовувати заступник начальника ВК, начальник відділення [46].

Проведене нами узагальнення судової практики щодо вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань показало, що 93,2 % засуджених були притягнуті до кримінальної відповідальності саме за непокору начальникам ВСПС. Даний факт пояснюється тим, що саме ця категорія ПА більше всього спілкується із засудженими. Щодо інших ПА, узагальнення судової практики показало наступне: 3,4 % засуджених вчинили злісну непокору вимогам першого заступника начальника УВП; 1,5 % вимогам начальника УВП; 1,5 % вимогам ЧПНУ; 0,2 % вимогам молодшого інспектора ВНіБ; 0,2 % вимогам начальника виробничої майстерні (Додаток 3).

Завдяки глибокому аналізу наукових робіт та судової практики, встановлено, що більшість науковців та судів ототожнюють поняття «адміністрація» та «ПА». На нашу думку, вказані поняття не можуть прирівнюватись, адже поняття адміністрація установи на відміну від ПА, якими можуть бути лише посадові особи, які користуються правом застосування заходів заохочення і стягнення щодо засуджених є ширшим, включає в себе не лише ЧПНУ та інших осіб начальницького складу, військовослужбовців військ внутрішньої та конвойної охорони, які несуть службу по охороні і нагляду, а також осіб, які здійснюють у МПВ медичне обслуговування, культурно-освітню роботу, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених, адміністративний та інженерно-технічний персонал УВП.

Яскравим прикладом викладеної позиції є виправдальний вирок Арбузинського районного суду Миколаївської області № 42878186 від 24.02.2015 р., за яким особу було визнано невинуватою у пред'явленому обвинуваченні у вчиненні злочину,

передбаченого ст. 391 КК України та виправдано, оскільки вимоги до засудженого щодо здійснення прибирання були пред'явлені начальником оперативного відділу та ЧПНУ, які визнані судом службовими особами УВП [122].

У той же час, обвинувальними вироками Оріхівського районного суду Запорізької області № 48041642 від 05.08.2015 р., Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області № 46934109 від 17.07.2015 р., Жовтководського міського суду Дніпропетровської області № 38255068 від 21.03.2014 р. засуджені були визнані винними у злісній непокорі вимогам ЧПНУ, які віднесені судами до числа ПА [123; 124; 125].

Крім того, існують випадки віднесення судами до числа ПА УВП інших посадових осіб установи, які фактично не відносяться до ПА та непокора їх вимогам не може тягнути за собою настання кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України. Так, обвинувальним вирок Софіївського районного суду Дніпропетровської області № 37930398 від 28.03.2014 р. особу було засуджено за злісну непокору вимогам, які були винесені молодшим інспектором ВНІБ [126].

Викладені нами приклади судових вироків, на жаль, свідчать про те, що судова практика має численні недоліки щодо тлумачення поняття «адміністрація УВП» та «ПА установи», що, в свою чергу, призводить до помилкової кваліфікації дій засуджених за вказаний злочин.

Слід також звернути увагу на дискусійність у пенітенціарній науці щодо визнання ПА ЧПНУ, який із-за тимчасової відсутності начальника установи виконує ряд його обов'язків, одночасно отримуючи відповідні повноваження. Однак, ми вважаємо, що ЧПНУ не може бути віднесений до ПА. Наша позиція ґрунтується на тому, що ЧПНУ хоча і наділений повноваженнями на виконання обов'язків начальника установи у разі відсутності останнього, проте жоден нормативний акт не закріплює за ним право на застосування заходів заохочення і стягнення щодо засуджених, крім того, він не входить до складу дисциплінарної комісії. Зауважимо, що навіть наділення останнього правом на поміщення засуджених в ДІЗО або в карцер, що передбачено ч. 5 Розділу XXV Правил, у разі відсутності начальника

установи, у термінових випадках, коли іншими заходами попередити злочин або грубе порушення неможливо, не являється стягненням [46].

Разом з тим, поряд з зазначеними недоліками судової практики, позитивним є те, що значна частина судів при дослідженні всіх обставин кримінального провадження, на підтвердження того, що особа дійсно є ПА вимагають наявності посадової інструкції, в якій закріплені функціональні обов'язки працівників УВП та наказ, відповідно до якого особа займає відповідну посаду та відноситься до ПА. Ми вважаємо що такий підхід до вирішення цієї проблеми є досить вдалим та попереджає виникнення суперечностей з цього питання.

Отже, на нашу думку, для віднесення посадових осіб УВП до числа ПА необхідним критерієм є не лише приналежність особи до адміністрації, а і наділення такої особи правом на пред'явлення вимог до засуджених та правом на застосування заходів дисциплінарного стягнення.

Узагальнюючи викладене зазначимо, що потерпілим від злочину, передбаченого ст. 391 КК України є ПА УВП. Насамкінець, пропонуємо наступне визначення ПА УВП – це посадова особа, яка за своїми функціональними обов'язками наділена правом пред'являти законні вимоги до засуджених та правом на застосування до них заходів дисциплінарного стягнення.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність УВП у процесі відбування призначеного засудженому покарання у виді позбавлення або обмеження волі як елемент правосуддя. Авторитет державної влади визначений нами як додатковий безпосередній об'єкт досліджуваного злочину, оскільки злісна непокора, як діяння, особі, що не є ПА УВП, тягне за собою лише дисциплінарну відповідальність.

2.1.2. Об'єктивна сторона злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

Вивчення об'єктивної сторони злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань забезпечує значна кількість кримінально-правових та

кримінально-виконавчих норм. Об'єктивна сторона будь-якого злочину визначається у його зовнішньому прояві. Це процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на суспільні відносини, які охороняються законом, що розглядається із зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, котрі починаються із злочинного діяння суб'єкта і закінчуються наступом злочинного результату [127, с. 53].

З цього приводу у науковій літературі немає єдиної точки зору, а відмінності між існуючими поняттями об'єктивної сторони злочину виникають відповідно до ступеня конкретизації змісту, а також обсягу відображення ознак об'єктивної сторони. Завдяки аналізу наукової літератури нам вдалося класифікувати погляди науковців із зазначеної проблематики.

Так, перша група характеризує об'єктивну сторону злочину як таку, що складається із суспільно небезпечного діяння, що завдало або здатне завдати істотну шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, а також із умов і обставин завдання цієї шкоди (П.І. Гришаєв). Друга пояснює об'єктивну сторону складу злочину як сукупність передбачених законом ознак, що характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови, пов'язані з цим посяганням (М.І. Бажанов, М.В. Володько, Н.В. Чернишова). Третя група науковців під об'єктивною стороною складу злочину розуміє характеристику кримінальним законом зовнішніх ознак злочинного діяння (А.В. Наумов, В.В. Петров). Четверта стверджує, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом об'єкт, тобто акт вольової поведінки, який відбувається в об'єктивному світі і виражається в завданні шкоди вказаному об'єкту або створенні загрози завдання йому шкоди (М.І. Ветров, Ю.І. Ляпунов). П'ята пояснює об'єктивну сторону злочину як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на інтереси, які охороняються законом, що розглядається з його зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються з злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і закінчуються настанням злочинного результату (В.М. Кудрявцев, А.А. Піонтковський,

М.П. Журавльов). Шоста наголошує, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на той чи інший об'єкт, що знаходиться під охороною кримінального закону (тобто, це передбачені кримінальним законом ознаки, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння) (Ф.Г. Бурчак, Є.Ф. Фесенко). І, насамкінець, сьома група до об'єктивної сторони складу злочину відносить сукупність передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечної дії, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання (І.Я. Козаченко, З.А. Незнамов).

Отже, попри плюралізм думок щодо об'єктивної сторони у фаховій літературі, сама по собі їх істотна кількість та різноманіття не свідчить про остаточність вирішення цього питання. У цьому контексті ми погоджуємося з думкою Ю.А. Дорохіної, що недоліком переважної більшості визначень об'єктивної сторони складу злочину є те, що дослідники цього питання розглядають зазначену категорію дещо ізольовано, забуваючи про те, що об'єктивна сторона є частиною, яка належить до складу злочину нарівні з іншими його елементами, тобто є складовою системи, яка характеризується органічною єдністю компонентів [128, с. 51]. Крім того, як відомо, жоден елемент й ознака складу злочину сама по собі не існує, а згідно теорії кримінального права перебуває в тісному взаємозв'язку, взаємодії й взаємообумовленості з іншими елементами та ознаками.

Вітчизняний вчений А.В. Савченко, до ознак об'єктивної сторони злочину відніс суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і наслідками, що настали, місце, час, спосіб, обстановку, знаряддя та засоби вчинення злочину [129, с. 262].

У той же час, об'єктивною стороною складу будь-якого злочину є зовнішні характеристики суспільно небезпечної поведінки особи, що можуть бути визнані лише за наявності інших його істотних компонентів. У зв'язку із цим, вірною, на наш погляд, є дефініція М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, згідно з якою, об'єктивна сторона, це зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний законом об'єкт, якому заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння

[130, с. 14]. Тобто, об'єктивну сторону характеризують не всі фактично присутні зовнішні елементи злочинної поведінки, а лише такі, що відображають посягання на певний об'єкт, що охороняється кримінальним законом.

Вдало, на наш погляд визначив об'єктивну сторону складу злочину В.К. Матвійчук, який відніс до неї такі ознаки: 1) діяння (дія або бездіяльність); 2) наслідки; 3) причинний зв'язок; 4) спосіб вчинення злочину; 5) місце і час вчинення злочину; 6) обстановка вчинення злочину; 7) засоби вчинення злочину; 8) знаряддя злочину; 9) джерела вчинення злочину [131, с. 168]. Однак, як зазначив сам вчений, така ознака як джерело зустрічається досить рідко та здебільшого характерна лише для злочинів проти довкілля, тому вона не викликає зацікавленості під час проведення нашого дослідження. Саме вказана модель обрана нами для розкриття об'єктивної сторони злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Узагальнюючи наведені бачення вчених щодо об'єктивної сторони злочину, ми прийшли до висновку, що при дослідженні об'єктивної сторони злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, ми розглянемо лише особливі для даного злочину ознаки, а саме: суспільно-небезпечне діяння (дія або бездіяльність), місце, час. Оскільки вказаний злочин являється злочином з формальним складом, наслідок як обов'язковий елемент кожного злочину нами не розглядається, так само як і причинний зв'язок між діянням і наслідком.

Настання суспільно небезпечних наслідків при злісній непокорі не є обов'язковою ознакою даного складу злочину. До неї включаються лише ознаки, що характеризують тільки діяння (дію або бездіяльність) засудженого безвідносно до наслідків, що знаходяться за межами складу. Якщо при вчиненні злісної непокори настали суспільно небезпечні наслідки, то вони повинні враховуватися лише при призначенні винному покарання. А тому за характером діяння та відсутністю опису в диспозиції даної статті певних наслідків ми можемо стверджувати, що це злочин з формальним складом.

Закон про кримінальну відповідальність визначив, що до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України належать наступні ознаки: 1) злісна

непокора законним вимогам адміністрації УВП; 2) інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій (одна з цих ознак є обов'язковою); 3) установа, яка виконує покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі (обов'язкова ознака); 4) юридична преюдиція – застосування стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання (обов'язкова ознака); 5) часовий проміжок у виді одного року після накладання відповідного стягнення (обов'язкова ознака). Враховуючи, що КК України не дає чіткого тлумачення вказаних діянь, слід поетапно дослідити зміст кожного з об'єктивних виявів.

Більш того, у ст. 391 КК України поняття «протидія» застосоване як родове (ширше за обсягом), а тому включає в себе і поняття «непокора». У зв'язку із цим непокора засудженого законним вимогам адміністрації установи виконання покарань є протидією адміністрації. Однак інші види протидії законодавець не вказав, хоча можливість їх наявності виражена формулою складу злочину достатньо однозначно. У диспозиції ст. 391 КК України примірний перелік видових проявів протидії адміністрації УВП звужений до одного його виду – непокори, а інші види об'єднані не менш широкими за обсягом оціночним поняттям «інша протидія» [132, с. 29–30].

Основоположним поняттям досліджуваного складу злочину є злісна непокора законним вимогам адміністрації установи виконання покарань. Наразі закон про кримінальну відповідальність не дає визначення цього поняття, а наукова література багата на судження вчених стосовно визначення, які діяння слід відносити до злісної непокори.

У першу чергу, на нашу думку, на термін «непокора» варто поглянути через академічний тлумачний словник української мови, який визначив його як небажання або відмову підкорятися кому-небудь, слухатися когось і т. ін. [133, с. 455]. Варто також зазначити, що КК України вже містить норми, які теж встановлюють відповідальність за непокору. Так, у ст. 402 КК України законодавець розкрив непокору як відкриту відмову виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу.

Під непокорою законним вимогам адміністрації УВП, на наш погляд, слід розуміти порушення засудженим встановленого законом порядку відбування покарання, тобто недотримання приписів нормативно-правових актів, в яких містяться вимоги до поведінки засуджених. Вказані вимоги відповідають презумпції знання законодавства (ст. 57, 68 Конституції України), вони закріплені у КВК України та конкретизовані у Правилах з якими засуджені без винятку ознайомлюються під час прибуття до місць відбування покарання. Засуджені, в свою чергу, повинні підкорятися правилам, встановленим в установі, оскільки адміністрація установи діє від імені держави і висуває до засуджених певні вимоги стосовно їх поведінки та дотримання встановленого порядку відбування покарання. Порушуючи ці правила, засуджені проявляють та показують негативне ставлення як до самого порядку відбування покарання, так і до адміністрації УВП, відмовляються користися тим вимогам і визначеному порядку відбування покарань, тобто вчиняють непокору.

Також необхідно зазначити, що вимоги, які впливають із встановленого в УВП порядку відбування покарання, завжди законні, оскільки зафіксовані в нормах кримінально-виконавчого законодавства і виступають як вимоги самого закону. Розпорядження і вимоги представників адміністрації УВП, адресовані засудженим у тій або іншій конкретній ситуації, повинні ґрунтуватися на правилах режиму і бути спрямованими на їх неухильне дотримання засудженими.

Тобто вимоги, що ставляться до поведінки засуджених, закріплені у правилах внутрішнього розпорядку кожної ВК та затверджені її адміністрацією, є законними, оскільки вони видані відповідно до норм кримінально-виконавчого законодавства. Тому при винесенні постанови про накладення дисциплінарного стягнення в описовій частині необхідно відзначати не тільки сутність правопорушення, але й вказувати ті норми кримінально-виконавчого законодавства, які були порушені засудженим. У зв'язку з цим, на наш погляд, обґрунтованою є думка О.І. Зубкова, що порушення засудженим так званих локальних форм (розпоряджень начальника УВП) не можуть бути підставами застосування дисциплінарних заходів стягнення [134, с. 49].

Виходячи із вищенаведеного, непокорою законним вимогам адміністрації УВП слід визнавати стійку негативну поведінку засудженого, що проявляється в порушенні встановленого порядку відбування покарання. Пленум Верховного Суду України в Постанові відзначив, що під непокорою вимогам адміністрації установи виконання покарань, передбаченою ст. 183³ КК України (ст. 391 КК України в редакції 2001 р.), слід розуміти відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог ПА УВП, який в силу свого посадового становища мав право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав [116]. Слід зауважити, що на сьогодні Постанова є чинною тільки в частині не суперечності чинному законодавству, зокрема КВК України.

На наш погляд, таке тлумачення є більш ширшим і має більше спільного з поняттям «невиконання законних вимог адміністрації», що є дисциплінарним порушенням, тобто не кримінально карана непокора адміністрації. Крім того, правила режиму відбування покарання у виді позбавлення волі, що передбачені у КВК України та Правилах, регламентують поведінку засуджених, мають обов'язковий і заборонний характер та вказують, у чому конкретно може бути виражено порушення встановленого порядку відбування покарання.

Обов'язки засуджених, наведені у ст. 107 КВК України та Розділу III Правил, являють собою загальні норми поведінки кожного засудженого в УВП та визначають межі його належної поведінки. Обов'язки та заборони щодо поведінки засуджених, закріплені у встановленому порядку в правилах внутрішнього розпорядку певної УВП, являють собою законні вимоги адміністрації цієї установи. Порушуючи вимоги режиму відбування покарання, засуджені, таким чином, чинять непокору законним вимогам адміністрації УВП.

Обов'язки та заборони до дій засуджених застосовуються з метою здійснення контролю за їх поведінкою, чинення на них необхідного виховного впливу, мають однакову юридичну силу і є для цих осіб обов'язковими до виконання. Завдяки аналізу цих правил у КВК України та Правилах ми можемо стверджувати, що вони за своїм характером є юридично рівнозначними, у законі не йдеться про перевагу якогось із них над іншими. Крім того, їх порушення має розглядатися як непокора

законним вимогам адміністрації УВП, тобто як дисциплінарне правопорушення і каратися в дисциплінарному порядку із застосуванням заходів дисциплінарного впливу, передбачених ст. 132 КВК України.

На жаль, ми не можемо погодитись з думкою низки авторів, які вважають, що непокора законним вимогам адміністрації УВП виявляється у пасивній поведінці або здійснюється у формі активних дій (О.І. Лукашов [132, с. 41], Ю.В. Орел [30, с. 79] та ін.), оскільки за своєю лексичною суттю сама по собі непокора є пасивною поведінкою. Якщо ж засуджений не бажає підкоритися вимогам, що до нього ставляться, припинити заборонні дії або утриматися від їх вчинення, активно продовжує свою протиправну поведінку, тобто вчиняє певні активні дії, то на нашу думку, вони мають визнаватися протидією адміністрації у законному здійсненні її функцій.

При цьому законодавець визначив злісну непокору та іншу протидію як дві альтернативні форми діяльності, виключаючи можливість змішаного варіанта. Спільною передумовою для обох форм об'єктивної сторони є передумова їх реалізації, яка полягає в тому, що непокора відбувається у відповідь на законні вимоги адміністрації, а протидію спрямовано на виконуванні адміністрацією установи законні функції. Такі ж самі дії, вчинені у відповідь на протизаконний диктат (незаконна вимога) адміністрації, складу злочину не утворюють [34, с. 92].

Порушення встановленого порядку відбування покарання шляхом бездіяльності характеризується наступними ознаками:

- по-перше, обов'язком особи виконувати певні дії. Цей обов'язок виникає у засудженого з моменту прибуття до ВК. Саме з цього моменту засуджений зараховується до ВК, його ознайомлюють з правилами внутрішнього розпорядку установи, роз'яснюють його права і обов'язки, попереджають про відповідальність за порушення встановлених правил поведінки;
- по-друге, невиконанням приписів КВК України та Правил, що зобов'язують засудженого діяти певним чином;
- по-третє, можливістю засудженого виконувати певні дії, діяти певним чином. Реальна можливість діяти означає таку ситуацію, при якій не тільки

об'єктивно (внаслідок обстановки, що склалася), але й суб'єктивно, виходячи з особистих властивостей і якостей, засуджений реально міг виконати дії, які від нього вимагають [30, с. 85].

Сукупність цих ознак складають злочинну бездіяльність як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони даного злочину.

Законодавець увів до конструкції диспозиції ст. 391 КК України оцінне поняття «злісна непокора», яке міститься в численних коментарях до КК України та в роз'ясненні Постанови, зокрема, у п. 16: «під злісною непокорою вимогам адміністрації ВТУ, передбаченою ст. 183³ (нині ст. 391) КК України, слід розуміти відкрити відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог ПА ВТУ, який у силу свого посадового становища мав право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав (наприклад, відмова від роботи без поважних причин, невиконання вимог про припинення порушення режиму відбування покарання, неодноразовість безпричинної відмови засудженого від виконання законних вимог адміністрації, демонстративність, зухвалість такої відмови)» [116].

Однак, слід враховувати, що нині в Україні відповідно до ч. 1 ст. 107 КВК України робота засуджених є їхнім правом, яким вони користуються і через що нерідко апелюють до законних вимог адміністрації установи. Водночас, як слушно зауважив І.М. Копотун, законодавче формулювання («право брати участь у трудовій діяльності») є незрозумілим, оскільки відповідне право, згідно з Конституцією України (ст. 43), іменується правом на працю [34, с. 92]. У свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 118 КВК України, засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією установи. Тому вкрай незрозумілим, на нашу думку, є застосування термінів «повинні» та «зобов'язані», причому ані ч. 3, ані ч. 4 ст. 107 КВК України не закріплюють відповідного обов'язку засуджених. Відсутня норма про обов'язок засуджених працювати і в ч. 5 ст. 118 КВК України, в якій зазначено, що «засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжних робіт із

забезпечення колоній продовольством. До цих робіт засуджені залучаються, як правило, у порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день» [121].

Зокрема, абз. 18 ч. 1 Розділу III Правил визначає право засудженого на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, у тому числі щодо тривалості, умов та оплати праці. Тобто, невизначено правовий статус праці у процесі відбування покарання, вона може бути як правом засудженого, так і його обов'язком. Вказане вкотре доводить неузгодженість законодавства, що значно ускладнює кваліфікацію злочину, передбаченого ст. 391 КК України. У зв'язку з цим, учені пропонують внести дуже слушні зміни до чинного законодавства, що значною мірою оптимізує практику застосування досліджуваної норми КК України.

Крім того, ст. 133 КВК України в редакції 2015 р. визначала злісного порушника установленого порядку відбування покарання та мала доволі широкий перелік правопорушень засуджених за вчинення яких вони визнавалися злісними порушниками. При цьому законодавець залишав перелік цих правопорушень відкритим, вказуючи, що засуджений також визнавався злісним порушником режиму відбування покарання, якщо він «вчинив протягом року більше як три інші порушення режиму відбування покарання, за умови, якщо за кожне з цих порушень за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, було накладено стягнення, що достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку» [120].

До речі, дана норма статті сприймалася практикою, тому, що вона чітко прописувала умови коли засуджений в УВП визнавався злісним порушником. Однак, законодавець пішов далі і знову вніс зміни до ст. 133 КВК України. В новій редакції зі змінами від 6 вересня 2016 р. № 1487-VIII 2016 р. було виключено поняття «злісний порушник режиму відбування покарання» і прописано наступну назву: «Злісне порушення встановленого порядку відбування покарання».

Відповідно до останньої редакції статті, злісним порушенням установленого порядку відбування покарання є вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів,

психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання, розповсюдження інших заборонених предметів, участь у настільних азартних та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства; систематичне ухилення від лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб [121]. Слід звернути увагу, що перелік дій засуджених, які визнаються злісними порушеннями встановленого порядку відбування покарання значною мірою скоротився та є вичерпним.

Варто підкреслити, що відмежування злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань від злісного порушення встановленого порядку відбування покарання (ст. 133 КВК України) є на сьогодні дискусійним питанням серед науковців.

Зокрема, відомий в Україні правник В.І. Осадчий у своїй монографії «Злочини проти правосуддя», в частині практики реагування на злісну непокору вимогам адміністрації УВП піддає аналізу цей склад злочину, який ґрунтується на дослідженні лише декількох вироків суду. Разом з тим, дослідник іддає критиці притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, так як допущене засудженим порушення не є злісним, посиляючись при цьому на нову редакцію ст. 133 КВК України [32, с. 159].

З повагою відносимося до позиції поіменного вченого, однак зауважимо, що проведене нами дослідження, яке ґрунтується на вивченні 588 вироків судів, не підтверджує позицією В.І. Осадчого щодо злісності порушення встановленого порядку відбування покарання як необхідного елемента об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

Враховуючи зазначене вище, вважаємо за необхідне виокремити наступні критерії відмежування ст. 391 КК України від злісного порушення встановленого порядку відбування покарання, передбаченого ст. 133 КВК України:

1. Стаття 133 КВК України передбачає вичерпний перелік порушень режиму засудженими, які визнаються злісними порушеннями встановленого порядку відбування покарання, в той час як у диспозиції ст. 391 КК

України, міститься вказівка лише на порушення засудженим вимог режиму, без конкретизації різновиду таких порушень чи їх вичерпного переліку (критерій віднесення порушень до числа злісних);

2. Стаття 391 КК України містить вказівку на дисциплінарну преюдицію, як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину, а саме вчинення засудженим порушення вимог режиму протягом року після відбуття дисциплінарного стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання, в той час як у ст. 133 КВК України відсутня така вказівка (критерій вказівки на дисциплінарну преюдицію);

3. Стаття 133 КВК України передбачає визнання злісним того порушення встановленого порядку відбування покарання, яке полягає у вчиненні засудженим одиничного порушення режиму з викладеного у статті переліку, в той час як ст. 391 КК України передбачає вчинення засудженим не менше трьох порушень вимог режиму за які він буде підданий найбільш суворим заходам дисциплінарного впливу (ПКТ, ОК, переведення на більш суворий режим відбування покарання) та вчинення після їх відбуття ще одного порушення режиму, яке і визнається злісною непокорою (критерій систематичності допущених порушень);

4. Вчинення дій, передбачених ст. 391 КК України тягне настання кримінальної відповідальності, а вчинення злісного порушення встановленого порядку відбування покарання, передбаченого ст. 133 КВК України, дисциплінарну відповідальність (критерій рівня відповідальності);

5. Визнання допущеного засудженим порушення злісним, відповідно до ст. 133 КВК України, не являється обов'язковою умовою притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України (критерій злісності порушення, як умови притягнення до відповідальності);

6. Вчинення дій, передбачених ст. 391 КК України становить підвищену суспільну небезпеку, а положення ст. 133 КВК України містить лише перелік грубих порушень засудженими вимог режиму, які визнаються злісними (критерій рівня суспільної небезпеки вчиненого діяння).

Повертаючись до Постанови, слід зауважити, що у п. 17 зазначено, що «не є злісною непокорою вимогам адміністрації або іншою протидією їй порушення форми одягу, запізнення до шиккування та аналогічні малозначні порушення». Це положення також слід ураховувати під час кваліфікації за ст. 391 КК України.

У той же час, вчені відповідно до позиції Пленуму, злісною непокорою визнають безпосередньо відкрите ігнорування вимог ПА УВП. Сам засуджений з власної волі не виконує вимогу ПА, усвідомлюючи її законність та наслідки, які настануть у разі її невиконання.

Причому відкритість відмови може відбуватися як прилюдно, так і в присутності лише одного ПА УВП. У даному випадку засуджений своєю зухвалою поведінкою демонструє небажання виконувати вимогу ПА. У зв'язку із цим, варто зазначити, що у випадку відсутності явної демонстрації, однак неякісного, недостатньо швидкого або з деякими відхиленнями від отриманих вказівок виконання вимоги, підстав вести мову про непокору немає.

Отже, до поняття «злісність» у контексті непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань належать ознаки відкритості відмови від виконання конкретних законних вимог ПА, її неодноразовості, демонстративності та зухвалості.

Більш того, серед науковців наявне стійке розуміння того, що до відповідальності за ст. 391 КК України можуть призвести лише тяжкі (грубі) проступки, оскільки вони пов'язані з непокорою адміністрації УВП і з протидією у здійсненні її функцій. Усі інші порушення повинні тягти застосування заходів стягнення, що передбачені ст. 132 КВК України. Проте ми схилиємось до думки, що таке тлумачення поняття «злісності» ґрунтується на оціночних ознаках, на суб'єктивному ставленні ПА до порушень режиму відбування покарання при застосуванні дисциплінарних стягнень або на особистому ставленні до засудженого.

На жаль, у судовій практиці зустрічаються випадки неправильного тлумачення судом поняття «злісна непокора», що призводить до притягнення засудженого до кримінальної відповідальності. Зокрема, це стосується випадків, коли після вимоги ПА припинити вчиняти дії відповідно до ч. 4 ст. 107 КВК України, засуджений

вказану вимогу виконував, проте згодом вчиняв її знову. При цьому спостерігається розрив у часі між висловленою ПА УВП вимогою і невиконанням її засудженим. У даному випадку злісна непокора законним вимогам адміністрації УВП, а по суті невиконання (порушення) законних вимог адміністрації характеризується тим, що законні вимоги ПА УВП засуджений зовні приймав до виконання, але фактично не виконував їх [135, с. 8].

Деякі науковці зараховують до злісної непокори законним вимогам адміністрації установи виконання покарань також випадки відмови від виконання вимог ПА хоча і при одноразовому зверненні, але виражені у зухвалій, демонстративній формі, що свідчить про прояв явної неповаги до адміністрації УВП. На їхню думку, змістовна частина злісної непокори у ст. 185 КпАП України та ст. 391 КК України є тотожною. Вони відрізняються одна від одної в аналізованому аспекті лише суб'єктами цих правовідносин, але не їх сутністю [132, с. 37]. Але з такою позицією ми не можемо погодитись, оскільки така кваліфікація призведе до визнання злочином вказаних у ст. 391 КК України діянь, відповідальність за які, на нашу думку, повинна наставати в дисциплінарному порядку.

Як зазначає В.М. Трубников, думка деяких вчених про особливо зухвалій характер останнього порушення або навіть одного з порушень вимог режиму є помилковою. Такі міркування мимоволі приводять до висновку про певну винятковість останнього (третього) порушення вимог режиму, тому що злісним вважається тільки таке порушення, що безпосередньо пов'язане з особливо зухвалою поведінкою засудженого. Якщо третє порушення вимог режиму, вчинене засудженим після дворазового застосування заходів дисциплінарного впливу за такі ж порушення, не буде пов'язане з особливо зухвалою його поведінкою, то стане неможливим притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за злісну непокору законним вимогам адміністрації установи виконання покарань. Виходить, що засуджений буде притягатися до дисциплінарної відповідальності нескінченну кількість разів, поки він не вчинить зухвале за своїм характером порушення вимог режиму, що й дасть підставу для притягнення його до кримінальної відповідальності [136, с. 43].

Зокрема, в матеріалах Верховного Суду СРСР є практика застосування норми, що регулює злісну непокору вимогам адміністрації УВП, за систематичне порушення вимог режиму відбування покарання і створення серед засуджених конфліктних ситуацій. Наприклад, за організацію азартних ігор засуджений піддавався стягненню у виді переведення до ПКТ, однак після його відбуття він знову систематично не виконував вимоги адміністрації припинити азартні ігри, за що обґрунтовано був притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 183³ КК УРСР [137, с. 43].

Як бачимо, наведений приклад добре демонструє, що така ознака як відкритість не є обов'язковою для злісної непокори, адже засуджений умисно та неодноразово вчиняв дії, що порушують встановлений порядок відбування покарання і, насправді, кожне вчинене ним діяння як елемент непокори мають розглядатись окремо, утворюючи склад дисциплінарного правопорушення, згідно ст. 132 КВК України та повинні тягнути за собою застосування стягнень. Саме тому систематичність вчинення таких порушень встановленого порядку відбування покарання справедливо визнається злісною непокорою вимогам адміністрації установи виконання покарань. У зв'язку із вищевказаним, вважаємо надання обов'язкового статусу відкритості злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання невідповідним змісту злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

Враховуючи вищезазначене, можемо сформулювати поняття злісної непокори законним вимогам адміністрації УВП, під яким автор розуміє тривалий процес протиправної поведінки засудженого, яка за якісно-кількісним показником порушень встановленого порядку і режиму відбування покарання утворюють непокору законним вимогам адміністрації УВП.

Для того щоб вважати непокору законним вимогам адміністрації УВП «злісною», потрібне не одноразове її вчинення, а систематичне. Тобто злісність непокори не означає просту повторність, а вказує на систематичність діянь засудженого. Під систематичністю в кримінальному праві розуміється вчинення діяння не менше трьох разів, якщо при цьому протиправні дії є вираженням певної тенденції у поведінці винного [138, с. 39].

Однак не повторність характеризує злісність непокори, а систематичність дій засудженого, що дозволяє нам стверджувати про необхідність вчинення засудженим як мінімум трьох порушень встановленого порядку (вимог режиму) відбування покарання за умови, що за перші два діяння до засудженого були застосовані заходи дисциплінарного впливу, тобто були накладені стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК), які не зняті і не погашені в установленому законом порядку або засуджений переводився до ВК вищого рівня безпеки.

Така наша позиція підкріплена законодавчою практикою. Нині існує ряд злочинів, в яких повторність є конструктивною, обов'язковою ознакою складу злочину, який в юридичній літературі прийнято називати необхідною повторністю. Тобто, необхідна повторність перетворює адміністративне або дисциплінарне правопорушення в злочин і, таким чином, є інструментом для розмежування злочинів від проступків. У контексті нашого дослідження, необхідну повторність злісної непокори вимогам адміністрації УВП можуть утворити тільки порушення встановлені КВК України та Правилами.

Безперечно, що за ступенем суспільної небезпеки систематичні порушення вимог режиму відбування покарання більш небезпечні за одиничну відкриту відмову від виконання вимог ПА. Таким чином, ми цілком погоджуємось із думкою Ю.В. Орла про необхідність відмовитися від визначального значення ознаки «відкритості» при розкритті поняття злісної непокори у контексті ст. 391 КК України [30, с. 91].

Більш того, вважаємо систематичність порушення режиму відбування покарання засуджених основною підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Так, наприклад, засуджений Н. неодноразово притягувався до дисциплінарної відповідальності, у тому числі був поміщений до ПКТ строком на один місяць. Після відбуття цього стягнення Н. продовжував порушувати вимоги режиму відбування покарання, а саме: необґрунтовано відмовлявся здійснювати прибирання за графіком, не виконав команду «Підйом», завішував камеру відеоспостереження, чим перешкоджав здійснювати нагляд за ним, самовільно пересувався територією ВК та вчиняв інші порушення, за які притягувався до

дисциплінарної відповідальності. Усього після звільнення з ПКТ протягом трьох місяців Н. вчинив 7 порушень режиму, за що був притягнутий П'ятихатським районним судом Дніпропетровської області до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП [139].

Для необхідної систематичності стосовно наявності злісної непокори характерні наступні ознаки:

1) вчинення непокори законним вимогам адміністрації УВП, тобто порушення встановленого порядку відбування покарання, обов'язкових та заборонних правил поведінки, що повинні бути передбачені у КВК України та Правилах, тобто здійснення вузького, встановленого законом, кола діянь;

2) така систематичність утворюється трьома самостійними діяннями (непокорами), що вчинені однією особою. Причому за два перших діяння, що утворюють непокору, застосовуються заходи дисциплінарного стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК) або переведення засудженого на більш суворий режим відбування покарання. Останнє (третє) діяння (непокора) являє собою підвищену суспільну небезпеку, і тому винний притягується до кримінальної відповідальності;

3) засуджений притягується до кримінальної відповідальності не за те, що вчинив три непокори законним вимогам адміністрації УВП, а лише за одну таку непокору, але за умови, якщо за дві непокори, вчинені раніше, він піддавався заходам дисциплінарного впливу;

4) необхідне дотримання відповідного строку давності притягнення до дисциплінарної відповідальності, строку звернення стягнення до виконання і строку погашення правових наслідків дисциплінарних заходів впливу [30, с. 91].

Для настання кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 391 КК України, непокора засудженого має бути здійснена саме законним вимогам, а ПА, яким була винесена вимога, має діяти згідно своїх функціональних обов'язків.

Науковці розглядають поняття «законність» дещо розширено. Так, А. Зубков зазначає, що під законними вимогами адміністрації слід розуміти всі вимоги, які пред'являються до засуджених, що впливають із кримінального і виправно-

трудового законодавства та відомчих нормативних актів (наказів МВС, інструкцій, настанов, розпоряджень і т.п.) [134, с. 49].

Законність дій адміністрації установи регламентується кримінальним, кримінально-виконавчим законодавствами, а також детально розписана відомчими нормативними актами. Зокрема, Правилами; Інструкцією про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі тощо.

У цьому контексті, правильним, на наш погляд, видається роз'яснення Пленуму, що допускає кваліфікацію вчиненого засудженим за ст. 391 КК України лише за умови, якщо засуджений був не тільки зобов'язаний, але й міг виконати законну вимогу ПА. При цьому важливим компонентом непокори виступає фактична реальна можливість виконати вимогу ПА. Такої можливості засуджений може бути позбавлений внаслідок різних причин: несправність агрегатів, на яких повинні працювати засуджені; випадки порушення правил безпеки виробництва, що унеможлиблювали виконання роботи; хвороба засуджених, відсутність навичок або відповідного документа, що дає право на виконання певних видів роботи та ін.

На підтвердження значимості законності вимог ПА, які виносяться до засуджених, наведемо приклад з судової практики. Так, вироком Солонянського районного суду Дніпропетровської області № 54110442 від 08.12.2015 р. по справі № 192/2185/14 засудженого К. було виправдано та винесено виправдальний вирок, так як вимога ПА винесена засудженому була визнана незаконною. Під час судового розгляду встановлено, що засуджений К. відмовився виконувати вимогу ПА щодо здійснення прибирання в порядку черговості, при цьому засуджений не був ознайомлений зі змінами внесеними до графіку чергувань та відповідна документація з виконання засудженими обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 118 КВК України була оформлена неналежним чином [140].

Якщо засуджений своєю відмовою виконати вимогу адміністрації УВП мотивував наявністю у нього захворювання, яке перешкоджає виконувати певну роботу, до справи необхідно приєднувати відповідний медичний висновок, який спростовує таке його твердження [116].

Вивчення та аналіз судової практики за ст. 391 КК України протягом 2012–2017 рр., яке проводилось з метою визначення характеру злісної непокори вимогам адміністрації установи показало, що найбільш поширеним її виявом є відмова від виконання робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, що передбачено ч. 5 ст. 118 КВК України. Такий вияв злісної непокори складає – 81,6 % від загального показника злісної непокори, що вчиняється засудженими у ВК (Додаток І). Проведення глибокого аналізу цього вияву злісної непокори, встановлення причин, умов та мотивів допущення засудженими таких порушень режиму відбування покарання показало, що загалом такі дії вчиняються засудженими з метою здобуття авторитету серед засуджених негативної спрямованості, крім цього своєю поведінкою вони здійснюють негативний вплив на інших засуджених, які позитивно налаштовані і виконують роботи згідно графіку чергувань, підбивають нормальний психологічний клімат колективу ВСПС [141, с. 34, 39].

Дослідження показало, щодо менш поширеними виявами злісної непокори вимогам адміністрації УВП є порушення розпорядку дня засудженими – 4,5 %, відмова від переведення до іншого ВСПС – 3,6 %, відмова від виконання оплачуваної роботи – 1,5 %, відмова зайняти визначене спальне місце – 1,5 %, самовільна зміна визначеного спального місця – 1,5 %, перешкоджання в проведенні обшуку – 0,9 %, нетактовна поведінка по відношенню до ПА – 0,4 %, підбурювання інших засуджених до актів непокори – 0,2 %, спроба застосувати фізичну силу до ПА – 0,2 %.

Законодавець при формуванні норми, що передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору законним вимогам адміністрації УВП окремо визначив й іншу протидію адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі.

Під протидією у змісті ст. 391 КК України, ми розуміємо активну суспільно небезпечну поведінку засудженого, що виражається в певних формах. Не виконуючи обов'язки та порушуючи встановлені заборони щодо своєї поведінки, засуджені посягають на встановлений порядок виконання і відбування покарання,

перешкоджають адміністрації УВП в реалізації вироку суду та досягненні мети покарання, що, в свою чергу, призводить до порушення нормальної діяльності УВП щодо виконання покарання у виді позбавлення волі [134, с. 50].

Враховуючи те, що науковці в галузі кримінального права визначають різні підходи до протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій в контексті ст. 391 КК України, ми на підставі їх узагальнення, а також спираючись на приклади з судової практики, пропонуємо відносити до протидії адміністрації наступні елементи:

- порушення, пов’язані з вживанням, виготовленням, придбанням та зберіганням спиртних напоїв (в т. ч. саморобного виготовлення);

- порушення, пов’язані з вживанням, виготовленням, придбанням, зберіганням та розповсюдженням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів відповідної дії стосовно засобів, речовин і прекурсорів, визначених в Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»;

- порушення у виді виготовлення, зберігання, купування, розповсюдження заборонених предметів, виробів та речовин, які визначені Правилами як заборонені.

Приклад: вирок Сихівського районного суду м. Львова № 50871852 від 22.09.2015 р. [142];

- умисне пошкодження майна та споруд УВП. *Приклад: вирок Піщанського районного суду Вінницької області № 52279148 від 15.10.2015 р. [143];*

- порушення правил локалізації (самовільне залишення локального сектору, самовільне пересування територією ВК). *Приклад: вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська № 50322153 від 15.09.2015 р. [144];*

- порушення правил ізоляції (встановлення міжкамерного та словесного зв’язку з іншими засудженими);

- перешкоджання у проведенні обшуків житлових приміщень та камер, особистого огляду. *Приклад: вирок Софіївського районного суду Дніпропетровської області № 43513642 від 08.04.2015 р. [145];*

– перешкоджання у здійсненні контролю за поведінкою засуджених (самовільна зміна або завішування спального місця, завішування оглядового вікна камери). *Приклад: вирок Гусятинського районного суду Тернопільської області № 54661705 від 24.11.2015 р. [146];*

– прояв нетактовної поведінки по відношенню до ПА УВП (висловлювання погроз фізичною розправою, нецензурна лайка, підбурювання інших засуджених до вчинення актів непокори, чинення фізичного опору персоналу УВП). *Приклад: вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області № 52047744 від 24.09.2015 р. [147];*

– дрібне хуліганство, тобто умисні дії засуджених, що порушують правопорядок в УВП та виявляють явну неповагу до оточуючих (брутальна лайка, інша непристойна поведінка, яка носить демонстративний характер);

– азартні ігри, які мають на меті отримання засудженими матеріальних доходів, фізичний і моральний утиск інших осіб;

– створення та участь у конфліктних ситуаціях;

– грубе порушення правил пожежної безпеки, тобто порушення вимог правил пожежної безпеки та режиму, за якими працівниками відомчої пожежної охорони ДКВС складено відповідний акт, припис, рапорт.

Варто зауважити, що виключення з диспозиції ст. 391 КК України другої форми злочинної поведінки – іншої протидії адміністрації у здійсненні нею функцій є дискусійним питанням. Зокрема, Ю.В. Орел наполягає на необхідності виключення другої частини об'єктивної сторони цього злочину [33, с. 208]. Проте ми не можемо погодитись з такою позицією, так як дослідження нами судової практики показало, що інша протидія вимогам адміністрації УВП, хоча і вчиняється засудженими досить рідко у порівнянні зі злісною непокорою вимогам адміністрації, проте все ж таки складає – 12 %, що вказує на актуальність та доречність наявності у диспозиції ст. 391 КК України такої форми злочинної поведінки. Разом з тим, злісна непокора вимогам адміністрації УВП утворює 88 % (Додаток К).

Загалом, вивчення обвинувальних вироків за ст. 391 КК України показало, що вказаний злочин вчинило 38 % засуджених, які перебували у жилих приміщеннях з локальним сумісним проживанням членів відділення, 32 % засуджених перебували у ДПК, 15 % у ПКТ, 13 % у ДІЗО та 2 % в ОК (Додаток Л).

Варто зауважити, що серед засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі є категорія осіб, на яких навіть притягнення їх до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України та відбування призначеного покарання не дає позитивних змін та вони продовжують чинити непокору вимогам адміністрації. Результати дослідження судової практики вказують на досить високий відсоток засуджених, які допускають повторне вчинення злісної непокори вимогам адміністрації. А саме, 10,4 % осіб були раніше судимі за ст. 391 КК України, 2,4 % були судимі двічі та справжнього здивування заслуговує показник засудження осіб, які раніше вже були тричі судимі за злісну непокору вимогам адміністрації, він складає – 0,1 % (Додаток Е). *Так, під час проведення судового розгляду Вінницьким міським судом Вінницької області кримінального провадження за ст. 391 КК встановлено, що особа Н. раніше вже була тричі засуджена за злісну непокору вимогам адміністрації УВП та вирокom цього ж суду № 40257008 від 26.08.2014 р. засуджена вчетверте [148].*

Окрім цього, норма ст. 391 КК України включає також кримінально-виконавчу преюдицію: якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до ПКТ (ОК) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання. При чому, маємо неузгодженість кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, адже закон про кримінальну відповідальність вказує на перевід засудженого на більш суворий режим відбування покарання, в той час як ст. 100 КВК України встановлює умови та підстави зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї ВК або шляхом переведення до ВК іншого рівня безпеки.

Проте знову таки ми маємо певну лакуну у юридичній нормі, адже згідно ст. 68, 132 КВК України встановлено перелік заходів стягнення, що застосовуються відповідно до осіб, засуджених до обмеження волі (у виправних центрах), а також до

осіб, позбавлених волі, які відбувають покарання у ВК, то виявиться, що застосувати за порушення вимог режиму захід стягнення у вигляді переведення до ПКТ (ОК) юридично неможливо щодо засудженого до обмеження волі. Адже у КВК преюдиційні заходи, вказані в диспозиції ст. 391 КК України, до засуджених до обмеження волі не застосовується, а тому виникає цілком логічне питання про віднесення такої групи у кримінальній нормі.

Варто зазначити, що порядок застосування заходів стягнення до осіб позбавлених волі, закріплено у ст. 134 КВК України, а розділи XXV, XXVI Правил детально регулюють процес застосування та виконання до засуджених стягнень у виді переведення до ПКТ (ОК) або змін умов тримання.

Завдяки анкетуванню серед працівників установ на питання щодо визначення значення тих чи інших показників для обрання заходу стягненням були отримали такі результати: думка керівництва колонії та оперативного працівника (89 %); дані про особистість засудженого за власною оцінкою працівника (86 %); усі дані про засудженого в сукупності (72 %); вчинене ним діяння (65 %); грубість у відношенні до ПА (59 %); попередня поведінка та наявність стягнень (58 %); наявність негативної оперативної інформації про засудженого (43 %) місце у колективі засуджених (42 %); стан здоров'я (31 %); наявність у засудженого рідних (8 %); інші обставини (5 %) [149, с. 405].

Зауважимо, що суди повинні перевіряти правомірність переведення особи, яка притягується до кримінальної відповідальності за злісну непокору до ПКТ (ОК), обґрунтованість накладення на особу інших дисциплінарних стягнень, які передували переведенню до ПКТ (ОК), відповідність їх вимогам КВК України. В тому числі, з цією метою слід приєднувати до матеріалів кримінального провадження ті нормативні акти (правила внутрішнього трудового розпорядку, правила поведінки в локальних зонах тощо), на підставі яких пред'явлена вимога ПА до засудженого [116].

Зокрема, важливість викладеного положення підтверджується і судовою практикою. Так, Березанським міським судом Київської області від 18.12.2015 р. був винесений виправдальний вирок № 54401236, так як в ході судового розгляду

кримінального провадження за ст. 391 КК України, не знайшов документального підтвердження факт поміщення засудженого до ПКТ протягом року, що передував вчиненню інкримінованого злочину, наявність якого є обов'язковою складовою вказаного злочину [150].

Доречі слід зауважити, що внесені зміни до ст. 135 КВК України у 2016 р., передбачають нову процедуру поміщення засудженого до ПКТ. Зокрема, ч. 6 статті зазначено, що поміщення засудженого до ПКТ (ОК) проводиться за рішенням суду. У разі прийняття на засіданні дисциплінарної комісії рішення про поміщення засудженого до ПКТ (ОК) адміністрація УВП протягом двадцяти чотирьох годин направляє до суду відповідне клопотання (подання) разом із рішенням комісії [121].

Теорія кримінального права розглядає місце вчинення злочину в якості факультативної ознаки об'єктивної сторони. При законодавчому закріпленні цієї ознаки в якості обов'язкового елемента складу злочину, він набуває обов'язкового значення для доведення наявності складу злочину в протиправній поведінці винного. Вчинення злісної непокори законним вимогам адміністрації установи пов'язується з певним місцем, зокрема, ряд науковців виділяють в якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони даного злочину місце вчинення злочину – УВП [87, с. 51].

Згідно ст. 11 КВК України установи, які виконують покарання у виді позбавлення волі та у виді обмеження волі, є кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (ВК). Відповідно, територія цих установ і є місцем позбавлення волі та місцем обмеження волі, де може бути вчинено передбачений ст. 391 КК України злочин [120].

Відповідно до чинного законодавства до таких місць необхідно віднести і виховні колонії. Однак, згідно ст. 145 КВК України до неповнолітніх не застосовується такі заходи стягнення як переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання, а тому і виховні колонії не можуть бути визначені місцем вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

Згідно ст. 61 КК України покарання у виді обмеження волі полягає в триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Стаття 56 КВК визначає в якості місць відбування покарання у виді обмеження волі виправні центри.

Вважаємо за потрібне розглянути й інші можливі місця вчинення досліджуваного злочину. Так, зокрема, у порядку, встановленому КПК України, засуджений при необхідності провадження слідчих дій у справі про злочин, вчинений іншою особою або цією ж особою, за який вона не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді, може бути тимчасово залишений в СІЗО або переведений з виправного центру, ДІЗО або колонії до СІЗО. А також, у СІЗО можуть перебувати певні категорії засуджених, яких залишили для роботи з господарського обслуговування [151]. Разом з тим, до засуджених, які перебувають у СІЗО, не застосовуються такі заходи стягнення як переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання, окрім того СІЗО не являється УВП. Тому ми переконані, що СІЗО не може виступати місцем вчинення досліджуваного нами злочину. У разі порушення засудженим, який перебуває у СІЗО, встановлених вимог щодо режиму відбування покарання, до нього застосовуються заходи стягнення, передбачені ст. 134 КВК України.

Окрім цього, завдяки аналізу змісту норм КВК України нам довелося встановити, що застосування до засуджених основних засобів виправлення, а це і є основою змісту діяльності УВП, може здійснюватися не тільки на територіях УВП, а й за її межами. Наприклад, один з основних засобів виправлення засуджених, право на працю (ч. 3 ст. 6 КВК України) може застосовуватися, згідно ст. 118 КВК України, як правило, на підприємствах, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. Тому теоретично такі підприємства і установи також можуть бути місцем вчинення злісної непокори законним вимогам адміністрації УВП або іншої протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій.

Варто доповнити, що особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можуть перебувати під охороною й в інших місцях. Наприклад, при переведенні до іншої колонії; при проведенні з участю такої особи слідчих дій. Без сумніву, що місце, де перебуватимуть під охороною такі особи, слід визнавати МПВ [152, с. 112].

Засуджені, які під час перебування у державних, комунальних закладах охорони здоров'я або закладах охорони здоров'я ДКВС України порушують дисципліну, правила внутрішнього розпорядку цих закладів, відмовляються від лікування і обстеження (у першу чергу з приводу хвороби, яка становить небезпеку для здоров'я інших осіб), несуть відповідальність відповідно до вимог КВК України. Разом з тим, зазначені засуджені не можуть бути переведені у ПКТ.

Тобто, за об'єктивним ознаками ми можемо вважати, що зазначені місця також мають визнаватися місцями вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України. Однак, у контексті складу досліджуваного злочину в цілому, вказані місця не можуть визнаватися місцями вчинення злісної непокори, оскільки вони не є УВП та відповідно, там відсутній ПА.

Отже, місце вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони ст. 391 КК України. Відповідно, до таких місць слід відносити: виправні центри, ВК. А враховуючи те, що переведення на більш суворий режим відбування покарання, тобто зміна умов тримання можливе лише для засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання у ВК, можна цілком впевнено стверджувати, що єдиним можливим місцем учинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України, є ВК.

Необхідно також звернути увагу й на час як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злісної непокори законним вимогам адміністрації УВП. На наш погляд, в диспозиції ст. 391 КК України є опосередкована вказівка на час вчинення злочину. Зокрема, в диспозиції норми зазначено, що він вчиняється особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі чи обмеження волі.

Більш того, норма ст. 391 КК України містить деяку неузгодженість із визначенням строком давності дисциплінарного стягнення, який в ній складає один рік. У той же час, у ч. 14 ст. 134 КВК України визначено, що засуджений визнається

таким, що не має стягнення, якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення не буде підданий новому стягненню. У зв'язку із цим, за сприятливих для себе умов, засуджений вже за півроку після відбуття такого стягнення, вважається таким, що не має стягнення і, як наслідок, не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 391 КВК України.

Враховуючи вказане, ми погоджуємося із І.М. Копотуном про необхідність внесення змін до чинного законодавства для зменшення у ст. 391 КК України строку, протягом якого до засудженого застосовано стягнення у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переведено до ВК іншого рівня безпеки з одного року до шести місяців [34, с. 96]. Таким чином, час вчинення, ми визнаємо обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

Передбачений ст. 391 КК злочин вважається закінченим з моменту вчинення засудженим злісної непокори законним вимогам адміністрації УВП або іншої протидії в здійсненні її функцій, якщо такі діяння вчинені не пізніше як протягом року з дня відбуття стягнення у вигляді переведення в ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання чи в період відбування цього стягнення.

2.2. Суб'єктивні ознаки злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

2.2.1. Суб'єкт злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

З метою розкриття змісту суб'єкта злочину, передбаченого ст. 391 КК України, необхідно визначити поняття та ознаки загального суб'єкта злочину та сформулювати особливості особи, яка може бути притягнена до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

Суб'єкт злочину не існує поза часом і простором, а є фактично людиною, яка живе в суспільстві і вчиняє суспільно-небезпечні протиправні дії. Так, у ч. 1 ст. 18 КК України дано законодавче визначення загального суб'єкта злочину – це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України

може наставати кримінальна відповідальність. Отже, ознаками суб'єкта злочину є поняття «фізична», «осудна» і «вік кримінальної відповідальності».

Як елемент складу злочину суб'єкт злочину характеризується певними ознаками, які поділяються на обов'язкові та додаткові. До обов'язкових ознак суб'єкта злочину належать: фізична особа; загальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність; осудність особи. Відсутність будь-якої із цих обов'язкових ознак указує на відсутність суб'єкта злочину взагалі. У тих випадках, коли, окрім обов'язкових ознак суб'єкта злочину, передбачаються його додаткові ознаки, їх (ознак) наявність (сукупність) дає змогу охарактеризувати суб'єкта злочину як спеціального [153, с. 28].

Не вдаючись до наукової дискусії щодо розуміння природи поняття суб'єкта злочину, оскільки це не входить до основних задач нашого дослідження, зауважимо, що серед науковців досить популярна точка зору, що суб'єктом злочину в кримінальному праві є фізична особа, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння і яка характеризується визначеними в законі ознаками, адже диспозиції багатьох кримінально-правових норм містять не тільки загальні ознаки, а й ознаки властиві тільки окремим категоріям осіб.

Наявність у суб'єкта злочину поряд із загальними також і спеціальних ознак свідчить про те, що даний суб'єкт є спеціальним. Це наукове положення знайшло відображення в ч. 2 ст. 18 КК України, ним є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Встановлено, що додаткові і факультативні ознаки прямо вказуються в диспозиції статті кримінально-правової норми і безпосередньо впливають з її змісту, тим самим відокремлюючи певне коло осіб, які можуть бути суб'єктом конкретного злочину. У цьому аспекті слід погодитися з В.О. Навроцьким, який спеціальним суб'єктом визнає такий вид суб'єкта, який виокремлюється із загального і при цьому наділений усіма ознаками загального суб'єкта складу злочину [154, с. 67].

Разом з тим, погоджуючись з позицією висловленою Р.В. Верешою, зауважимо, що при кваліфікації діяння, кримінальна відповідальність за яке може

нести лише спеціальний суб'єкт, його додаткові ознаки мають бути обов'язково встановлені, інакше діяння необхідно буде кваліфікувати за іншою статтею або визнати таким, що не передбачене законом про кримінальну відповідальність як злочин. Крім того, науковець зазначає, що спеціального суб'єкта можуть характеризувати наявність таких ознак: службове становище особи; сімейно-родинні відносини; громадянство; професія, вид діяльності, характер роботи, яка виконується; участь у судовому процесі; відношення до військової служби; засудження або взяття під варту; судимість; вік [155, с. 33–34].

Деякими вченими суб'єкт злісної непокори вимогам адміністрації УВП визначається як спеціальний і розглядається ними тільки засуджений, що відбуває покарання у виді позбавлення або обмеження волі. Наголошується, що аналізований злочин може вчинити лише особа, що міститься в УВП [156, с. 67]. Зокрема, І.М. Копотун вказує на те, що суб'єкт цього злочину є спеціальним та ним є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (а на підставі того, що вчинення цього злочину можливо лише у ВК, то 18-річного віку), із загалу засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі та за порушення вимог режиму відбування покарання були піддані протягом року стягненню у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переводилися до ВК іншого рівня безпеки [34, с. 96]. При цьому Ю.В. Орел наголошуючи на тому, що суб'єкт досліджуваного злочину є спеціальним вказує на те, що в диспозиції статті міститься пряма вказівка на суб'єктів – це особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи позбавлення волі, а зазначена в диспозиції умова, за наявності якої вказані особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, виступає як додаткова ознака, що характеризує суб'єкта злочину, передбаченого ст. 391 КК України [30, с.136].

На думку інших вчених, суб'єкт злочину, передбачений в ст. 391 КК України, не повинен розглядатися як спеціальний і визначається лише загальними ознаками суб'єкта злочину [157, с. 23].

Аналіз досліджуваного нами складу злочину, дозволяє з впевненістю стверджувати, що суб'єкт є спеціальним. Разом з ознаками загального суб'єкта

(фізична особа, що досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, і є осудною), така особа має ще і спеціальні ознаки: вона засуджена за вчинений злочин, відбуває покарання у виді позбавлення волі, а також протягом року піддавалась стягненню у виді переведення до ПКТ (ОК) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання.

Як відомо, підставою відбування покарання і застосування до засудженого заходів виправного впливу є тільки вирок суду, який набрав законної сили. Після набрання чинності вироком суду правовий статус особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, змінюється. Вона набуває статусу засудженого, тобто особи, якій за вироком суду визначений вид і міра кримінального покарання ще до моменту фактичного відбування покарання. Норми кримінально-виконавчого законодавства ретельно регулюють правовий статус засудженого до позбавлення волі.

Однак, набрання вироком законної сили автоматично не означає, що засуджений у відповідності до ст. 391 КК України є особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі чи обмеження волі. Адже в цей час засуджений перебуває не в місцях позбавлення чи обмеження волі, а в СІЗО. А виправними установами, які виконують покарання у виді позбавлення волі, є виправні та виховні колонії; у виді обмеження волі – виправні центри. До виправних та виховних колоній засуджені до позбавлення волі направляються для відбування покарання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня звернення його до виконання [121].

Після прибуття засуджених до УВП їх прийняття здійснюється комісією з прийняття та розподілу засуджених під керівництвом начальника установи. Персоналом УВП перевіряється наявність особових справ і встановлюється приналежність їх засудженим, які прибули до установи. Протягом доби засуджені проходять медичний огляд, і за ними встановлюється медичний нагляд тривалістю 14 діб [158]. Рішення про розподіл засуджених по ВСПС з урахуванням їх особистісних характеристик, залучення до праці, навчання в системі загальної та професійної освіти приймаються комісією з прийняття та розподілу засуджених. Адміністрація УВП відповідно до ст. 91 КВК України повідомляє суд, який виніс

вирок, про приведення його до виконання, а також про місце відбування засудженим покарання [46].

Так, Ю.В. Орел початковим моментом, коли засуджений може бути суб'єктом досліджуваного злочину, визначає час прибуття засудженого до ВК для відбування покарання, оскільки з цього моменту засуджений потрапляє в умови суворої регламентації його життя і підпорядкування встановленим правилам поведінки [30, с. 137]. Дійсно, час прибуття засудженого до УВП вказується у повідомленні, яке адміністрація установи направляє до суду, що виніс вирок. Проте ми не можемо погодитися із такою позицією, адже, на наш погляд, хоча і з моменту прийняття рішення про розподіл засуджених комісією з прийняття та розподілу засуджених особа отримує статус засудженого, однак суб'єктом досліджуваного злочину він потенційно може стати лише з моменту відбуття стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання і строком не більше одного року.

За такими ознаками як вік і стать засуджених, які відбувають покарання в УВП, можна поділити на такі категорії: чоловіки, жінки, неповнолітні.

Як вважає О.І. Плужнік, засуджений до позбавлення волі і залишений за його згодою в СІЗО для роботи по господарському обслуговуванню не є суб'єктом передбаченого ст. 391 КК України злочину, оскільки СІЗО не є МПВ [152, с. 141]. Дії засуджених, які чинять непокору перебуваючи у СІЗО слід кваліфікувати як дисциплінарні порушення та пригукати такого засудженого до дисциплінарної відповідальності.

Варто звернути увагу на виховні колонії як УВП у виді позбавлення волі на певний строк стосовно неповнолітніх засуджених. Однак, як ми вже зазначали, згідно ст. 145 КВК України до неповнолітніх не застосовується такі заходи стягнення як переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання, а тому вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин передбачений ст. 391 КК України складає 18 років, тобто засуджений на момент вчинення злочину має бути повнолітнім.

Однак, ст. 148 КВК України визначає, що засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, можуть залишитись у виховних колоніях з метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання до закінчення строку покарання, але не довше ніж до досягнення ними двадцяти двох років. А оскільки на цих засуджених поширюються умови відбування покарання встановлені для неповнолітніх засуджених, то вони, на наше переконання, не можуть бути суб'єктами злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх постійного місця проживання до засудження [121]. Тримання засуджених до позбавлення волі в різних видах УВП має значення не лише для реалізації мети покарання, а у випадку нашого дослідження ще й на визнання такої особи суб'єктом злочину. Однак, як ми вже зазначали, аналіз норм КВК України дозволив встановити, що згідно ст. 68 до засуджених до обмеження волі осіб переведення засуджених до ПКТ (ОК) або на більш суворий режим відбування покарання не застосовується.

А тому ми погоджуємось з рядом науковців, які цілком обґрунтовано стверджують, що засуджені до обмеження волі та арешту через невстановленість законом процедури переведення засуджених до ПКТ або на більш суворий режим відбування покарання, визнаватися суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України, не можуть, до того ж засуджені до арешту не передбачені як суб'єкти злочину диспозицією аналізованої статті [34, с. 92]. У зв'язку із цим, виглядає цілком логічною думка про виключення з диспозиції ст. 391 КК України словосполучення, що визначає особу, яка відбуває покарання у виді обмеження волі, як суб'єкта злочину.

Проаналізувавши норми чинного законодавства, маємо зазначити, що не буде суб'єктом досліджуваного нами злочину військовослужбовець строкової служби, щодо якого застосовано покарання у виді направлення в ДІЗО, оскільки, ДІЗО (окрема дисциплінарна рота) є військовою частиною, а не виправною установою

[159].

Отже, як було зазначено вище місце відбування покарання впливає на правильність кваліфікації засудженого як суб'єкта досліджуваного нами злочину. Однак, деякі науковці зазначають про інші ознаки, які впливають на визначення засудженого як суб'єкта досліджуваного злочину, зокрема, стать, наявність дитини, інвалідність [152, с. 127]. Так, не можуть визнаватися суб'єктами злочину, передбаченого ст. 391 КК України, крім засуджених неповнолітніх, також вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при ВК, інваліди першої групи, оскільки згідно з ч. 2 ст. 132 КВК України зазначені категорії повнолітніх засуджених, які відбувають покарання у ВК, у ДІЗО, карцер, ПКТ (ОК) не поміщаються.

Варто також зазначити, що особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення або обмеження волі суб'єктом досліджуваних злочинів буде лише у випадку власної вини й законності перебування в УВП. Тобто, якщо особа відбуває покарання за неправосудним вироком і вчиняє дії, зазначені в ст. 391 КК України, то вона не повинна визнаватися суб'єктом вказаного злочину. На наше переконання, саме за таких умов засуджений втрачає свій статус і не може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України. Але у такому випадку, насильство щодо іншого засудженого чи адміністрації УВП є кримінально караним й має підпадати під ознаки інших норм КК України.

Наступною обов'язковою ознакою суб'єкта злочину у нашому дослідженні є осудність. Маючи здатність мислити, людина зі здоровою психікою може не тільки правильно оцінити свої дії, але й вибирати самі різні форми поведінки, відповідні мотивам, потребам, цілям і завданням, які вона собі визначила. Під осудністю слід розуміти психічний стан особи, яка за віком, соціальним і психічним розвитком, психічним здоров'ям здатна усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій, керувати ними при вчиненні злочинів і нести кримінальну відповідальність [104, с. 148–149].

Вказаний стан психіки, як зазначає у своєму дослідженні Р.В. Вереша, є фактичною передумовою та юридичною підставою вини та кримінальної

відповідальності за скоєне діяння. У свідомості осудної особи відображається весь комплекс обставин вчинення злочину. Оцінюючи ситуацію, людина з різних варіантів поведінки за своїм розсудом вільно вибирає злочинний варіант. Науковець визначає, що осудність – це кримінально-правова категорія, яка характеризує психічний стан особи під час вчинення злочину, при якому у неї повністю збережена здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними [155, с. 22–23].

Неосудність являє собою різні види хворобливих психічних розладів особи, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння заподіює шкоду суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, і не може усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними, що виключає винність даної особи і визнання її суб'єктом злочину, а також притягнення її до кримінальної відповідальності і призначення їй покарання.

У визначенні неосудності (ст. 19 КК України) традиційно виділяються два критерії, одним з яких є медичний (біологічний). Медичний критерій неосудності передбачає наявність у особи хронічного психічного розладу, тимчасового психічного розладу, слабоумства або іншого хворобливого стану психіки. Будь-яке з перерахованих захворювань або недоліків психіки окремо може виявитися достатнім для визнання наявності медичного критерію неосудності.

Другим і визначальним є юридичний (психологічний) критерій. Юридичний критерій неосудності передбачає відсутність в особі здатності усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (інтелектуальний момент) або відсутність здатності керувати ними (вольовий момент). Для визнання наявності юридичного критерію неосудності достатньо однієї з цих ознак [160, с. 72]. Таким чином, тільки органічне поєднання двох згаданих критеріїв дає можливість зробити обґрунтований висновок про неосудність.

Стан неосудності особи визначається лише на момент вчинення ним злочину. Висновок про осудність чи неосудність роблять органи попереднього слідства або суд. Але в основі їх рішення лежить висновок судово-психіатричної експертизи, проведення якої у разі сумніву в осудності особи є обов'язковим.

Щодо обмеженої осудності, то тут погляди розбігаються. Противники зменшеної осудності вважають, що осудність не має ступенів: вона або є, або її немає. Досить переконливий контраргумент Н.Ф. Кузнєцової, яка пише, що «в таких міркуваннях допускаються фактична і логічна помилки. При обмеженій осудності особи осудні. Вони винні у вчиненні злочину. Що стосується ступеня осудності, то вона варіаційна в залежності від повноти усвідомлення суб'єктом своїх діянь. Обмежено осудні суб'єкти не в повній мірі усвідомлюють фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) внаслідок психічного розладу» [161, с. 26].

Стаття 20 КК України визначає, що осудна особа, яка під час вчинення злочину в силу психічного розладу не могла повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними, підлягає кримінальній відповідальності. Але психічний розлад, що не виключає осудності, враховується судом при призначенні покарання і може служити підставою відповідно до ч. 2 ст. 20 КК України для призначення примусових заходів медичного характеру.

До проблеми неосудності примикає питання про відповідальність осіб, які вчинили злочини в стані сп'яніння. Ст. 21 КК України встановлює, що особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, викликаного вживанням алкоголю, наркотичних засобів та інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності. Під сп'янінням в даній статті законодавець має на увазі звичайне просте фізіологічне (не патологічне) сп'яніння.

Названі види сп'яніння об'єднує єдиний механізм впливу на організм людини і породжуваний їм тип поведінки. Дані речовини розгальмовують вплив, виявляють приховані наміри і одночасно послаблюють здатність контролювати і адекватно оцінювати свої вчинки. Поведінка осіб у стані сп'яніння набуває імпульсивний характер. Нерідко стан сп'яніння і одурманення свідомо викликається особою, яка вчиняє злочин, з метою знайти упевненість, сміливість, кураж, зухвалість і т. п.

Часто злісна непокора вимогам адміністрації УВП вчиняється у стані сп'яніння, викликаного вживанням алкоголю, наркотичних чи одурманюючих

речовин (наприклад, внаслідок вдихання парів ацетону, нітрофарби чи інших органічних речовин). При цьому засуджені часто стверджують, що саме даний стан став причиною їх протиправної поведінки і вони не усвідомлювали значення своїх дій, не могли керувати ними, нічого не пам'ятають і т.п. Однак, в контексті нашого дослідження згідно ст. 67 КК України вказаний стан не є обов'язковим елементом складу злочину й на розгляд суду має розглядатися як обставина, що обтяжує злочинне діяння.

Особливої уваги проблеми психічних аномалій заслуговує питання про вчинення злочинів у стані алкогольного, наркотичного та токсичного сп'яніння. Це питання набуває важливого значення у зв'язку з тим, що різко зросла кількість злочинів в УВП в одному з таких станів. За даними ДКВС України у 2017 р. на 13,6 % збільшилася кількість злочинів, вчинених у стані сп'яніння. Вчинення злочинів у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння в УВП, становить підвищену небезпеку як для засуджених, так і для співробітників цих установ.

Отже, ми вважаємо, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України, не можуть бути: 1) засуджені, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виховних колоніях; 2) засуджені, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі; 3) вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при ВК, інваліди першої групи. Відповідно, суб'єктом досліджуваного злочину може бути лише фізична особа, яка досягла 18-річного віку, відбуває покарання у вигляді позбавлення волі та за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переводилася до ВК іншого рівня безпеки.

2.2.2. Суб'єктивна сторона злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

Конституція України в ст. 62 встановила, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Вказане положення знайшло своє втілення і в кримінальному праві, тому основною та обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину виступає вина, яка визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини свідчить про відсутність суб'єктивної сторони і, як наслідок, самого складу злочину. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву і мети, що є її факультативними, тобто не завжди обов'язковими ознаками [104, с. 159]. Вони мають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину або прямо витікають із її змісту.

Відповідно до ст. 23 КК України, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Суб'єктивна сторона злочинів є обов'язковою ознакою складу злочину і має важливе значення, адже лише винні діяння підлягають покаранню. Тому дослідженню проблем суб'єктивної сторони присвячені праці багатьох вчених [162, с. 153–163].

Згідно ст. 24 КК України умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання [16].

Оскільки законодавче визначення умислу та необережності відображає ставлення винного як до діяння, так і до наслідків, низка вчених вважає, що воно може застосовуватись тільки до матеріальних складів злочинів. Як зазначав О.І. Рарог, що законодавче визначення умислу і необережності сформульовано стосовно так званих матеріальних складів злочинів, об'єктивна сторона яких являє собою класичний варіант: дія – причинний зв'язок – наслідок. У подібних складах форма вини визначається психічним ставленням до наслідків. У формальних складах об'єктивною ознакою, що втілює суспільну небезпечність злочинного

діяння, є суспільно небезпечні дії і бездіяльність. Тому форма вини визначається характером інтелектуального і вольового ставлення саме до цієї ознаки [163, с. 14].

У теорії кримінального права існують різні погляди на те, чи можливий непрямий умисел у злочинах з формальним складом. Такі деякі вчені (О.М. Ігнатов, Г.А. Крігер, П.А. Воробей та ін.) стверджують, що непрямий умисел можливий у злочинах як з матеріальним, так і з формальним складом. При цьому, в злочинах з формальним складом вольове ставлення винного передбачається або до наслідків, що перебувають поза межами складу злочину, або до соціальних властивостей вчинюваного діяння, тобто до його суспільної небезпеки [164, с. 107]. Постанова визначила форму вини у виді умислу при вчиненні злісної непокори законним вимогам адміністрації УВП.

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння визначає процеси, що мають перебіг у сфері свідомості, тому вони становлять інтелектуальну ознаку прямого умислу. Як зазначав О.І. Лукашов, засуджений при порушенні вимог режиму відбування покарання усвідомлює фактичну сторону свого діяння, а тим самим і його суспільну небезпечність та протиправність, оскільки поведінка засудженого та практично всі взаємовідносини його з адміністрацією УВП регламентовані нормами кримінально-виконавчого законодавства [132, с. 50].

Проте деякі вчені стверджують, що усвідомлення протиправності не є обов'язковою ознакою інтелектуального елемента умислу, тому що вчинення умисного злочину можливе й без знання про заборону такого діяння кримінальним законом. На жаль, з такою позицією ми не можемо погодитись, адже засуджений має право дізнатися про правила та порядок відбування покарання, а тому де-юре є таким, що їх знає, тим паче, вказане положення відповідає ст. 68 Конституції України. Тобто, якщо особа вчиняє діяння і при цьому не усвідомлює, що порушує закон, то це не може бути підставою не притягнення її до відповідальності.

Варто також зазначити, що важливу роль відіграє усвідомлення винним суспільно небезпечного характеру злочину у контексті усіх фактичних властивостей вчинюваного діяння, тобто місця, часу, способу, обстановки та знарядь злочину, що включаються законодавцем в об'єктивну сторону, додатково характеризують дію чи

бездіяльність, стають їх фактичними індивідуальними ознаками. Вина є, власне, відбиттям у свідомості суб'єкта ознак об'єктивної сторони злочину [165]. При вчиненні злочину, передбаченого ст. 391 КК України, в усіх випадках винний мусить усвідомлювати те, що він вчиняє злісну непокору законним вимогам адміністрації УВП з власної волі, всупереч вимогам кримінально-виконавчого законодавства.

Виходячи з диспозиції ст. 391 КК України, інтелектуальний момент умислу засудженого включає: усвідомлення засудженим порушення встановленого порядку відбування покарання та вчиненого дисциплінарного правопорушення; розуміння законності вимог, що висуваються до поведінки засудженого уповноваженим на те ПА УВП; усвідомлення вимоги про дотримання режиму відбування покарання, що пред'являється адміністрацією до конкретної особи засудженого; розуміння обов'язковості виконання засудженим законних вимог адміністрації установи та чинного законодавства; усвідомлення засудженим попереднього застосування щодо нього найсуворіших заходів дисциплінарного впливу у виді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання, з моменту якого не сплинув строк погашення правових наслідків дисциплінарних стягнень тривалістю шість місяців, або вказані стягнення не було знято у встановленому законом порядку.

Вольова ознака прямого умислу при вчиненні злочинів із формальним складом полягає в бажанні винного вчинити суспільно небезпечне діяння з потенційними наслідками. Зокрема, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 391 КК України, бажання засудженого призведуть до порушення встановленого законом порядку відбування покарання [30, с. 146].

Таке твердження Ю.В. Орла, на нашу думку, є дещо некоректним, адже вчинення засудженим злісної непокори не обов'язково супроводжується метою порушення встановленого порядку в установах, аби вчинити злісну непокору вимогам адміністрації УВП. По-перше, на це немає вказівки в ст. 391 КК України, що свідчить про те, що мету вчинення такого суспільно небезпечного діяння законодавець виніс за межі обов'язкових ознак досліджуваного складу. По-друге,

відомі випадки, у яких протиправна поведінка засудженого не спрямована на порушення порядку відбування покарання, а, навпаки, особа просто не хоче виконувати ті чи інші вказівки адміністрації УВП, їй байдуже, чи порушує вона порядок [166, с. 146].

Оскільки кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП обумовлена попереднім застосуванням до засудженого дисциплінарного стягнення у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання, то засуджений має розуміти, що на нього накладене стягнення, у випадку подальшої непокори законним вимогам адміністрації установи, це призведе до притягнення його до відповідальності.

У зв'язку із цим, ми підтримуємо ідею О.І. Лукашова про запровадження правила про офіційне застереження засуджених, підданих за порушення режиму переведенню до ПКТ (ОК) або на більш суворий режим відбування покарання. У тексті даного документа слід зазначити, що застосування до засудженого одного з названих заходів може призвести до притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України у разі вчинення ним злісної непокори вимогам адміністрації УВП [132, с. 50–51].

Безсумнівно, відсутність вказаного застереження не вважається обставиною, що виключає злочинність діяння, проте його наявність, на нашу думку, створює умови для встановлення умислу винного і знижує кількість злочинів в якості спеціальної превенції злочину, передбаченого ст. 391 КК України. Досліджена нами судова практика показала, що адміністрація більшості ВК користується цим правилом та виносить засудженим, що систематично допускають порушення вимог режиму офіційні застереження про неприпустимість порушень вимог режиму та настання кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України у разі подальших порушень з їх боку.

У психологічній науці є загальновизнаним положення обумовленості людської діяльності мотивам і цілям. Отже, і умисний злочин як будь-яка вольова поведінка людини, вчиняється з певних мотивів і направляється на досягнення певної мети.

Мотив визначає поведінку не саму по собі, а тільки у відповідності з метою, у

зв'язку з тими результатами, до досягнення яких прагне особа, вчиняючи ту чи іншу дію. В основі мотиву лежать потреби, інтереси, які породжують внутрішні спонукальні сили. У кримінальному праві під мотивом розуміють внутрішні спонукання, що викликають у особи рішучість вчинити злочин, і якими вона керувалася при його вчиненні. Мета злочину - це уявна модель майбутнього результату, до досягнення якого прагне особа при вчиненні злочину, що визначає спрямованість діяння [104, с. 182]. Мотив та мета набувають значення тільки в тому випадку, якщо вони вказані в кримінально-правових нормах або коли вони однозначно впливають із характеру діяння.

Мотив і мета, хоча поняття і тісно пов'язані та взаємообумовлені, але характеризують різні сторони вольового процесу. У психології мотиви класифікують за різними критеріями. Але для кримінального права мають значення лише мотиви, які поділяються на дві групи: низинні та позбавлені низинного змісту.

До числа найбільш поширених низинних мотивів вчинення злочинів можна віднести бажання ухилитися від відбування покарання, придбання грошей, продуктів тощо, спонукання, пов'язані з потребою в алкоголі, наркотиках, ревності, помсти, бажання приховати сліди злочину або іншим чином ускладнити розкриття злочину, прагнення продовжити заняття злочинною діяльністю тощо.

До мотивів злочинів, які позбавлені низинного змісту, можна віднести, наприклад, мотиви, обумовлені виключно складними конфліктними відносинами з іншими засудженими, бажання зустрітися з родичами, допомогти їм матеріально або фізично, попроситися з помираючим тощо. Вони характеризуються тим, що хоча і виступають як спонукальні причини злочину, проте вибачаються обставинами особистого чи об'єктивного характеру [167, с. 148].

Досліджуючи сутність та значення мотиву злочину, Р.В. Вереша відзначає, що під мотивом у психології прийнято розуміти свідоме спонукання до досягнення мети, усвідомлення особистої необхідності задоволення власних потреб. Поряд з цим, у юридичній психології мотив виступає психічним утворенням, яке спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою. Підводячи підсумок, автор дає наступне визначення мотиву злочину, як усвідомленого

спонукання до досягнення мети, обумовленого потребами особи, що носить суспільно небезпечний характер і тягне за собою кримінальну відповідальність [168, с. 17].

Основне практичне значення правильної оцінки мотиву в кримінально-правовому аспекті полягає в тому, що вона здійснює безпосередній вплив на кваліфікацію злочинів. Відстоюючи таку позицію, А.В. Савченко зазначає, що мотив слід розглядати як один з найвпливовіших і найважливіших чинників при здійсненні кваліфікації як умисних, так і необережних злочинів. Соціально-психологічне та морально-етичне навантаження, що несе в собі мотив, дозволяє йому відмежувати даний злочин від інших і детальніше дослідити суб'єктивну сторону суспільно небезпечного діяння. В окремих випадках встановлення мотиву різко змінює ставлення до вчиненого злочину при з'ясуванні всіх його необхідних ознак [169].

У той же час, П.Л. Фріс вважає, що кримінально-правове значення мотиву, мети та емоційного стану полягає в тому, що, входячи в структуру суб'єктивної сторони складу злочину, вони підлягають доведенню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні й повинні бути враховані при винесенні обвинувального вироку. Також він зауважує, що у деяких випадках, коли вказані характеристики мають особливе значення для визначення злочинного діяння та особи винного, вони використовуються законодавцем для конструювання кваліфікованих (особливо кваліфікованих) або привілейованих складів злочинів, а також враховуються як ознаки, що пом'якшують або обтяжують покарання. Коли мотив, мета або емоційний стан безпосередньо вказані в диспозиції норми Особливої частини КК, вони набувають обов'язкового значення і стають конструктивними елементами складу конкретного злочину. У цьому випадку їх відсутність свідчить і про відсутність відповідного складу злочину в цілому [170, с. 155].

Треба відзначити, що у ст. 391 КК України мета вчинення злочину не вказана, але це не означає, що її немає. Вона може бути різною: ухилення засуджених від виконання своїх обов'язків, порушення вимог режиму відбування покарання,

завоювання поваги серед інших засуджених. Проте основною метою засуджених, які вчиняють даний злочин є створення супротиву, як реакції на законні вимоги ПА, демонстрація неповаги до вимог останніх та відкритого ігнорування винесених ПА вимог, а також підвищення у такий спосіб власного авторитету в очах інших засуджених.

Важливим аспектом при вирішенні питання стосовно притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України, на нашу думку, є обов'язковий розгляд мотивів вчинення порушень. Зауважимо, що в цьому випадку мотив має досить вагоме практичне значення завдяки вирішальному соціально-психологічному і моральному змісту. На жаль, сучасна практика досудового розслідування та судового розгляду не звертає достатню увагу на мотиви вчинення злочину, що на наш погляд, негативно впливає на рівень боротьби зі злочинністю в цілому та злочинністю в УВП зокрема. Ми впевнені, що при вчиненні будь-якого порушення вимог режиму треба шукати його мотив, адже без його встановлення неможливо з'ясувати суспільну сутність діяння (дії або бездіяльності) засудженого, що формально вилилися у порушення встановлених вимог, як наслідок, правильній кваліфікації та правильного вибору міри покарання.

Під час вивчення вироків за ст. 391 КК України було встановлено, що переважна більшість, а саме 53,2 % засуджених відмовляється повідомити мотив вчинення ними злісної непокори, що пов'язано з їх недовірою не лише адміністрації установи, а і системі правоохоронних органів зокрема. Разом з тим, враховуючи що найбільш поширеним виявом даного злочину є відмова виконати безоплатні роботи, що передбачені ч. 5 ст. 118 КВК України, то і більшість мотивів пов'язані саме з таким виявом непокори. Серед них, відмова від прибирання через те, що це принижує людську гідність засуджених – 18 %, відмова від прибирання через хворобу – 5,3 %, прибирання, на думку засуджених, за них повинні здійснювати інші засуджені – 5,3 %, незгода з вимогами режиму – 3,8 %, небажання працювати – 2 %. Крім того, заслуговує на увагу зазначення й інших мотивів вчинення засудженими злісної непокори, що пов'язані з конфліктними відносинами з персоналом установи, а саме: небажанням коритися вимогам адміністрації – 2,4 %,

упередженим ставленням з боку адміністрації – 1 % та неприязними стосунками з ПА – 1 % (Додаток М).

Як бачимо з аналізу судової практики про притягнення засуджених до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України, вчинення злісної непокори законним вимогам адміністрації УВП може супроводжуватися будь-якими мотивами та метою, які на кваліфікацію злочину не впливають. Засуджений не завжди ставить перед собою мету порушити вимоги режиму, наприклад, добитися певної поваги серед засуджених, завоювати їх авторитет, але все таки це призводить до порушення встановлених нормами кримінально-виконавчого законодавства правил відбування покарання. У більшості розглянутих нами кримінальних проваджень засуджені неодноразово попереджалися ПА УВП про можливість їх притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК за порушення вимог режиму відбування покарання і, усвідомлюючи це, свідомо продовжували допускати порушення.

Злісна непокора вимогам адміністрації УВП може вчинятися з різних спонукань та вони можуть враховуватися при призначенні покарання. Однак, як зазначають деякі автори, якщо такі діяння вчиняються на ґрунті особистих неприязних стосунків (наприклад, у відповідь на протизаконні дії ПА УВП, з ревнощів і тощо), кримінальна відповідальність за ст. 391 КК України повинна виключатися. У таких випадках винний підлягає кримінальній відповідальності за відповідні злочини проти особистості [171, с. 22].

У цьому аспекті ми погоджуємось з думкою Ю.В. Орла, який визначив, що незаконні дії ПА УВП не є об'єктом кримінально-правової охорони, а тому сама викликана такими діями злісна непокора не може утворювати передбачений ст. 391 КК України злочин. Однак, вчинення злісної непокори з інших мотивів (ревнощів, особистих неприязних стосунків) не повинно виключати відповідальності [30, с. 71–73]. Проте важливо зазначити, що наявність мотивів злісної непокори вимогам адміністрації УВП може впливати на призначення покарання за досліджуваний злочин.

Встановлення мотиву злочину досить часто викликає певні труднощі на практиці через те, що психічна діяльність людини не перебуває на поверхні, а скрита всередині людини, якою остання не охоче ділиться з оточуючим середовищем. Можливо саме тому практичні працівники, спрощуючи свою роботу, майже ніколи не вказують у матеріалах кримінального провадження мотиви вчинку засудженого, незважаючи на те, що вияв мотиву злочину має особливе значення для профілактики порушень та запобігання злочинів в подальшому.

У контексті нашого дослідження варто навести результати опитування засуджених, серед яких велика кількість скаржилась накладеними стягненнями без їх відома, минулими датами. Окремі працівники вказали на формальність при вирішенні питання покарання засуджених, особливо коли потрібно розглядати питання застосування до особи заохочувальних норм, передбачених ст. 81, 82 КК України, а у неї немає як заохочень, так і чітких підстав для відмови в цьому; накладене ж стягнення дозволяє обґрунтувати відмову. Усе це свідчить про відсутність у працівників колоній чітких алгоритмів застосування стягнень та обізнаності з їх роллю у процесі виконання позбавлення волі, що, у свою чергу, створює перешкоди до ефективного застосування даних стимулюючих заходів [149, с. 408].

Відповідальність засудженого за ст. 391 КК України повинна виключатися у випадках вчинення ним діянь, які за об'єктивними ознаками збігаються з об'єктивними ознаками порушення встановленого порядку відбування покарання, але за своєю мотивацією не спрямовані на перешкоджання нормальній праці засуджених або проведенню заходів адміністрації згідно з правилами внутрішнього розпорядку УВП, тобто не посягають на встановлений нормами кримінально-виконавчого права порядок виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі.

Такі ситуації можуть бути різні, але при кожній з них дії засуджених, що об'єктивно протидіють адміністрації УВП у законному здійсненні її функцій, виступають лише як засоби досягнення цілей, далеких від того, щоб насправді побачити в них прагнення засудженого перешкодити нормальній діяльності

адміністрації УВП [132, с. 56]. У таких випадках засуджений повинен підлягати відповідальності на загальних підставах, тобто не за ст. 391 КК України, а за тією статтею, яка передбачає відповідальність за діяння, безпосередньо вчинені засудженим.

Отже, підводячи підсумки, зазначимо, що з суб'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 391 КК України, вчиняється лише з прямим умислом, за яким особа усвідомлює, що незаконно вчиняє діяння, що міститься в диспозиції вказаної статті та складає сутність цього злочину, і бажає їх вчинити. У досліджуваному злочині мета і мотив перебувають за межами суб'єктивної сторони складу злочину і не впливають на кваліфікацію вчиненого, однак, їх точне встановлення важливе для індивідуалізації відповідальності і покарання особи.

Висновки до другого розділу

1. Доведено, що кримінально-правова характеристика злочину, зокрема злісної непокори вимогам адміністрації УВП забезпечує правильну кваліфікацію цього суспільно небезпечного діяння, а також сприяє правильному тлумаченню його ознак. До елементів кримінально-правової характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП, віднесено дослідження ознак складу злочину, відмежування від дисциплінарних проступків, зокрема злісного порушення встановленого порядку відбування покарання, історію становлення та розвитку даної норми, а також зарубіжний досвід протидії цьому злочину.

2. На підставі огляду наукових праць встановлено, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність УВП у процесі відбування призначеного засудженому покарання у виді позбавлення або обмеження волі як елемент правосуддя. Дане діяння порушує не тільки нормальну діяльність УВП, а й діяльність, спрямовану на досягнення цілей і завдань правосуддя.

3. Додатковим безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину виступає авторитет державної влади, оскільки злісна непокора, як діяння, особі, що не є ПА УВП, тягне за собою лише дисциплінарну відповідальність.

4. Встановлено, що потерпілим від злочину, передбаченого ст. 391 КК України є ПА УВП, якого визначено як особу, яка за своїми функціональними обов'язками наділена правом пред'являти законні вимоги до засуджених та правом на застосування до них заходів дисциплінарного стягнення. Для віднесення посадових осіб УВП до числа ПА необхідним критерієм є не лише приналежність особи до адміністрації, а і наділення такої особи правом на пред'явлення вимог до засуджених та правом на застосування заходів дисциплінарного стягнення.

5. Обгрунтовано, що згідно ст. 135 КВК України, до ПА УВП, злісна непокора вимогам яких утворює склад злочину, передбачений ст. 391 КК України належать: начальник УВП; його заступники, а саме перший заступник, заступник начальника з соціально-виховної роботи, з виробництва, з інтендантського та комунально-побутового забезпечення; начальники ВСПС.

6. Проведеним узагальненням судової практики за ст. 391 КК України встановлено, що 93,2 % засуджених вчинили непокору вимогам начальника ВСПС, 3,4 % – вимогам першого заступника начальника УВП, 1,5 % – вимогам начальника УВП, 1,5 % – вимогам ЧПНУ, 0,2 % – вимогам молодшого інспектора ВНіБ, 0,2 % – вимогам начальника виробничої майстерні.

7. Завдяки глибокому аналізу наукових робіт та судової практики, встановлено, що більшість науковців та судів ототожнюють поняття «адміністрація» та «ПА», що підтверджується викладеними прикладами судових вироків. Крім того, непоодинокі випадки віднесення судами до числа ПА ЧПНУ, інспекторів ВНіБ та інших посадових осіб УВП, призводить до помилкової кваліфікації дій засуджених за вказаний злочин та наявності виправдальних вироків судів.

8. За своєю конструкцією склад злочину, передбачений ст. 391 КК України, відноситься до так званих злочинів із формальним складом, оскільки в диспозиції статті відсутня вказівка про настання певних наслідків.

9. Встановлено, що до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України належать наступні ознаки: 1) злісна непокора законним вимогам адміністрації УВП; 2) інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій (одна з цих ознак є обов'язковою); 3) установа, яка виконує покарання у виді

обмеження волі або у виді позбавлення волі (обов'язкова ознака); 4) юридична преюдиція – застосування стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання (обов'язкова ознака); 5) часовий проміжок у виді одного року після накладання відповідного стягнення (обов'язкова ознака). Зазначено, що законодавець окремо виокремив злісну непокору у двох формах діяння: непокору у формі пасивної поведінки (бездіяльності), а протидію – у формі активної поведінки (дії).

10. Зважаючи на дискусійність питання щодо відмежування злочину, передбаченого ст. 391 КК України від злісного порушення встановленого порядку відбування покарання, передбаченого ст. 133 КВК України виокремлено критерії їх відмежування. Зокрема, такими критеріями являються: критерій віднесення порушень до числа злісних; критерій вказівки на дисциплінарну преюдицію; критерій систематичності допущених порушень; критерій рівня відповідальності; критерій злісності порушення, як умови притягнення до відповідальності; критерій рівня суспільної небезпеки вчиненого діяння. Доведено, що визнання допущеного засудженим порушення злісним, відповідно до ст. 133 КВК України, не являється обов'язковою умовою притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України.

11. Сформульовано поняття злісної непокори законним вимогам адміністрації УВП, під яким автор розуміє тривалий процес протиправної поведінки засудженого, яка за якісно-кількісним показником порушень встановленого порядку і режиму відбування покарання утворює непокору законним вимогам адміністрації УВП.

12. Встановлено, що найбільш поширеним виявом злісної непокори є відмова від виконання робіт, передбачених ч. 5 ст. 118 КВК України та він складає – 81,6 %. Проведення глибокого аналізу цього вияву злісної непокори, встановлення причин, умов та мотивів допущення засудженими таких порушень режиму відбування покарання показало, що загалом такі дії вчиняються засудженими з метою здобуття авторитету серед засуджених негативної спрямованості, крім цього своєю поведінкою вони здійснюють негативний вплив на інших засуджених, які позитивно

налаштовані і виконують роботи згідно графіку чергувань, підбивають нормальний психологічний клімат колективу ВСПС.

13. Аналізом емпіричної бази встановлено, що така форма об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України як злісна непокора вимогам адміністрації УВП становить 88 %, в той час як інша протидія адміністрації у здійсненні нею функцій – 12 %. Разом з тим, зважаючи на існуючу дискусійність щодо виключення з диспозиції досліджуваної статті другої форми злочинної поведінки – іншої протидії адміністрації у здійсненні нею функцій, ми виступаємо за її збереження.

14. Передбачений ст. 391 КК злочин вважається закінченим з моменту вчинення засудженням злісної непокори законним вимогам адміністрації УВП або іншої протидії в здійсненні її функцій, якщо такі діяння вчинені не пізніше як протягом року з дня відбуття стягнення у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання чи в період відбування цього стягнення.

15. Суб'єктом досліджуваного злочину може бути лише фізична особа, яка досягла 18-річного віку, відбуває покарання у вигляді позбавлення волі та за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переводилася до ВК іншого рівня безпеки.

16. Встановлено, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України, не можуть бути: 1) засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у виховних колоніях; 2) засуджені, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі та арешту; 3) вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при ВК, інваліди першої групи; 4) засуджені до позбавлення волі і залишені в СІЗО для роботи з господарською обслуговування; 5) військовослужбовці строкової служби.

17. Визначено, що мотив та мета злісної непокори вимогам адміністрації УВП не впливають на кваліфікацію злочину, однак, їх точне встановлення важливе для індивідуалізації відповідальності і покарання особи. Встановлено, що 53,2 % засуджених відмовляється повідомити мотив вчинення ними злісної непокори, що

пов'язано з їх недовірою адміністрації УВП. Враховуючи, що найбільш поширеним виявом досліджуваного злочину є відмова виконати безоплатні роботи, що передбачені ч. 5 ст. 118 КВК України, то і більшість мотивів пов'язані саме з таким виявом непокори. Серед них, відмова від прибирання через те, що це принижує людську гідність засуджених – 18 %, відмова від прибирання через хворобу – 5,3 %, прибирання, на думку засуджених, за них повинні здійснювати інші засуджені – 5,3 %, незгода з вимогами режиму – 3,8 %, небажання працювати – 2 %.

18. Злочин, передбачений ст. 391 КК України, може бути вчинений лише з прямим умислом. Враховуючи те, що склад цього злочину є формальним, виключається можливість його вчинення з непрямым умислом або з необережності. Зміст прямого умислу при вчиненні цього злочину полягає в тому, що винний усвідомлює суспільну небезпеку і фактичні обставини злісної непокори вимогам адміністрації УВП і бажає вчинити злочин, передбачений ст. 391 КК діяння.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

3.1. Наукове обґрунтування кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

Серед завдань дослідження важливе місце займає наукове обґрунтування поняття кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП, яке на жаль, серед вітчизняних вчених вивчалось поверхово. Відсутність його визначення як понятійного апарата в науці кримінально-виконавчого права, вимагає від нашого дослідження з'ясування його сутності і ролі у виправленні і ресоціалізації засудженого, який вчинив, перебуваючи у МПВ, новий злочин, а саме злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

У цьому сенсі саме кримінально-виконавча характеристика злісної непокори вимогам адміністрації УВП слугує відзеркалям порядку та умов відбування засудженим даного виду покарання, його особистісних змін в цьому процесі протягом всього строку відбування покарання, впливу персоналу МПВ на даного засудженого.

Таким чином, різноаспектність кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП та її використання адміністрацією УВП, свідчить про необхідність її застосування до даної категорії засуджених.

Більше того, застосування адміністрацією УВП кримінально-виконавчої характеристики показує, що серед осіб, які відбувають покарання у МПВ, значною є частка не лише раніше неодноразово судимих, а і тих засуджених, які під час відбування покарання продовжують дотримуватись злочинної спрямованості та вчиняють нові злочини.

Як вже раніше зазначалося, найбільш поширеним злочином, що вчиняється засудженими у МПВ, є злісна непокоря вимогам адміністрації УВП, вчиненню якого передують тривале застосування адміністрацією УВП засобів виправлення та

ресоціалізації, а також дисциплінарних стягнень за систематичні порушення засудженими вимог режиму, порядку та умов відбування покарання.

До речі, вказана нами поведінка свідчить про те, що засуджені в процесі відбування покарання не тільки не стали на шлях виправлення, а навпаки продовжують протиправну поведінку, що значною мірою ускладнює процес виконання адміністрацією установи кримінального покарання. Тому, на нашу думку, постає важлива проблема, як ефективно застосувати всі засоби виправлення і ресоціалізації, передбачені чинним КВК України до цієї категорії засуджених.

Не зважаючи на відсутність законодавчого закріплення поняття та змісту «кримінально-виконавчої характеристики», останнім часом вченими в галузі кримінально-виконавчого права робляться спроби на науковому рівні визначити структуру такої характеристики, її місце в системі інших юридичних характеристик, які мають значення для процесу виконання і відбування кримінальних покарань.

Таке положення кримінально-виконавчої характеристики, як зазначає вітчизняна дослідниця Г.В. Житник, можна пояснити догматичним підходом до існуючих загальноприйнятих юридичних характеристик [172]. Разом з тим, не дивлячись на відсутність у кримінально-виконавчому законодавстві зазначеної правової категорії, серед науковців існує думка про необхідність її запровадження у науково-понятійний апарат [173, с. 208].

З поміж останніх наукових робіт є певний відсоток тих, які присвячені саме кримінально-виконавчій характеристиці окремих видів покарань [174; 175; 176; 63], що підтверджує її актуальність і значимість для дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП. Із цієї позиції вбачається цікавим визначення характеристики засудженого у процесі відбування покарання, як кримінально-виконавчої.

Варто зазначити, що вперше на монографічному рівні І.Г. Богатирьов окреслив шляхи розвитку наукових досліджень у галузі кримінально-виконавчого права і вказав на необхідність введення до науково-понятійного апарату нового терміну – кримінально-виконавчої характеристики покарань.

Сутність поняття «кримінально-виконавча характеристика», як зауважує вчений, дає змогу визначити характерні саме їй ознаки, зробити опис ситуацій, що виникають при виконанні і відбуванні засудженою особою покарання, а також визначитися з формами і методами роботи із засудженими, які спрямовані на їх виправлення та ресоціалізацію. Зміст кримінально-виконавчої характеристики можна визначити через її ознаки або складові елементи таким чином:

- характерні ознаки покарання – за основу беруться ознаки, що характеризують обставини вчинення злочину, тобто опис злочинних дій та прикмети, які вказують на їх прояв в поведінці засудженої особи в реальній дійсності, ззовні;

- характеристика поведінки засудженого, яка складається в конкретному місці та в певний відрізок часу – за основу береться місце відбування покарання – кримінально-виконавча установа, обчислення строку покарання, умови праці, матеріально-технічне забезпечення, заходи заохочення і стягнення [177, с. 116–119].

Тим самим, цілковито виправдовуючи призначення МЮУ як органу, який здійснює єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, й виконує завдання, зазначені у ч. 1 ст. 1 КВК України, І.Г. Богатирьов надає власне визначення кримінально-виконавчої характеристики, як впорядкованого чинним законодавством порядку умов виконання та відбування кримінальних покарань. Вчений зазначає, що вивчення особистості засудженого протягом періоду відбування покарання повинне охоплювати всі без винятку елементи характеристик засудженого [178, с. 54]. До структури такої характеристики він пропонує включати такі елементи: соціально-демографічні та соціально-психологічні ознаки засудженого, правовий статус засудженого, умови відбування покарання та ступінь виправлення засудженого [179, с. 37].

На переконання таких вчених як О.М. Ігнатова, А.П. Дяченко та О.Б. Борисова, під кримінально-виконавчою характеристикою розуміється підсумковий результат процесу виправлення і ресоціалізації засуджених, який дає адміністрації УВП підстави вважати, що процес виправлення повністю завершений і

засуджені перевиховані у дусі сумлінного ставлення до праці, точного виконання законів й поваги до правил соціалістичного співжиття [180, с. 30].

З іншого боку, вітчизняна вчена О.І. Богатирьова у власному дослідженні зазначає, що кримінально-виконавча характеристика покарання являє собою складний аналітико-пізнавальний процес, метою якого є всебічне вивчення порядку і умов виконання та відбування покарання. В основу такої характеристики нею покладено два інститути: інститут виконання покарання та інститут відбування покарання, оскільки зміст цих інститутів полягає у визначенні порядку та умов виконання і відбування того чи іншого виду покарання, реалізації мети покарання, повного та всебічного вивчення особи засудженого. Основними елементами такої характеристики авторка визначає місце відбування покарання засудженою особою, ставлення її до суспільно корисної праці, поведінку під час відбування покарання, ступінь виправлення [181, с. 64–66].

Цікавою є позиція С.В. Царюка, який зазначає, що кримінально-виконавча характеристика повинна охоплювати як суспільні відносини, пов'язані з органами і УВП (виконання), так і безпосередньо засуджених, які відбувають покарання згідно з вироком суду (відбування) [182, с. 75].

Відомості про кримінально-виконавчу характеристику засуджених, як зазначає М.П. Баранов, дозволяють не лише судити про них у момент перебування в УВП, а й деякою мірою прогнозувати їхні дії після звільнення, на цій підставі виробляти відповідні профілактичні заходи [183, с. 3].

Деякі науковці розглядають кримінально-виконавчу характеристику у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні кримінально-виконавча характеристика охоплює всі сфери життя людини, засудженої під час відбування покарання: показує де, в якій кримінально-виконавчій установі вона відбуває покарання; містить дані щодо дотримання нею порядку та умов відбування покарання, ставлення до праці, участі в самодіяльних організаціях, підвищення свого загальноосвітнього та професійного рівня, ставлення до вчиненого злочину, планування свого життя на майбутнє тощо.

У вузькому розумінні кримінально-виконавча характеристика – це насамперед відтворення дисциплінарної практики, що застосовувалася до конкретного засудженого, і практично є не лише засобом забезпечення режиму відбування покарання, а й результатом у певному розумінні виправного впливу на конкретну засуджену особу [184, с. 144]. Зазначимо також позицію Н.В. Коломієць, яка для правильного розуміння кримінально-виконавчої характеристики, виходить з наступних положень, що мають суттєве значення.

По-перше, дана характеристика являє собою систему взаємопов'язаних складових елементів, що її утворюють. По-друге, вона виступає результатом роботи персоналу УВП щодо використання ним основних засобів виправлення і ресоціалізації: режиму, суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, громадського впливу на засуджених. По-третє, є віддзеркаленням тих змін, які відбуваються в особистості засудженого протягом строку відбування покарання. По-четверте, має важливе значення при оцінці можливості застосування до засудженого прогресивної системи відбування покарання. По-п'яте, відіграє помітну роль у підготовці засудженого до звільнення, адже містить характеристику засудженого, яка дозволяє робити висновки про його готовність до самостійного життя після відбуття строку покарання.

Отже, кримінально-виконавча характеристика засудженого розглядається вченою, як комплексне вивчення особи, яка відбуває покарання, завдяки чому забезпечується вибір й застосування засобів виправлення і ресоціалізації засудженого та його адаптація після звільнення. Саме кримінально-виконавча характеристика містить вичерпні відомості про особистісні зміни засудженого, викликані впливом покарання, що дозволяють визначити відношення до основних засобів виправлення і ресоціалізації, ступінь його виправлення і готовність до повернення в суспільство [185, с. 199].

Досліджуючи зміст кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі, С.Я. Бурда дійшов висновку, що кримінально-виконавча характеристика являє собою виправно-реабілітаційну характеристику засудженої

особи під час відбування покарання, що водночас є підставою для визначення ступеня її виправлення, матеріальною підставою для зміни обсягу кримінальної репресії під час відбування покарання та надає можливість адміністрації УВП поліпшити умови утримання засудженої особи упродовж певного часу, визначеного законом [186, с. 219–220].

Розглядаючи структуру кримінально-виконавчої характеристики, ми звернули увагу на позицію, висловлену вітчизняною дослідницею О.І. Богатирьовою, яка відносить до неї наступні складові:

- кримінально-виконавча характеристика може бути предметом розгляду персоналу УВП, при наявності вироку суду щодо конкретної засудженої особи, який вступив в законну силу;
- кримінально-виконавча характеристика розглядається відповідно до окремого виду кримінального покарання;
- кримінально-виконавча характеристика перебуває у сфері виконання покарання;
- кримінально-виконавча характеристика перебуває у сфері відбування покарання;
- кримінально-виконавча характеристика передбачає конкретну групу суб'єктів виконання і відбування покарання [187, с. 226].

Слід звернути увагу на позицію зарубіжного вченого В.П. Артамонова, який вважає, що всі поняття набувають специфіки лише при наповненні їх конкретним змістом [188, с. 54]. Так, авторський колектив монографічного дослідження злочинності в УВП зауважує, що характеристика особи, яка вчиняє злочини в УВП є системно структурним поняттям, наділений певними рисами, котрі відрізняють її від засуджених, що ведуть законослухняний спосіб життя [189, с. 205].

Отже, застосування адміністрацією УВП такого важливого інструментарію, як кримінально-виконавча характеристика пояснюється тим, що дана категорія засуджених систематично допускають порушення вимог режиму, чинять непокору вимогам адміністрації УВП, а також допускають випадки прояву рецидиву злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

В процесі дослідження кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП ми встановили певні особливості, серед яких виділяємо:

- підвищений ступінь суспільної небезпеки цього злочину, так як він вчиняється засудженими під час відбування покарання за попередньо вчинені злочини, перебуваючи в умовах суворої ізоляції та необхідності дотримання вимог режиму;

- причиною вчинення цього злочину зазвичай виступає бажання створити супротив у відповідь на вимоги, які виносяться адміністрацією УВП до засуджених, що в кінцевому рахунку призводить до вчинення ними злісної непокори;

- бажання засуджених створити супротив у відповідь на законні вимоги персоналу МПВ, викликане конфліктними відносинами між останніми та прагненням у такий спосіб підтримати свій авторитет серед інших засуджених;

- умовами, що сприяють вчиненню цього злочину, являється провокація непокори з боку персоналу УВП, які в окремих випадках умисно виносять засудженим ті вимоги, які останні відмовляться виконувати;

- особливі морально-психологічні ознаки засудженого, який вчиняє цей злочин, вказують на те, що рушійною силою виступає притаманна їм внутрішня агресивність, конфліктність та імпульсивність.

Щодо складових елементів структури кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП, ми виділяємо наступні:

- характеристику поведінки особи, що передувала вчиненню нею злочину (визнання вини за раніше вчинені злочини, визначення кількості та характеру попередніх судимостей, ставлення до порядку виконання та відбування покарання, дотримання вимог режиму, відносини між засудженими та персоналом МПВ, застосування заходів заохочення і стягнення, перебування на профілактичних обліках за різними категоріями);

- характеристику поведінки особи в момент вчинення злочину (характер допущених порушень режиму, які утворюють непокору вимогам адміністрації УВП, характер вияву злісної непокори, умови та мотив вчиненого злочину);

- характеристику соціально-демографічних (стать, вік, соціальні зв'язки), соціально-рольових (становище особи в ієрархії засуджених) та морально-психологічних (ціннісні орієнтації, інтелектуальні та вольові ознаки, емоційні особливості, рівень потреб) ознак особи, що вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП;
- характеристику впливу засобів виправлення та ресоціалізації на поведінку засуджених та удосконалення їх ефективності.

Таким чином, кримінально-виконавча характеристика злісної непокори вимогам адміністрації УВП демонструє особистісні зміни засудженого в наслідок застосування до нього засобів виправлення і ресоціалізації, вказує на ефективність їх застосування, дозволяє визначити готовність засудженого до ведення законослухняного способу життя після відбуття покарання.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо наступне визначення кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП – це нормативно визначений (законом або підзаконним нормативним актом) інструментарій адміністрації УВП для оцінювання ефективності відбування засудженим покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП та досягнення його мети.

3.2. Кримінально-виконавча характеристика осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань

Досліджуючи характеристику осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, як складову кримінально-виконавчої характеристики ми встановили, що нажаль, кримінально-виконавча характеристика цих засуджених не достатньо вивчена, хоча саме вона характеризує поведінку засудженого за весь період його перебування в УВП, визначає якість дисциплінованості засудженого, відношення до засобів виправлення і ресоціалізації, вказує на те, наскільки критично та об'єктивно оцінює засуджений власну провину у вчиненому злочині та призначене судом покарання.

Водночас, вітчизняний вчений І.В. Боднар зазначає, що увага до особи засудженого зумовлена необхідністю запобігання їх протиправним проявам під час відбування покарання, а також виправлення та ресоціалізація з метою недопущення проявів рецидиву злочинної поведінки. Вирішення цієї задачі, на думку поіменного вченого, не можливе без повного і ґрунтового дослідження особи злочинця з метою вибору найбільш оптимальних заходів впливу [190, с. 80].

Схожій позиції щодо важливості вивчення особи засудженого дотримується і зарубіжний вчений О.М. Яковлев. На думку якого, вивчення особистості злочинця має бути покладене в основу запобігання злочинності шляхом впливу на її індивідуальні фактори, а вивчення її характеристик повинно стати важливим елементом у розробленні і проведенні не тільки індивідуального, а і загального запобігання злочинності у ВК [191, с. 93].

У свою чергу вітчизняний кримінолог О.Г. Колб слушно зауважив, що неналежне вивчення особи засудженого правоохоронними органами є однією з обставин, котра сприяє вчиненню цими особами повторних злочинів під час відбування покарання. Крім того, ресоціалізаційний процес засудженого неможливий без всебічного, повного і об'єктивного вивчення його особистості, залучення до цього всіх суб'єктів суспільства, здобутків науки та позитивного досвіду практиків [192, с. 69, 71].

За основу проведення дослідження характеристики осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП нами буде взята класифікація ознак особи засудженого, яка запропонована представниками Київської кримінологічної школи та зазначена І.В. Боднаром у дисертаційному дослідженні: «Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу».

Класифікація ознак особи засудженого включає в себе: соціально-демографічні ознаки: стать, вік, освіту, соціальні зв'язки; соціально-рольові ознаки, які характеризують становище особи в ієрархії засуджених; кримінально-виконавчі ознаки, до яких слід віднести ставлення засудженого до встановленого законом порядку виконання і відбування покарання, суспільно-корисної праці, соціально-

виховної роботи, а також мотиви злочину, характер та спрямованість посягань, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності; морально-психологічні ознаки: світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, емоційні особливості, вольові ознаки, рівень потреб [190, с. 88].

Розпочинаючи характеристику осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП за вказаними ознаками, вважаємо необхідним зазначити, що при її проведенні нами будуть вказані відомості судової практики отримані шляхом узагальнення вивчених вироків судів за цей злочин впродовж 2012–2017 рр.

Соціально-демографічні ознаки. Впродовж 2012-2017 рр. за злісну непокору вимогам адміністрації УВП було засуджено 588 осіб. З них 99,8 % складають засуджені чоловіки і лише 0,2 % жінки (Додаток Н). Відомості стосовно сімейного стану засуджених свідчать про слабкі соціально-корисні зв'язки засуджених, адже переважна більшість з них неодружені, а саме – 86 % і лише 14 % перебувають у шлюбі (Додаток П).

Їх сімейний стан та значна різниця зазначених показників, на наш погляд, перебуває у прямій залежності від кількості судимостей та строку позбавлення волі. Так, з них 67,9 % є рецидивістами і лише 32,1 % були засуджені вперше. У зв'язку з цим, значну частину свого життя вони провели у МПВ та перебуваючи в умовах ізоляції від суспільства не мали достатньо можливостей для створення сім'ї.

Із цього приводу варто підтримати думку, яку висловлює О.С. Міхлін, який зазначає, що на міцність сімей злісних порушників режиму здійснюють вплив такі фактори, як агресивність, неуживчивість в колективі, небажання рахуватися з інтересами інших осіб, що у значній кількості призводить до руйнування шлюбів та розпаду сімей, в яких засуджені перебували до моменту ув'язнення [4, с. 24]. Схожої думки дотримується Ю.А. Ліхолєтова, вказуючи на те, що сімейне життя осіб рецидивістів, внаслідок їх специфічних морально-психологічних та психічних особливостей часто не складається та значна частина сімей розпадається під час відбування покарання [193, с. 165].

Дослідження відомостей, що стосуються освітнього рівня засуджених дозволяють зробити висновок, що найвищий показник мають особи з повною – 53,6 % та неповною середньою освітою – 30,3 %, а також 13,1% мають середньо-спеціальну освіту. Досить незначна частина засуджених має неповну вищу та вищу освіту 0,3 % та 1,7 % відповідно і лише 1 % взагалі не мають освіти (Додаток Р).

Вказані відомості свідчать про те, що такі засуджені мають досить низький освітній рівень. У цьому контексті ми підтримаємо думку І.В. Боднара, стосовно того, що засуджені, які не вперше знаходяться у кримінально-виконавчих установах закритого типу, відрізняються недостатністю інтелектуального та естетичного розвитку, обмеженістю, примітивністю потреб, що вирішальним чином впливає на характер їх поведінки в МПВ [190, с. 89].

Серед засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП здебільшого превалюють особи, які до моменту відбування покарання за попередній злочин та перебування у МПВ не були працевлаштовані через ряд причин, а саме: їх негативного відношення до праці в цілому, злочинну ідейність, відповідно до якої трудова діяльність визнається принизливим зайняттям, безробіття, досить молодий вік за якого вони вчинили злочин, через що не мали трудового стажу та ін.

При дослідженні особи засудженого, який вчиняє злочин у ВК необхідно акцентувати увагу на тому, що він позбавлений волі. Крім цього, вплив на нього середовища більш концентрований та жорсткий, аніж у нормальних умовах. За таких умов, як пише І.В. Боднар соціальне середовище ВК відіграє вельми суттєву роль у вчиненні нових злочинів, так як засуджений потрапляє у залежність від цього середовища, в якому можливості вибору варіантів його дій істотно звужуються [190, с. 101, 107].

Із цього приводу ми поділяємо думку висловлену І.В. Шмаровим. Він зауважив, що специфіка умов відбування покарання, перш за все наявність великої кількості малих груп позитивної і негативної спрямованості, безпосередніх контактів, сприяє тому, що засуджений змушений долучитись до однієї з існуючих груп. Долучившись, він приймає, розділяє, засвоює цінності, що склалися в такій

групі, норми і правила поведінки, при цьому вони можуть мати і антигромадський характер.

Засуджені, що знаходяться в групах негативної спрямованості можуть з безрозсудною, безглуздою рішучістю виконувати норми групи, не дивлячись на те, що вони носять антигромадський характер. Заради свого ствердження в такій групі, думка якої має першорядне значення, засуджений може піти на порушення режиму, при цьому в самому акті правопорушення бачиться прояв мужності, героїзму, спритності та самоствердження [194, с. 40–41].

Саме до групи негативної спрямованості, на нашу думку, слід віднести осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП. Як показує досліджена нами судова практика, такі засуджені відбуваючи покарання неодноразово висловлювали намір скоїти протиправні діяння спрямовані на дезорганізацію роботи ВК, проявляли невдоволення законним вимогам ПА, постійно ухилялися від виконання їх законних вимог або виконували їх лише під наглядом. У відношенні до ПА були не завжди ввічливі, відзначалися відсутністю субординації при спілкуванні з ними, а також особами, які відбували покарання, підбурювали інших засуджених ВСПС до невиконання законних вимог адміністрації.

У вивченні особи засудженого досить важливим на думку І.В. Боднара є з'ясування його ставлення до звичаїв і традицій злочинного світу. Від їх дотримання чи недотримання залежить неформальний статус засудженого. Особи, що підтримують злочинські закони і традиції, відрізняються стійкою негативною спрямованістю, вони схильні до порушень режиму відбування покарання, а застосовані до них дисциплінарні стягнення можуть позитивно вплинути на їх статус в середовищі засуджених, підвищити їх авторитет, зростити їх неформальний статус [190, с. 101, 107].

Варто зазначити, що позицію І.В. Боднара підтримує і М.В. Гаращук, який вказує у своїй статті «Цілі покарання і цінності «тюремного закону», що в УВП часто порушення соціальних заборон засудженими виступає одним із принципів субкультури засуджених. Сформовані носіями субкультури засуджених стереотипи

поведінки відрізняються стійкістю, що пояснюється їх орієнтацією на реальне вирішення проблем, які виникають в середовищі УВП [195, с. 67].

Слід також звернутися і до дослідження вітчизняного вченого С.Ю. Лукашевича, який з приводу впливу кримінальної субкультури на поведінку засуджених у МПВ зазначив, що остання є одним із факторів негативного впливу на осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, вона блокує і перекручує ресоціалізаційний вплив на засуджених, руйнує внутрішньокolleктивні відносини, виправдовує і заохочує злочинну поведінку і злочинний спосіб життя [196, с. 64].

Між тим слід звернути увагу, що злочинна субкультура займає особливе місце серед форм протидії засуджених адміністрації УВП та визначається як система суспільної поведінки і цінностей засуджених, що існують окремо від загальновизнаної в суспільстві системи поведінки і цінностей і є частиною цієї центральної системи [197, с. 12]. У зв'язку з цим слушно зробили висновок В.О. Пугач та О.В. Непочаткова, який стосується того, що субкультура злочинного світу відрізняється від звичайного асоціальним і кримінальним змістом, яскраво вираженими тоталітарними способами впливу на поведінку людей [52, с. 146].

Отже, якщо засуджені повністю підпорядковані злочинному середовищу, то вони вимушені протидіяти законним вимогам адміністрації УВП в першу чергу щодо режиму відбування покарання. Таким чином, набуваючи статусу злісних порушників режиму і у кінцевому рахунку вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 391 КК України.

Доречі, злісна непокора вимогам адміністрації УВП виступає найбільш поширеною формою протидії злочинної субкультури засуджених у МПВ, що у певній мірі пояснює той факт, що вказаний злочин становить у структурі пенітенціарної злочинності із року в рік понад 50 %.

Серед причин злісної непокори вимогам адміністрації УВП І.А. Клімов та Г.К. Сінілов називають ведення засудженим у МПВ «другого життя», протидію у сфері суспільної свідомості, що відбувається внаслідок взаємодії звичаїв, традицій, моделей поведінки і моралі, стереотипів злочинної субкультури з однорівневими

для них загальнолюдськими цінностями культури та соціально позитивними звичаями [198, с. 335].

Пояснюючи сутність та значущість «другого життя» для засуджених у МПВ, І.А. Пришко пише: «Основою такого явища є наявність у засуджених певних норм поведінки, що протилежні суспільним. При цьому злочинні традиції та звичаї не виникли у МПВ спонтанно, вони прийшли зі злочинного середовища. Протидія ж адміністрації УВП виступає життєвою позицією засудженого, оскільки опинившись у МПВ, засуджений не просто потрапляє до нових надзвичайних умов, а й адаптується до них, сприймає групові норми, слідує або вимушений слідувати ним, тобто має діяти за правилами злочинної спільноти» [199, с. 90, 93].

Узагальнюючи вищевикладене логічним є висновок, що субкультура засуджених, це спроба останніх максимально відтворити в УВП атмосферу в якій вони перебували до притягнення їх до кримінальної відповідальності та умов, у яких вони жили на волі.

Водночас, спираючись на результати емпіричного дослідження можна зробити наступні висновки щодо соціально-рольової характеристики засуджених за цей злочин. Так, переважна більшість таких осіб, до моменту вчинення ними злісної непокори вимогам адміністрації УВП намагалися підтримувати «злочинні традиції», пропагували їх іншим засудженим, байдуже ставилися до правових наслідків своєї неправомірної поведінки.

Варто зауважити, що такі особи користуються авторитетом серед інших засуджених, крім того, саме демонструючи їм непокору вимогам ПА отримували бажану повагу серед основної маси засуджених. Досить часто, у відділенні вони прирівнювали себе до так званих «смотрящих», поводити себе визиваючим чином, охарактеризовані як схильні до створення конфліктних ситуацій з іншими засудженими, а також працівниками колонії.

Загалом, в Україні вивчення особи засудженого не можна назвати усестороннім, так як дослідження обмежуються лише зазначенням та розглядом соціально-демографічних ознак засудженого. Актуальність питання кримінально-виконавчої характеристики засудженого, як відзначає І.В. Боднар, пояснюється

необхідністю дослідження в цій галузі саме для визначення системи заходів загального, спеціального і індивідуального запобігання злочинності серед засуджених в УВП закритого типу.

Погоджуючись з позицією висловленою цим вченим, вважаємо необхідним зазначити, що дослідження кримінально-правових ознак засудженого до покарання у вигляді позбавлення волі мають стати одним із головних чинників для проведення з ними заходів виправлення та ресоціалізації, так як до різних категорій засуджених необхідно в більшій мірі застосовувати відповідні заходи виправлення та ресоціалізації [190, с. 114].

Кримінально-виконавчу характеристику засуджених, які вчиняють злочин у ВК слід розглядати у двох формах: поведінка, яка передуює злочину і поведінка особи в момент вчинення злочину [190, с. 114, 118].

Важливе значення у кримінально-виконавчій характеристиці засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП має з'ясування їх ставлення до таких засобів виправлення і ресоціалізації як режим, суспільно-корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, а також громадський вплив.

Особливо зважаючи на те, що така категорія засуджених перш за все була визнана, відповідно до ст. 133 КВК України, злісними порушниками режиму відбування покарання, то в цьому напрямку доречно зазначити відомості стосовно застосування до таких засуджених заходів заохочення та стягнення, а також характер допущених порушень режиму.

У період відбування покарання, засуджені за злісну непокору систематично порушували вимоги режиму, за що мали численні дисциплінарні стягнення та незважаючи на проведену з ними індивідуально-виховну та профілактичну роботу вперто не бажали стати на шлях виправлення. Крім того, до них жодного разу, не беручи до уваги поодинокі випадки, не були застосовані заходи заохочення за сумлінну поведінку і ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій. Більшість з них ухилялись від участі у виховних заходах і суспільному житті колективу або взагалі відкрито заявляли, що не бажать

приймати в цьому участі. Відсутність у засуджених ініціативи та категорична відмова на участь у цих заходах пояснюється характером самих засуджених, а також їх небажанням виділятися серед інших засуджених.

У цьому контексті варто підтримати думку, яку висловлює А.В. Піщелко. Він вважає, що з одного боку, стягнення за якусь провину піднімає престиж засудженого в очах асоціальної групи. З іншого боку, участь в самодіяльних організаціях, сприяння адміністрації ВК в тій або іншій роботі збільшує для засудженого небезпеку стати об'єктом переслідувань, може призвести до погіршення його статусу [200, с. 131].

Відбуваючи покарання засуджені допускали велику кількість порушень режиму. Найбільшу частку, а саме 21,8 % складають засуджені, які мають до 5 порушень режиму, 16,7 % мають від 5 до 10 порушень та 18 % від 10 до 20 порушень.

Значно меншу частину займають засуджені, які мають від 20 до 30 порушень (15,1 %), від 30 до 40 (11,6 %), від 40 до 50 (6,8 %) та від 50 до 100 порушень (8,7 %). Разом з тим, є засуджені, які за період відбування покарання допустили від 100 до 150 порушень режиму та від 150 до 200, а саме 1,2 % та 0,1 % відповідно (Додаток С).

Засуджених, що допустили таку кількість порушень режиму не багато, проте вони являють собою небезпеку для нормального функціонування УВП, негативно впливають на значну частину законослухняних засуджених, підривають нормальний мікроклімат у ВСПС та здатні звести нанівець усю соціально-психологічну роботу що проводиться працівниками установи.

Крім того, допускаючи систематичні порушення, вони демонструють своє зневажливе ставлення до норм режиму утримання. Що стосується характеру допущених порушень, то у цьому контексті слід підтримати позицію О.С. Міхліна стосовно того, що в умовах позбавлення волі, особи які проявили себе злісними порушниками режиму продовжують віддавати перевагу при вчиненні кримінально караних діянь тим злочинам, які вони вчиняли перебуваючи на волі та ці злочини являються результатом вчинення порушень вимог режиму [4, с. 28].

До найбільш поширених порушень належать: порушення розпорядку дня (28,9 %), відмова від виконання безоплатних робіт, що передбачені ч. 5 ст. 118 КВК України (28,5 %), зберігання заборонених предметів (5,5 %), нетактовна поведінка по відношенню до ПА (3,8 %), перешкоджання у проведенні обшуку та особистого огляду (3,1 %). Разом з тим, таке порушення як відмова приступити до виконання оплачуваної роботи, що передбачено ст. 118 КВК України, допустили лише 3,1 % засуджених (Додаток Т).

Так, І.М. Копотун у своєму дослідженні «Кримінологічні ознаки та запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП» вказує, що станом на 2013 р. таке порушення режиму як відмова виконати оплачувану роботу складало 62 % [201, с. 524]. Різке зниження кількості такого порушення режиму відбування покарання пояснюється тим, що з 2014 р. у зв'язку зі змінами внесеними до ст. 118 КВК України обов'язок засудженого працювати було змінено на його право.

Окрім вказаних порушень режиму є й інші, менш поширені, проте також заслуговують на увагу через те, що їх вчинення засудженими порушує нормальну роботу УВП та надає іншим засудженим приклад неправомірної поведінки. Серед них: нетактовна поведінка – 2,7 %, порушення секторної локалізації – 1,8 %, порушення правил ізоляції – 2,5 %, погроза ПА фізичною розправою – 0,7 %, підбурювання інших засуджених до актів непокори – 0,4 %.

З цього приводу слід погодитись з І.В. Боднарем, який вважає, що існує певна залежність дисциплінарної практики зі злочинною поведінкою засуджених. Урахування цього потрібне при плануванні індивідуальної профілактичної роботи адміністрації УВП і заходів власного виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів під час відбування покарання [190, с. 118–120].

Виходячи з досліджених нами вироків було встановлено, що засуджені які систематично і злісно порушували режим відбування покарання перебували на профілактичних обліках за наступними категоріями: 1) як потребуючі постійного контролю та схильні до підбурювання, створення конфліктів та групових непокор [202]; 2) як схильні до злісної непокори та дій, що дезорганізують роботу УВП [203]; 3) як схильні до нападу на ПА [204]; 4) як схильні до суїциду,

членушкодження, створення конфліктних ситуацій, схильні до отримання та зберігання заборонених предметів, до нападу на адміністрацію, до лідерства негативної спрямованості [205]; 5) як злісні порушники режиму відбування покарання та схильні до виготовлення та вживання спиртоутримуючих речовин [206]; 6) як наркоділок з міжрегіональними зв'язками [207].

Переважає більшість осіб, а саме 32,1 %, до моменту засудження за злісну непокору мали лише одну судимість, по дві та три судимості мають 23,5 % та 16,5 % таких осіб. По чотири, п'ять та шість судимостей мають 13,6 %, 6,1 % та 3,7 % відповідно (Додаток У). Цікавим є те, що розглядаючи судову практику, нами були виявлені особи, що мають по дев'ять, десять та навіть одинадцять судимостей, що свідчить про їх стійку антисуспільну позицію та небажання встати на шлях виправлення.

В таких умовах засуджений стикається з численними труднощами, незвичайними для нього новими вимогами щодо своєї поведінки і способу життя вцілому, він повинен виробити своє ставлення і до режиму відбування покарання, і до неформального соціального середовища, до малих груп різної спрямованості. Ця невизначеність викликає у нього стан підвищеної тривожності, емоційної нестійкості, очікування агресії [190, с. 109–110].

Саме за такого стану, жорсткого та централізованого впливу середовища ВК, під впливом неформальних стандартів поведінки, засуджений схильний приєднатися до групи негативної спрямованості та у її складі заслужувати авторитет та визнання шляхом демонстрації неповаги до режиму відбування покарання, його порушення та невиконання вимог адміністрації.

Вказані умови сприяють вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП та пояснюють той факт, що серед засуджених, які вчинили вказаний злочин більшість складають особи, які до моменту засудження мали лише одну судимість.

На момент вчинення цього злочину, 50,2 % засуджених відбували покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 2 до 5 р. Більш тривалі строки позбавлення волі, а саме від 5 до 10 р. відбували 38,7 % засуджених, а від 10 до 15 р. лише

11,1 %. Варто зазначити, що більшість складають особи, які засуджені до позбавлення волі на строк до 4 р. – 17,7 % та 5 р. – 18,6 % (Додаток Ф).

Злісні порушники режиму, як зазначає О.С. Міхлін, є у першу чергу кримінальними злочинцями, особистість яких знаходиться у тісному зв'язку з характером скоєних ними злочинів [4, с. 25]. Більша частина осіб, що вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП були засуджені за злочини проти власності – 63 %, а також злочини проти життя та здоров'я особи – 8,3 %, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – 7,7 %, злочини у сфері правосуддя – 5,9 %, злочини проти громадського порядку та моральності – 4,8 %, злочини проти громадської безпеки – 3,1 % (Додаток Х).

Найчастіше засуджені відбували покарання за вчинення таких злочинів, а саме: крадіжка (31,2 %), грабіж (15,8 %), розбій (10,4 %), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів без мети збуту (6,1 %), хуліганство (4,5 %), злісна непокоря вимогам адміністрації УВП (3,9 %), умисне тяжке тілесне ушкодження (3,4 %), умисне вбивство (3,2 %) (Додаток Ж).

З викладеного можна зробити висновок, що більшість осіб до моменту вчинення злісної непокори були засуджені за злочини корисливої, корисливо-насильницької та насильницької спрямованості, тому закономірним є збереження такими засудженими насильницької спрямованості поведінки під час відбування покарання. Це, на наш погляд, має негативний вплив на виконання засудженими вимог режиму та законних вимог ПА.

Можливість вчинення нового злочину в період відбування покарання багато в чому залежить від ставлення засудженого до того злочину, за який він покараний, і до самого покарання. В цілому, злочинці досить рідко щиро розкаюються в скоєному, переважно вони знаходять в своїй поведінці обставини, які на їх думку, якщо не повністю виправдовують їх, то в усякому разі, істотно знижують їх провину. У структурі ставлення засуджених до покарання, надзвичайно актуальним для них є переживання покарання, тих умов його відбування, які накладають

найбільш серйозні правообмеження. Якщо виконання покарання викликає обурення, протест може набути форми правопорушення [190, с. 116–118].

Емпіричні дослідження показують, що засуджені, які відбуваючи покарання вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП здебільшого не визнавали призначене їм вироком суду покарання, не мали розкаяння у вчиненому злочині та вважали призначене їм покарання несправедливим. Ці засуджені вже від самого початку відбування покарання були агресивно налаштовані проти режиму утримання, скептично ставилися до обов'язку виконання законних вимог ПА, що підсилювало у них бажання створити супротив.

Варто звернути увагу на те, що за допущені порушення вимог режиму адміністрація ВК застосовує до таких засуджених дисциплінарні стягнення, призначення та відбуття яких також не визнається засудженими та сприймається як упереджене ставлення до них з боку адміністрації. Узагальнюючи сказане, ми дійшли висновку, що дане кримінальне правопорушення створюється не самими засудженими, а точніше, не лише з їх вини, а під впливом низки факторів що склалися та підштовхують їх до вчинення цього злочину.

Доречно зауважити, що серед засуджених що відбувають покарання у місцях несвободи є категорія «особливо» злісних порушників режиму на яких не мають позитивного впливу не лише проведені численні профілактичні бесіди та застосовані найбільш суворі заходи дисциплінарного впливу, а навіть настання кримінальної відповідальності та відбуття покарання за ст. 391 КК України. Такі засуджені завдають значної шкоди авторитету органів правосуддя та проявляють особливу неповагу до законодавства України. Так, відбуваючи покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП 10,4 % засуджених вчинили даний злочин повторно, 2,4 % були двічі засуджені за ст. 391 КК України та 0,1 % тричі (Додаток Е).

Досліджуючи особливості морально-психологічної характеристики засуджених, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП необхідно звернути увагу на те, що ця категорія засуджених представляє собою найбільшу

суспільну небезпеку, адже вони вчиняють новий злочин у період відбування покарання за попередній.

За своїми психологічними якостями і властивостями, як відзначав І.В. Боднар, засуджені, які вчинили злочин у ВК, значно відрізняються від інших засуджених. Стійка відмінність їх морально-психологічних характеристик не тільки від законослухняних громадян, а й від інших засуджених проявляється в їх стійкій антигромадській направленості, яка виявляється в прагненні у подальшому вчиняти злочини, не враховуючи застосовані до них заходи дисциплінарної та кримінальної відповідальності [190, с. 110].

У своєму дослідженні Ф.Р. Сундуrow зауважив, що для засуджених, які йдуть на скоєння злочинів та порушення режиму відбування покарання характерна надмірна турбота про свої особисті інтереси, і, в той же час, небажання зважати на інтереси інших осіб і колективу, відчуття недовіри, а в окремих випадках і злість щодо правопорядку і заходів адміністрації виправної установи, відсутність обов'язку та відповідальності. Ухвалення і виконання рішень у сфері антисуспільно спрямованої активності у них, як правило, відрізняється швидкістю, відсутністю значних коливань, необхідної розсудливості і передбачливості [208, с. 94–95].

З приводу морально-психологічної характеристики вказаної категорії засуджених, А.В. Абаджян свідчить, що це особи емоційно нестійкі, нестабільні. Вони мають низьку терпимість до переживання, розгубленості, неспокою, що викликані перешкодами. Їх емоційна нестійкість сприяє прояву насильницької кримінальної спрямованості, що відображається в характері вчиненого ними злочину [209, с. 39–40].

Заслуговує на увагу і позиція С.Ю. Лукашевича, який стверджує, що існує щільний зв'язок між психічними аномаліями різного походження і агресивною поведінкою засуджених. Засуджені з психічними аномаліями можуть легко піти на конфлікт як з іншими засудженими, так із ПА. В основі імпульсивної агресії, на його переконання, знаходяться такі особливості особи, як висока емоційна збудливість, афективне мислення, тобто панування почуття над свідомістю, а також емоційна

неврівноваженість, нестримна і не вивірена рішучість у вчинках, зухвалість і бровада [190, с. 113].

Зважаючи на те, що у своїх працях науковці досить часто у якості характеристики морально-психологічних ознак особи засудженого за злісну непокору згадують такі риси особистості як агресивність, конфліктність та імпульсивність вважаємо за доцільне більш ґрунтовно розглянути вказані риси, зокрема звертаючись до психології.

Зокрема, О.М. Степанов, пояснюючи з психологічної точки зору таку рису характеру як агресивність, вказує, що (від лат. *aggressio* – напад) це ситуативний стан, який характеризується афективними спалахами гніву чи злоби та імпульсивними проявами поведінки, спрямованими на об'єкт фрустрації, що став причиною конфлікту. Агресивність проявляється як негативна риса характеру переважно у нестриманих людей, які використовують її як силовий засіб для досягнення власної мети. Причинами агресії, на думку автора, можуть бути незадоволені потреби, реальна чи уявна фрустрації, конфлікт між особами та ін. [210, с. 10].

Дещо іншої думки стосовно визначення агресивності надає К.К. Платов. На його переконання, це психічне явище, що виражається у прагненні до насильницьких дій в міжособистісних відносинах. Агресивність може проявлятися як ситуативний короткочасний психічний процес або стан, а може бути властивістю особистості і навіть рисою характеру як результат недостатнього виховання або синдромом психічного захворювання [211, с. 7].

Інші вчені-психологи розглядають агресивність як мотивовану деструктивну поведінку, яка суперечить нормам співіснування людей у суспільстві і завдає шкоди об'єктам нападу, приносить людям фізичні збитки або спричинює психологічний дискомфорт. Самі ж агресивні дії є засобом досягнення якої-небудь значущої мети, способом психологічного розвантаження або ж способом задоволення потреби в самоорганізації та самоствердженні [212, с. 11].

Підсумовуючи наведені позиції щодо тлумачення поняття агресивності, вважаємо, що найбільш доцільною є позиція О.М. Бандурки, який пояснює

агресивність як властивість особистості, яка відображає готовність людини до агресії [213, с. 6–7].

Щодо такої риси особистості засудженого за злісну непокору як імпульсивність, то це поняття вченими-психологами розглядається як особливість поведінки людини (у стійких формах – риса характеру), що полягає у схильності діяти за першим спонуканням, під впливом зовнішніх обставин та емоцій. Імпульсивна особистість не обмірковує своїх вчинків, вона швидко і безпосередньо реагує [212, с. 75]. О.М. Степанов пояснює імпульсивність (від лат. *impulsus* – удар, поштовх) не як особливість поведінки, а як рису характеру людини, яка виявляється у схильності діяти без достатнього свідомого контролю, під впливом зовнішніх обставин або внутрішніх переживань [210, с. 153].

Стосовно конфліктності, то вона вченими-психологами розкривається через поняття конфлікту. Ю.О. Приходько та В.І. Юрченко вважають, що конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення осіб і груп, їхніх ідей, протилежних поглядів, інтересів, потреб, оцінок, прагнень, рівня домагань. На їх думку, в основі конфлікту можуть лежати усвідомлені або неусвідомлені протиріччя, спроба вирішення яких відбувається на фоні гострих емоційних станів [212, с. 90]. На думку О.М. Степанова, конфлікт ґрунтується на суперечностях, при цьому він наголошує на тому, що конфлікт виникає за умови, що одна зі сторін починає діяти, ігноруючи інтереси іншої [210, с. 176].

Загалом проведене нами дослідження позицій висловлених науковцями, судової та слідчої практики за ст. 391 КК України України дозволяє зробити наступні висновки щодо морально-психологічної характеристики засуджених.

Особи, що вчинили цей злочин складаються з тих засуджених, які відбуваючи покарання не потрапили за своїми поглядами та інтересами до кола законослухняних та працьовитих засуджених, на яких застосовані засоби виправлення і ресоціалізації мали позитивний вплив. Вони мають низьку пристосованість до праці, відмовляються від працевлаштування на час відбування покарання.

Навпаки, для такої категорії засуджених вчинення порушення, вияв непокори вимогам адміністрації виступає засобом досягнення поваги серед груп засуджених негативної спрямованості. Вони додержуються думки про те, доречі вона є сформованим стереотипом, що думка натовпу, який асоціально налаштований, думка сили, являється авторитетом поряд з законослухняним способом життя.

До моменту, коли такі засуджені потрапили до місць несвободи, у переважній більшості вони вже негативно відносились до праці, не були працевлаштовані, адже на їх думку, така діяльність завдає шкоди їх самолюбству. Крім того, більшість з них не мали власної створеної сім'ї та навіть не виказували бажання її створити, так як це не охоплюється колом їх інтересів. У свідомості цих засуджених закладений стереотип, відповідно до якого вчинення нового злочину та відбування покарання у місцях несвободи це престижно, є проявом героїзму з їхнього боку.

Поряд з іншими засудженими, такі особи бажають виокремитись, показати та довести всім свою перевагу. Найчастіше, вони являються «яскравими особистостями» та весь час перебувають у зоні уваги адміністрації ВК, постійно виступають проти виконання вимог режиму та проявляють своє невдоволення законним вимогам ПА.

За своїми психологічними властивостями засуджені за даний злочин є агресивними, конфліктними особами, що мають нестійкий психоемоційний стан, схильні до різкої зміни настрою, вперті та непоступливі, впевнені в правильності своїх поглядів. Демонструють протидію будь-якому тиску оточуючих та вимагають повної незалежності. Схильні піддавати себе негативним наслідкам у вигляді відбуття заходів стягнення за вчинення порушень режиму з метою отримання схвалення з боку засуджених, що негативно налаштовані.

Проявляють впертість, а подекуди навіть займають принципову позицію у відношенні невиконання вимог утримання та здійсненні непокори вимогам адміністрації УВП. Натомість, виконання основних вимог режиму створює у них стан внутрішньої психологічної напруги, яка посилюючись може слугувати поштовхом до скоєння порушень режиму та злочинів.

В процесі вивчення кримінальних проваджень засуджених за ст. 391 КК України протягом 2014–2017 рр., які відбували покарання в УВП було встановлено,

що динаміка вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 391 КК України серед чоловіків та жінок неоднакові. Так, чоловіки – складають 88,2 %, а жінки відповідно складають близько 2,8 %. Доречі, слід звернути увагу, що динаміка вчинення даного кримінального правопорушення в УВП залишається практично незмінною і за попередні роки. Це пояснюється тим, що жінки в УВП менш агресивні до умов відбування покарань, і на вчинення даного кримінального правопорушення йдуть свідомо або під впливом інших засуджених. Щодо розподілу засуджених за віком то він має такий вигляд: 18–29 років – 50,6 %; 30–49 років – 47,2 %; 50 років і старше – 2,2 %.

В процесі вивчення кримінальних проваджень засуджених, які відбували покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 391 КК України було встановлено, що більшість їх неодружені – 61,6 %; втратили соціально корисні зв'язки – 10,5 %.

За кількістю судимостей засуджені, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП, розподілились таким чином: 26,0 % становлять особи, які відбували покарання вперше, інші є рецидивістами, при цьому найбільшу групу становлять особи, які мають другу та третю судимості.

Важливо зазначити, що на момент засудження за ст. 391 КК України більша частина засуджених відбула від двох до чотирьох років призначеного строку покарання, тобто в період адаптації до умов позбавлення волі, коли найбільш активно виявляється протидія вимогам режиму, адміністрації. Відомості про склади злочинів, за які відбували покарання засуджені, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП, виглядають таким чином: крадіжка – 49,0 %; розбій – 20,5 %; вбивства й тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого – 16,0 %; інші злочини – 14,5 %.

Щодо розподілу заходів стягнення серед засуджених, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП: переведено до ПКТ – 85,8 % засуджених; переведено на більш суворий режим відбування покарання – 5,2 %. І насамкінець, аналіз порушень установленого порядку відбування покарання, за які на засуджених були накладені стягнення, показав наступне: відмова від праці –

14,0 %; порушення розпорядку дня – 68,8 %; відмова виконувати роботи з благоустрою місць позбавлення волі та прилеглих до них територій – 17,2 % (Додаток Ц).

Порівнюючи викладені нами дані отримані шляхом узагальнення судової практики щодо соціально-демографічних та кримінально-виконавчих ознак особи засудженого за ст. 391 КК України з тими, які надає у своєму дослідженні Ю.В. Орел «Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи» ми дійшли наступних висновків:

1. Характеристика засуджених за злісну непокору за їх соціально-демографічними ознаками такими як, стать, вік та рівень освіти залишилася без суттєвих змін. Серед таких засуджених продовжують переважати особи чоловічої статі віком від 18 до 29 р. з середньою та неповною середньою освітою. Щодо сімейного стану цих засуджених, то ми не можемо підтримати позицію викладену Ю.В. Орлом, який вказує, що 72,1 % засуджених за злісну непокору перебували у шлюбі, меншість складали засуджені, що не підтримували соціально-корисні зв'язки [30, с. 178]. На противагу зазначеному, наше дослідження показало, що більшість засуджених на момент вчинення злочину не перебували у шлюбі – 86 %.

2. Порівнюючи такі кримінально-виконавчі ознаки як кількість судимостей, строк, який був призначений засудженому за попереднім вироком та строк призначений за ст. 391 КК України відмічаємо збереження тенденції до переважання серед цих засуджених осіб, які на момент його вчинення мали лише одну судимість, відбували покарання у вигляді позбавлення волі строком до 5 р. та були засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі на строк 1 та 2 років.

Досліджуючи основні ознаки особи засудженого за ст. 391 КК України, вважаємо за необхідне порівняти його з іншими засудженими, які також вчинили злочини відбуваючи покарання у МПВ.

Таке порівняння дозволило нам, визначити основні риси притаманні цим засудженим та виділити таких осіб серед інших засуджених, що вчинили злочини відбуваючи покарання у виді позбавлення волі. Перш за все нас цікавить виявлення подібних та відмінних ознак особи засудженого за вказаний злочин з засудженими,

які вчинили злочини, передбачені ст. 392 КК України «Дії, що дезорганізують роботу УВП» та ст. 393 КК України «Втеча з МПВ або з-під варти».

Порівнюючи засуджених за вказаними злочинами відразу помітна їх відмінність у відношенні до виконання режиму відбування покарання, ставленні до ПА та виконання їх законних вимог. Засуджені, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації або дії, що дезорганізують роботу УВП однаково ставляться до вимог режиму, а саме відкрито висловлюють неповагу та невдоволення його вимогами, демонстративно та систематично допускають порушення, а також висловлюють намір скоїти протиправні діяння [214, с. 49].

Крім того, вони мають конфліктні відносини з ПА, не бажають дотримуватись субординації при спілкуванні з ними, проявляють до них явну неповагу та виконують їх вимоги лише під наглядом. Треба зауважити, що такий злочин як дії, що дезорганізують роботу УВП у МПВ вчиняється досить рідко, проте він має найбільшу суспільну небезпеку.

Узагальнюючи судову практику можна стверджувати, що вчинений засудженими за ст. 392 КК України злочин, має прояв нападу на ПА та заподіяння йому тілесних ушкоджень, що вчиняється на ґрунті виниклого конфлікту між засудженим та ПА УВП. Передусь вчиненню цього злочину відкрите протистояння засудженого вимогам, які виносить ПА, що набуває форми висловлювань нецензурною лайкою на адресу останнього, погрозу вчинити щодо нього фізичну розправу та у подальшому, її реалізація та фізичний опір.

Що стосується ставлення до вимог режиму осіб, які вчинили втечу з МПВ, то саме в цьому і полягає їх основна відмінність від осіб, що вчинили злісну непокору вимогам адміністрації та дії, що дезорганізують роботу УВП. Така категорія засуджених загалом характеризується позитивно за місцем відбування покарання, виконує вимоги режиму та персоналу колонії. У більшості випадків вони не мають дисциплінарних стягнень за порушення режиму відбування покарання, можуть мати заохочення за сумлінну поведінку та ставлення до праці. Як правило, особи, що вчинили втечу з МПВ не перебували на профілактичних обліках на час відбування

покарання. У відносинах з ПА вони проявляють повагу та не допускають створення конфліктних ситуацій.

Наступна відмінність між цими засудженими полягає у їх морально-психологічній характеристиці. Порівнюючи засуджених за ст. 391 КК України та за ст. 392 КК України можна зробити наступний висновок, що за своїми морально-психологічними якостями вони дуже схожі, обидва типи засуджених являються агресивними, конфліктними, проте засуджені, які вчинили дії, що дезорганізують роботу УВП характеризуються більшим ступенем морально-педагогічної занедбаності та відсутністю загальноприйнятих моральних принципів.

Поряд з ними засуджені за втечу з МПВ утворюють вражаючий контраст. За своїми морально-психологічними якостями вони спокійні, тихі, стримані та врівноважені. Серед інших засуджених вони, як правило, непомітні, своїми діями вони прагнуть не виділятися серед усієї маси засуджених, не привертати до себе зайвої уваги, особливо зі сторони працівників ВК. Ще однією досить важливою рисою їх характеру є скритність, що пояснюється потребою тривалого, прихованого планування неправомірних дій спрямованих на вчинення втечі, яка потребує ретельної та достатньо тривалої підготовки [214, с. 49].

У цьому контексті слід також розглянути та порівняти ставлення самих засуджених до вчинення злочину, а саме виникнення наміру на його вчинення та реалізацію. Засуджені за злісну непокору проявляють відверту впертість та непоступливість у відмові виконувати вимоги ПА та режиму, при цьому допускають систематичні порушення режиму, що передують настанню кримінальної відповідальності, тобто планомірно реалізують свій намір.

У свою чергу засуджені за дії, що дезорганізують роботу УВП характеризуються спонтанністю у прийнятті рішення вчинити злочин, яка ґрунтується на агресії, конфліктності та відкритому протистоянні по відношенню до ПА. На противагу таким засудженим, особи, що вчинили втечу, своїх намірів щодо вчинення злочину, ніколи не афішують. Їх намір вчинити злочин є добре обдуманим, а дії, потребуючи ретельної підготовки та поступової реалізації, заздалегідь сплановані.

Фактори, що впливають на засуджених та породжують у них намір вчинити злочини, що передбачені ст. 391 та 392 КК України знаходяться у площині місця відбування покарання, до них відносяться прагнення зміцнити свій авторитет серед інших засуджених демонструючи своє зневажливе ставлення до вимог режиму, конфліктність та відкрите протистояння у відносинах з ПА. Щодо засуджених за втечу з МПВ, то причини вчинення ними цього злочину знаходяться за межами території УВП, а саме бажання виконати певні дії важливі для засудженого за межами ВК, потреба зустрічі та спілкування з членами сім'ї та близькими родичами та ін.

Порівнюючи засуджених за вказані злочини важливим є їх неформальний статус, тобто ставлення до звичаїв і традицій злочинного світу, а також місця у ієрархії засуджених. Засуджені за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, як і засуджені за дії, що дезорганізують роботу УВП активно підтримують злочинні закони і традиції, користуються авторитетом серед інших засуджених, у соціальному середовищі засуджених належать до групи негативної спрямованості, чим і пояснюється їх високий неформальний статус. На противагу їм, засуджені за втечу з МПВ, бажаючи залишатися непомітними серед інших засуджених та у першу чергу для ПА, або взагалі не підтримують злочинні традиції та закони, або ж ставляться до їх дотримання нейтрально.

Підсумовуючи викладене ми визначили основні риси особи засудженого за ст. 391 КК України, а саме: їм притаманні такі риси як буйність, зухвалість, нахабство, агресивність, не вживаність у колективі, не бажання рахуватися з інтересами інших засуджених; вони підтримують «злочинні традиції», пропагандують їх іншим засудженим, а також підбурюють останніх до актів непокори; користуються авторитетом серед основної маси засуджених, при цьому бажану повагу отримують шляхом демонстрування непокори вимогам адміністрації УВП; у відношенні до ПА не ввічливі, при спілкуванні з ними не дотримуються субординації; схильні до створення конфліктних ситуацій з іншими засудженими відділення та працівниками ВК; схильні висловлювати невдоволення законним вимогам ПА та намір скоїти протиправні діяння спрямовані на дезорганізацію роботи установи; байдуже

ставляться до правових наслідків своєї не правомірної поведінки, адекватної оцінки своїм неправомірним діям дати не можуть; характеризуються як конфліктні особи, що мають нестійкий психоемоційний стан, схильні до різкої зміни настрою, проявляють протидію будь-якому тиску оточуючих та вимагають повної незалежності; мають слабку пристосованість до праці, основних вимог режиму утримання, що створює у них стан внутрішньої психічної напруги, яка посилюючись може слугувати поштовхом до скоєння порушень режиму.

Насамкінець, застосування кримінально-виконавчої характеристики до всіх засіджених і особливо до засудженого який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП матиме тоді бажані позитивні результати, коли вона буде мати системний характер і її застосування збоку персоналу УВП забезпечить ефективний і тривалий виправний вплив.

3.3. Засоби впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань

Серед основних засобів впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП ми виділяємо: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим); суспільно корисну працю; соціально-виховну роботу; загальноосвітнє і професійно-технічне навчання; громадський вплив. Щодо пробації, як одного з засобів впливу на засуджених, вважаємо, що він стосується переважно засуджених до покарань непов'язаних із позбавленням волі та не застосовується до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП і тому, не є предметом нашого дослідження.

Таким чином, дані засоби чітко визначені в ст. 6 КВК України і застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру та ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Вчинення засудженими під час відбування покарання в УВП нових кримінальних правопорушень свідчить про те, що на жаль для них режим і засоби його забезпечення не сприяли підвищенню відповідальності за власну поведінку, що

призводить до неефективності призначеного покарання. Більше того, подальше реформування УВП МЮУ, як суб'єкта державної політики в сфері виконання покарань та пробації показує, що режим в цих установах потребує серйозного удосконалення. Доречі, проблемі застосування режиму, як засобу впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, сьогодні приділено недостатню увагу, а це не сприяє усуненню прогалин у теоретичних та правових основах цього інституту в кримінальному та кримінально-виконавчому праві України, що і підтверджує актуальність проведеного нами дослідження.

Обґрунтування та розкриття режиму, як засобу впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- виокремлення режиму серед інших засобів впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП;
- дослідження змістовної характеристики режиму, як засобу впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП;
- надання пропозицій щодо удосконалення режиму, як засобу впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

Незважаючи на тривалу наукову дискусію серед вітчизняних і зарубіжних пенітенціаристів щодо характеристики режиму, як засобу впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, ми поділяємо позицію тих вчених, які вважають, що режим завжди був і залишається одним із найважливіших у кримінально-виконавчому праві.

Досліджуючи режим в УВП, відомий вітчизняний вчений пенітенціарист О.В. Щербина стверджує, що сплеск вивчення питань забезпечення режиму відбування покарання, припав на другу половину ХХ століття і пояснюється прийняттям ВТК України, який посів пріоритетне місце у становленні та подальшому розвитку режиму в МПВ, сконцентрувавши у главі 5 основні вимоги та особливості режиму. Таким чином, як зауважує поіменний вчений, законодавець врегулювавши режим у МПВ, зробив поштовх у розвитку тогочасної науки виправно-трудового права у

цілому, і зокрема у напрямі дослідження питань встановленого порядку виконання і відбування засудженими покарання [215, с. 10].

І хоча серед вчених пенітенціаристів продовжується дискусія з приводу умов режиму і його вимог до засуджених у МПВ, ми вважаємо, що це пов'язано з розподілом законодавцем УВП за рівнем безпеки. Саме даний розподіл визначив, що умови і вимоги до режиму відбування засудженими покарання не можна вважати однаковими, тому, що в них різні рівні охорони засуджених, різна конфігурація об'єкта УВП, ступінь обладнання інженерними і технічними засобами охорони та нагляду, суворі та полегшені умови тощо [216, с. 112]. За таких обставин, умови режиму можуть суттєво впливати на вчинення засудженими в МПВ нового кримінального правопорушення, зокрема, злісної непокори вимогам адміністрації.

Наведене судження нами ґрунтується також і на результатах здійсненого опитування співробітників УВП, відповідно якого респонденти відповіли (86,7 %), що умови режиму дійсно впливають на вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України і (13,3 %) відповіли – ні.

Отже, режим як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП характеризується специфікою діяльності УВП (за рівнем безпеки), поведінкою засудженого, його ставленням до вимог режиму, ступенем обладнання УВП інженерними і технічними засобами охорони та нагляду, терміном відбутого покарання тощо.

Ми поділяємо позицію зарубіжного вченого О.П. Деткова, що суттєвою стороною режиму в МПВ є напрям його основних вимог на забезпечення життєдіяльності та керованості УВП як такого, що є складним соціальним утворенням, яке функціонує в екстремальних умовах [217, с. 106].

Адміністрація УВП має право, за наявності підстав, проводити огляд громадян, їхніх речей, транспортних засобів, які знаходяться на території колонії, а також вилучати заборонені речі й документи. Порядок проведення обшуків і оглядів визначається нормативно-правовими актами МЮУ [121]. Перелік і кількість предметів і речей, які засуджені можуть мати при собі, визначається також нормативно-правовими актами МЮУ. Предмети, які заборонені для зберігання і

використання в колоніях, вилучаються і здаються на зберігання до звільнення засудженого або знищуються, про що складається відповідний акт. Зберігання цінних паперів, які засуджені придбали в установленому порядку, забезпечується адміністрацією колонії [218, с. 83].

У порядку удосконалення режиму, як засобу впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП важливо звернути увагу на оперативно-розшукову діяльність УВП, яка здійснюється оперативними підрозділами установ відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Основним завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою: забезпечення безпеки засуджених, персоналу УВП та інших осіб; виявлення, попередження і розкриття злочинів, вчинених в УВП, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню в УВП нових правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів [218, с. 84].

Доречі, удосконалюючи режим в УВП слід також враховувати і режим особливих умов відбування засудженими кримінального покарання. Тому що, саме запобігання вчинення засудженими у МПВ злісної непокори вимогам адміністрації УВП, як показує дослідження, найбільш прогресивно діє саме в цих умовах.

Для припинення групових протиправних дій засуджених та ліквідації їх наслідків, як зазначає вітчизняний вчений І.М. Копотун, за рішенням МЮУ, начальника Міжрегіонального управління використовуються сили і засоби УВП. Підставами застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлених волі на певний строк, є вчинення ними фізичного опору персоналу УВП, злісної непокори вимогам адміністрації УВП, участь у масових заворушеннях, захоплення заручників або вчинення інших насильницьких дій, а також втеча з-під варти [31, с. 365].

Таким чином, режим відбування покарання засудженим за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, передбачає вживання до таких засуджених заходів

стягнення, які за своєю природою виконують завдання виправлення і ресоціалізації засуджених. І хоча в ряді досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених продовжується дискусія щодо декриміналізації ст. 391 КК України і переведення її до складу дисциплінарних проступків, ми підтримуємо вітчизняного вченого І.М. Копотуна, що дане виключення не наразі. Саме установлення кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП сприяє не тільки цілеспрямованій боротьбі зі злісними порушниками режиму, а й позитивно позначається на ефективності діяльності ВК з виправлення осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [201, с. 513].

До речі, ми не погоджуємося з позицією О.С. Третяк, що режим слід розуміти як комплекс заходів, до яких входять структурні елементи як праця, навчання, фізична культура тощо [201, с. 207–208]. Щодо фізичної культури засуджених взагалі і тих, хто вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП, то даний захід передбачений у правилах внутрішнього розпорядку дня засуджених, а праця і навчання це окремі засоби виправлення і ресоціалізації із засудженими, тому ототожнювати їх із режимом слід дуже обережно.

Отже, проаналізувавши режим, як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, можна зробити висновок проте, що саме завдяки режиму, організація і сприйняття виправного впливу засудженим є достатньо відчутним, що і полегшує цілеспрямованість виховання в цілому. Однак, вчинення засудженим даного виду кримінального правопорушення, нівелює режим, а тому він потребує свого удосконалення з метою підвищити рівень спеціальних знань персоналу МПВ і створить умови запобігання вчиненню засудженими вказаного кримінального правопорушення.

Тому, з метою забезпечення дотримання засудженими, які схильні до вчинення непокори вимогам адміністрації, дотримання вимог законності, особистої безпеки персоналу цих установ та документування випадків вчинення засудженими злочину, передбаченого ст. 391 КК України, пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 18 Закону України «Про ДКВС України», в частині надання права посадовим та службовим особам УВП на носіння та користування засобами відеофіксації.

Розкривши зміст режиму, як засобу впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП перейдемо до розгляду наступного засобу – це соціально-виховна робота, яка на нашу думку, займає важливе місце у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Соціально-виховна робота, як зауважує вітчизняний вчений І.Г. Богатирьов, спроможна вплинути на поведінку засуджених, формування та закріплення в них бажання заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів, що в кінцевому результаті є досягненням головної мети виправлення і ресоціалізації засуджених [179, с. 147].

Враховуючи той факт, що в науці кримінально-виконавчого права не має одностайної позиції з приводу визначення змісту та співвідношення поняття «соціальної та виховної роботи» ми звернулися до дослідження вітчизняного вченого пенітенціариста С. В. Лучко, який констатував, що поняття «виховна робота» та «соціально-виховна робота» не є тотожними, соціальна робота не підміняє виховну, так само як і виховна не може замінити соціальну. На думку поіменного вченого, відмінності й відносна самостійність соціальної та виховної роботи в УВП полягають, перш за все, у співвідношенні об'єкта і предмета впливу цих видів діяльності, а також за часовою та просторовою характеристиками. Крім того, на його переконання, законодавець пішов шляхом дуалізму при врегулюванні питань соціальної та виховної роботи, закріпивши у КВК України (ч. 1 ст. 123) збірне поняття – соціально-виховна робота. Однак це дві різні за своєю сутністю та іншими характеристиками категорії, які повинні діяти «в унісон» для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених [219, с. 195–199].

Поряд з тим, за дослідженням С.О. Чебоненка, соціально-виховна робота містить у собі три основних компоненти: виховну роботу, тобто вплив на духовний і фізичний розвиток засуджених, корекцію їх поведінки з метою досягнення позитивних змін особистості; соціальну роботу, тобто надання засудженим допомоги у вирішенні соціальних проблем, сприяння поновленню і розвитку соціально корисних зв'язків та реінтеграції їх у суспільство; психологічну роботу,

тобто надання засудженим психологічної допомоги, зниження психотравмуючого впливу умов позбавлення волі на особистість [220, с. 98–105].

Варто також звернути увагу на той факт, що соціально-виховна робота в УВП здійснюється за особливих умов, оскільки проводиться в МПВ і тому завдання, форми, принципи та найважливіші питання її організації врегульовані в першу чергу Конституцією України (розділ II), КВК України (ст. 123–135) та галузевими нормативно-правовими актами [221; 222].

Окремі науковці, зокрема Т.А. Денисова, досліджуючи соціально-виховну роботу зауважує про те, що її сутність полягає в докорінній зміні сформованих антигромадських і антиморальних поглядів, тенденцій, схильностей, звичок та в одночасному формуванні нової поведінки, що відповідає суспільним і моральним вимогам до особистості людини [223, с. 237]. Інші вчені визначають соціально-виховну роботу, як цілеспрямовану діяльність персоналу цих установ та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених [218, с. 87].

До речі, положенням ст. 123 КВК України передбачено, що соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів. Участь засуджених у виховних заходах, які проводяться в колоніях, враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення, а також при застосуванні заходів заохочення і стягнення. Стимулювання правослукняної поведінки засуджених в УВП здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності засуджених [121].

Тому ми вважаємо, що дані програми повинні застосовуватися в першу чергу до засуджених схильних до вчинення в УВП нових кримінальних правопорушень, не виключенням є і засуджені за злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

З цим погоджується і практика, так наказом МЮУ від 04.11.2013 р. № 2300/5. «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими»

передбачено, що ВСПС, як основна організаційна ланка у структурі УВП, створюється для безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування покарання та проведення із засудженими соціально-виховної роботи для досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації.

Соціально-виховна та психологічна робота із засудженими здійснюється на підставі індивідуальних програм, які складаються на підставі класифікацій засуджених за їх соціально-психологічною характеристикою та реалізуються за допомогою програм диференційованого виховного впливу. З метою контролю за результатами реалізації індивідуальних програм роботи із засудженими, фіксації соціально-виховних та психологічних заходів ведеться щоденник індивідуальної роботи із засудженими [222].

Процес виховного впливу в умовах позбавлення волі являє собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу на засуджених. До об'єктивних факторів можна віднести житлово-побутові умови, які повинні бути створені в установах кримінально-виконавчої системи для виправлення правопорушників, а також матеріальна і виробнича база. Суб'єктивні – це цілеспрямована діяльність персоналу, співробітників, їх професійна і психолого-педагогічна майстерність, уміння пізнати особистісні риси засудженого, знайти і правильно використати найбільш дієві засоби для його виправлення і ресоціалізації [224].

Процес формування особистості засуджених, їх моральне виховання завжди був виключно важливим і складним. Саме тому у виховному процесі із засудженими головну роль відіграють освіта, наука, культура, засоби масової інформації, рівень розвитку суспільних відносин, система ціннісних орієнтацій та способу життя суспільства [224].

З приводу проведення соціально-виховної роботи з засудженими позбавленими волі, І.М. Копотун зазначає, що вона має проводитись на підставі дотримання принципів основних прав та свобод людини, гуманізму, законності, пріоритету мети виправлення при виконанні покарання та орієнтуватися на використання прогресивної концепції педагогіки співробітництва, стимулювання соціально-правової ініціативи засуджених. Він вказує, що основними формами

виховної роботи з особами, позбавленими волі, є індивідуальна робота, агітаційна, пропагандистська й культурно-масова, а також правове виховання. При цьому, ефективність проведення виховних заходів залежить від того, як начальник ВСПС дотримується принципу диференціації виховного впливу, враховує психологічні особливості засуджених [201, с. 533–536].

Аналізуючи погляди висловлені практичними працівниками кримінально-виконавчої системи МЮУ під час їх опитування, ми дійшли висновку, що проведення соціально-виховної роботи з засудженими, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації є досить складним процесом та на жаль, малоефективним.

Це пояснюється тим, що вплинути на свідомість та домогтися дотримання вимог режиму від засуджених, які у переважній більшості являються рецидивістами та раніше судимі за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, шляхом проведення з ними профілактичних бесід, досить складно. Така категорія засуджених, маючи значний ступінь деформації психіки та свідомості, антисуспільні погляди та переконання, агресивно та конфліктно налаштовані проти суспільства та особливо проти працівників УВП, взагалі не сприймають проведені з ними бесіди та не реагують на них належним чином.

Відзначимо, що на практиці профілактичні бесіди, як засіб здійснення соціально-виховної роботи все ж таки мають позитивний вплив, проте лише на тих засуджених, які вперше судимі за вчинення необережних злочинів, а також злочинів невеликої та середньої тяжкості.

Профілактичні бесіди з засудженими, які перебувають на профілактичному обліку як злісні порушники режиму та вчиняють непокору вимогам адміністрації, проводяться в індивідуальному порядку у формі доведень та роз'яснень їх прав, обов'язків, встановлених заборон та мають на меті досягнення розуміння ними вимог режиму та його дотримання. Проведення бесід здійснюється систематично, не рідше одного разу на місяць начальником ВСПС, який безпосередньо проводить виховну роботу з засудженими, оперативним працівником, начальником ВНІБ та психологом.

Крім того, з метою припинення вчинення засудженими систематичних порушень вимог режиму, начальником ВСПС виноситься письмове попередження про можливе настання кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України у випадку продовження порушень вимог режиму та непокори адміністрації УВП з боку засудженого. Ознайомлення з попередженням здійснюється під підпис засудженого.

Слід вказати, що профілактичні бесіди з засудженими, що вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації покликані запевнити та донести до їх свідомості те, що їх поведінка протиправна. Проте, всі злісні порушники режиму відкрито ігноруючи вимоги режиму та не вважаючи допущені порушення неправомірними, не визнають своєї провини. У цієї найбільш складної, з точки зору, виправлення та соціально-виховного впливу категорії засуджених, не викликає побоювань не лише застосовані найбільш суворі дисциплінарні стягнення та загроза настання кримінальної відповідальності, а навпаки, такі наслідки їх неправомірної поведінки являються виявом їх гордості.

Загалом, засуджені, на яких застосовані засоби виправлення і ресоціалізації впливають позитивно, класифікуються соціально-виховною службою за наступними категоріями, а саме: засуджені, що стають на шлях виправлення; засуджені, що стали на шлях виправлення; засуджені, що довели своє виправлення.

Проте, на сьогодні, для того щоб віднести засудженого до визначених категорій обов'язковою вимогою є лише дотримання ним вимог режиму. Щодо інших засобів виправлення та ресоціалізації, таких як участь у суспільно-корисній праці, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, участь у самодіяльних організаціях, то вони визнаються правом засудженого, яким він може і не користуватись.

Ми вважаємо, що позиція законодавця викликана прагненням привести кримінально-виконавче законодавство у відповідність до європейського законодавства та гуманізації виконання покарань у вказаному аспекті має наслідки у вигляді зниження рівня самоорганізації, дисциплінованості та правосвідомості

значної частини засуджених, їх незайнятості та нереалізованості, що безсумнісно, сприяє порушенню ними вимог режиму.

Найбільш негативний вплив у напрямку такої гуманізації виконання покарань знаходить своє відображення у поведінці злісних порушників режиму та засуджених за ст. 391 КК України, адже окрім вимог щодо дотримання режиму та застосування за дисциплінарні проступки стягнень, адміністрація УВП не має дієвих засобів впливу на таку категорію засуджених.

На підтвердження своєї позиції щодо неефективності впливу соціально-виховної роботи як засобу виправлення та ресоціалізації на засуджених, які вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації нагадаємо, що до моменту притягнення їх до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України, вони тривалий час перебували на профілактичному обліку як злісні порушники режиму. Разом з тим, враховуючи що таким засудженим приділялася особлива увага та систематично проводилися профілактичні бесіди, вони не припинили своєї протиправної поведінки та продовжили порушення вимог режиму.

На переконання практичних працівників УВП, вплинути на поведінку засуджених за ст. 391 КК України та змінити їх ставлення до режиму шляхом проведення соціально-виховної роботи досить складно. Вони залишаються байдужими та не сприймають взагалі їх спроби працівників спрямовані на підвищення загальноосвітнього і культурного рівня, формування прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю та закріплення прийнятних правил суспільної поведінки через те, що їх пріоритети не пов'язані з соціальними цінностями.

Через це вони ігнорують більшість виховних заходів та не бажають приймати у них участь. Ще однією проблемою недостатнього впливу соціально-виховної роботи на виправлення засуджених, що вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації є перевантаженість соціально-психологічної служби документуванням реакції засуджених на вимоги режиму та його дотримання, складанням характеристик на засуджених та веденням значного об'єму поточного документування.

Саме цю позицію відстоює І.М. Копотун, вказуючи при цьому, що начальники ВСПС є найважливішою ланкою цієї системи та безпосередніми виконавцями виховної роботи з засудженими. Ця проблема, на його думку, не дає їм змоги повноцінно проводити виховні заходи, що обмежуються вирішенням поточних проблем та питань засуджених, а також проведенням різних видів бесід, як правило, за фактом порушення режиму відбування покарання. Окрім документування, необхідне вжиття комплексу інших заходів з засудженими, які б акцентували увагу на їх виховних властивостях [201, с. 535].

Дійсно, окрім проведення соціально-виховної, педагогічної та психологічної роботи з засудженими, начальник відділення здійснює ведення індивідуальних програм соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, квартального плану роботи, журналу обліку роботи із засудженими відділення, журналу прийому засуджених з особистих питань та журналу обліку роботи ради колективу засуджених відділення [222] .

З засудженими, які під час відбування покарання виходять за рамки вимог режиму, у межах здійснення соціально-виховної роботи, додатково працює психолог. Відповідно до Типових посадових обов'язків психолога в УВП та СІЗО, затверджених наказом МЮУ від 04.11.2013 р. № 2300/5 «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими», психолог входить до складу соціально-психологічної служби установи, на нього покладено виконання завдань щодо вивчення засуджених з метою зменшення негативного впливу на особистість від перебування в умовах ізоляції від суспільства.

До основних обов'язків психолога належить: вивчення засуджених, складання їх психологічної характеристики та надання рекомендацій начальникам ВСПС щодо роботи з ними; розроблення спільно з іншим персоналом соціально-психологічної служби індивідуальних програм соціально-виховної роботи із засудженими; участь у реалізації програм диференційованого виховного впливу на засуджених у межах своєї компетенції. Також психологи зобов'язані виявляти осіб, які потребують підвищеного контролю за їх поведінкою з боку персоналу установи, вести їх облік, вивчати їх психологічні особливості та надавати рекомендації персоналу щодо

постановки їх на профілактичний облік, проводити з такими особами індивідуально-профілактичну роботу [222] .

Особлива увага психологів приділяється злісним порушникам режиму та засудженим, які відбувають покарання за ст. 391 КК України, адже останні також перебувають на профілактичному обліку. Систематичне проведення з ними бесід психолога спрямоване на з'ясування причин порушення ними вимог режиму, ворожого та конфліктного відношення до ПА, а також здійснення спроб переконати засуджених змінити свою поведінку.

До функціональних обов'язків психологів у МПВ входить також проведення поглибленого тестування психо-емоційного стану засуджених, що вчиняють непокору вимогам адміністрації, яке практично, являється лише констатацією наявних проблем засуджених та ніяким чином не впливає на їх вирішення. Щодо ефективності роботи психологів з даною категорією засуджених слід зауважити, що вона також малоефективна та не здійснює позитивного впливу на їх поведінку.

Це пояснюється наступними проблемами, по-перше, психологи що працюють у МПВ це, як правило, особи молодого віку, які не мають достатнього досвіду роботи з такою складною для перевиховання та виправлення категорією засуджених. Через це вони не розуміють причин поведінки злісних порушників режиму та засуджених, що протиставляють себе вимогам режиму, не можуть усвідомити їх проблеми та вплинути на їх виправлення.

Дійсно, запевнити в необхідності дотримання вимог режиму та змінити ставлення до нього засуджених, які неодноразово судимі, декілька разів відбували покарання у МПВ та продовжують демонструвати свою антигромадську позицію, майже неможливо. По-друге, це складність роботи з засудженими, які вчиняють непокору вимогам адміністрації через їх емоційну нестійкість, агресивність та конфліктність. По-третє, відсутність поваги та довіри самих засуджених до психологів, скептичне ставлення до їх роботи та усвідомлення того, що проведені бесіди їм не зарадять. Окрім вказаного зазначимо, що недостатнім є навчання та підготовка психологів для роботи у МПВ, вони не мають практичних навиків роботи

з різними категоріями засуджених та не вміють переконувати в тому, що їх поведінка неправомірна.

Підсумовуючи погляди практиків щодо впливу соціально-виховної роботи, як засобу виправлення та ресоціалізації засуджених, що вчиняють у МПВ злочин, передбачений ст. 391 КК України, ми дійшли висновку, що вона неефективна. Враховуючи складність їх морально-психологічних особливостей, ми вважаємо, що соціально-виховна робота може мати позитивний вплив у напрямку їх виправлення лише за умови взаємодії та комплексного впливу вимог щодо суворого дотримання режиму та залучення їх до суспільно корисної праці.

В рамках удосконалення законодавства щодо соціально-виховної роботи із засудженими за злісну непокору, ми підтримуємо вітчизняних вчених щодо необхідності доповнення системи основних засобів виправлення і ресоціалізації, саме для цієї категорії засуджених, психологічною роботою. Тому, пропонується доповнити ч. 1 ст. 8 КВК України правом засуджених на психологічну допомогу.

Суспільно корисна праця. Розглядаючи працю, як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, важливо наголосити, що вона врегульована чинним КВК України (ст. 118-122) і є важливою передумовою ефективного впливу на осіб, які відбувають покарання за вказаний злочин. Засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією УВП. Їх праця має свої особливості, які визначаються специфічним правовим становищем засуджених та поставленими перед УВП завданнями.

Діяльність УВП показує, що, як правило, не можна виправити особу, не залучивши її до суспільно корисної праці [225, с. 34], за допомогою якої відбувається виховання засудженого в дусі поваги до інтересів суспільства, розвиток трудових навичок, а також таких якостей, як дисциплінованість, сумлінність, повага до закону та ін. [226, с. 102].

Праця засуджених до позбавлення волі передбачена ст. 118 КВК України та відповідно до внесених у 2014 р. змін, визнається правом засуджених, а не обов'язком. І хоча ми не погоджуємося з вказаною позицією законодавця, особливо

це стосується досліджуваної нами категорії засуджених, персоналу МПВ з цим слід змиритися.

Проведений нами аналіз норм КВК України щодо праці засуджених до покарань у виді позбавлення волі показав, що вона здійснюється в умовах режиму відбування покарання. Засуджені до позбавлення волі мають право працювати та залучаються до суспільно корисної праці у місцях і на роботах, визначених адміністрацією колонії, з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність.

Засуджені залучаються до оплачуваної праці, як правило, на підприємствах, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах за строковим трудовим договором, що укладається між засудженим і ВК, за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. Адміністрація зобов'язана створювати умови, що дають змогу засудженим займатися суспільно корисною оплачуваною працею.

Засудженим, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», інвалідам першої та другої груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при ВК, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії.

Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день.

Для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, робочий тиждень не може перевищувати норму тривалості робочого часу, встановленого законодавством про працю. Місце та вид роботи, час початку та закінчення роботи (зміни) визначаються адміністрацією колонії. Засуджені звільняються від роботи у вихідні, святкові та неробочі дні, визначені законодавством про працю.

Праця осіб, засуджених до позбавлення волі, оплачується відповідно до її кількості і якості. Форми і системи оплати праці, норми праці та розцінки встановлюються нормативно-правовими актами МІОУ. У ВК на особовий рахунок засуджених, які залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці, зараховується незалежно від усіх відрахувань не менш як п'ятдесят відсотків нарахованого їм місячного заробітку.

Засуджені до позбавлення волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Засуджені мають право на загальних підставах на призначення та отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення [121].

Наголошуючи на критичному ставленні до закріплення законодавцем за засудженими їх права на участь у суспільно корисній праці зазначимо, що у зв'язку з цим, на сьогодні значна частина засуджених відмовляється працювати, що призводить до їх незайнятості. Маючи багато вільного часу, який засуджені не бажають використовувати для саморозвитку, навчання та здобуття спеціальності, участі у гуртках соціально корисної спрямованості, вони залишаються наданими самі собі.

За таких умов, враховуючи їх низький рівень правосвідомості, характер раніше вчинених злочинів, що свідчить про їх психічну деформацію та антисуспільну орієнтацію свідомості, вони більш схильні до впливу з боку негативно орієнтованої частини засуджених та порушень вимог режиму.

Напроти, засудженим, які працюють під час відбування покарання досить складно нав'язати приклад протиправної поведінки, зорієнтувати на порушення режиму та недотримання вимог ПА. Такі засуджені за колом своїх інтересів об'єднуються у колективи працівників, залишаючись увесь час зайнятими, ведуть законослухняний спосіб життя. Як правило, вони не мають стягнень за порушення режиму, виконують вимоги адміністрації та ставляться до них з повагою. Більша частина цих засуджених користується можливістю отримання спеціальності, бере

участь у роботі самодіяльних організацій та заходах, що проводяться громадськими організаціями.

Щодо впливу добровільного залучення до праці на злісних порушників режиму, то на них воно має більш негативний вплив у порівнянні з законослухняними засудженими. Це пояснюється тим, що загалом цих засуджених досить складно чимось зацікавити та знайти спосіб реалізації їх вільного часу, адже вони не бажають приймати участь у спортивному та культурному житті ВК та виховних заходах, що проводяться адміністрацією.

Трудова зайнятість засуджених має безперечно позитивний вплив на їх особистість в цілому, виховує поважливе ставлення до загальносуспільних цінностей, а також сприяє розвитку дисциплінованості, відхиляє бажання порушувати вимоги режиму та чинити непокору вимогам адміністрації.

Проведене нами дослідження показало, що засуджені, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації, не виявляли бажання займатись суспільно корисною працею та під час відбування покарання не працювали. Це пояснюється не лише їх зневажливим ставленням до праці у МПВ, а і за їх межами, адже більшість з них до вчинення злочинів працевлаштовані не були. Крім того, у негативно орієнтованих групах засуджених, до яких і належать засуджені, що вчиняють непокору вимогам адміністрації, праця вважається принизливим зайняттям та не визнається взагалі.

Також необхідно відзначити, що більшість засуджених не мають потреби працювати під час відбування покарання, так як вони матеріально забезпечені за рахунок своїх близьких та родичів, від яких мають право отримувати посилки та передачі без обмеження їх кількості, а також грошові кошти за рахунок яких забезпечують собі комфортні умови проживання. На наш погляд, це значно знижує доцільність застосування до засуджених суспільно корисної праці як засобу їх виправлення.

Ще однією досить суттєвою причиною, яка пояснює небажання засуджених за злісну непокору займатися працею під час відбування покарання, є відсутність у них спеціальності, низький рівень освіти, а в окремих випадках взагалі її відсутність.

Наше дослідження показало, що лише 13,1 % засуджених за ст. 391 КК України мають середньо-спеціальну освіту, 53,6 % – повну середню освіту та 30,3 % – неповну середню освіту. 1 % засуджених взагалі не мають освіти (Додаток Р). Разом з тим, не маючи спеціальності та повної середньої освіти, вони не прагнуть її отримати, вважаючи це непотрібним для себе.

Загальноосвітнє та професійно-технічне навчання. Важливим засобом впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП і складовим елементом виховного процесу є навчання, організоване в МПВ. На цей засіб особливо наголошували вітчизняні вчені О.І. Богатирьова та С.В. Сюр [227, с. 89–90].

Необхідно відмітити якісні зміни в організації навчання засуджених. Раніше, у виправній установі можна було отримати загальну восьмирічну освіту й робітничу спеціальність у професійно-технічному училищі, то сьогодні, разом з отриманням загальної освіти в загальноосвітніх школах та навчально-консультативних пунктах, робітничої професії у профтехучилищах та їх філіях, засудженим дозволено навчання в середніх та вищих професійних навчальних закладах заочно або за дистанційною формою навчання [228, с. 12].

Таке положення говорить про те, що на сучасному етапі реформування пенітенціарної системи засудженим надано більше можливостей для самореалізації, ресоціалізації та соціальної адаптації як у МПВ, так і після звільнення. Отримання освіти засудженим підвищує його соціальний статус і позитивно впливає на рівень його професійної мобільності особливо після звільнення.

Крім того, саме дистанційна форма навчання, яка передбачає більше часу для самоосвіти, найбільше відповідає умовам відбування покарання у виді позбавлення волі, є більш пристосованою для засуджених до цього виду покарання. Саме тому ми підтримуємо позицію Харківської школи пенітенціаристів щодо доцільності розроблення «Положення про дистанційне навчання в УВП України» [229].

В УВП відповідно до законів України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти [218]. Загальноосвітнє та професійно-технічне навчання

засуджених здійснюється для сприяння розвитку особи, з метою її виправлення і ресоціалізації, дає систему знань, навички і уміння в галузі тієї чи іншої спеціальності, яка знадобиться тій чи іншій особі після звільнення.

Крім того, засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому КМУ [121] .

Для засуджених, котрі не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в даній установі, обов'язковою є підготовка на курсах професійного навчання робітників на виробництві. Засуджені чоловічої статі одержують, як правило, професії токаря, слюсаря, столяра тощо. Жінки – штукатура-маляра, швачки тощо [230, с. 98].

Педагогічні працівники загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів, як зазначають І. Г. Богатирьов і О.В. Лісіцков, повинні надавати допомогу адміністрації УВП в соціально-виховній роботі із засудженими, тому, що професійне навчання засуджених проводиться серед тих, хто не має професії, або з метою оволодіння суміжною професією, чи підвищення виробничої кваліфікації. Професійне навчання здійснюється як без відриву від виробництва, в робочий час, так і з відривом [218, с. 99].

Загалом, кількість засуджених, що відбуваючи покарання у МПВ прагнуть отримати загальноосвітню та професійно-технічну освіту незначна, як правило, це засуджені позитивної спрямованості та ті, що стали на шлях виправлення. На наш погляд, небажання більшості засуджених отримати освіту можна пояснити впливом негативної орієнтації їх свідомості на ведення антисуспільного способу життя, за якого отримання освіти вважається неprestижним, безперспективним та непотрібним зайняттям, що не викликає у них необхідної зацікавленості.

Крім того, на жаль, працівниками соціально-психологічної служби не проводиться належне інформування та роз'яснення необхідності отримання

засудженими освіти та оволодіння спеціальністю не лише для їх трудової зайнятості під час відбування покарання, а і для забезпечення належних умов існування після звільнення.

Ми вважаємо, що засудженим необхідно постійно прищеплювати прагнення до отримання освіти та професії, що в свою чергу сприятиме їх працевлаштуванню після відбуття покарання та веденню законослухняного способу життя. Разом з тим, засуджені, які під час відбування покарання вчиняють злісну непокору хоч і потребують позитивного впливу, який справляло б на них залучення до навчання, проте адміністрація УВП не може змусити їх до цього, так як за законом це визнається їх правом.

Досліджена нами судова практика в частині характеристики засуджених, що вчинили злісну непокору вимогам адміністрації показала, що відбуваючи покарання вони не виявляли бажання навчатися. Це пов'язано з їх незацікавленістю у виправленні під час відбування покарання та спрямованістю на подальше ведення протиправної поведінки після звільнення. Разом з тим, ми переконані, що залучення до навчання осіб, які вчиняють в МПВ злісну непокору, мало б позитивний вплив не лише у вигляді отримання ними необхідного освітнього мінімуму, загального культурного та морального розвитку, набуття професійних навичок, а і стимулювало б їх дотримуватися режиму відбування покарання.

Закріплюючи за засудженими отримання освіти як їхнього права, а не обов'язку, законодавець досить легковажно відноситься до цього, безперечно дієвого засобу виправлення та ресоціалізації та недооцінює його позитивного виправного впливу. Тому, для підвищення ефективності цього засобу на засуджених, особливо тих, які вчиняють злочин, передбачений ст. 391 КК України, існує необхідність введення обов'язку щодо отримання ними загальноосвітньої та професійно-технічної освіти.

Такий підхід дозволив би вирішити питання їх трудової зайнятості та реалізації вільного часу після звільнення та утримувало б від подальшого вчинення злочинів. Адже маючи спеціальність та професійні навички отримані під час

відбування покарання, засуджені мали б більше можливостей працевлаштуватись за спеціальністю та матеріально забезпечувати себе перебуваючи на свободі.

Громадський вплив. Розглядаючи громадський вплив, як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП ми поділяємо позицію І. Г. Богатирьова і О.В. Лісінкова про те, що громадський вплив дозволяє підвищити якість роботи персоналу органів і УВП, з однієї сторони, і допомагає належній відкритості і прозорості застосування до засуджених засобів виправлення і ресоціалізації, з іншої [218, с. 99].

Доречі, слід звернути увагу, що термін «громадський вплив», було введено вперше у КВК України 2003 р. з метою розширення засобів виправлення і ресоціалізації засуджених та надання допомоги особам, звільненим від відбування покарання. У зв'язку з цим виникає потреба у науковому обґрунтуванні та повному законодавчому закріпленні компетенції громадського впливу, визначення його статусу і механізму реалізації. Крім того, важливо наголосити, що громадський вплив ще не був предметом самостійного комплексного дослідження у галузі кримінально-виконавчого права. Поряд з тим, практика органів і УВП потребує обґрунтованих рекомендацій щодо його реалізації та удосконалення [218, с. 100].

Отже, громадський вплив – це засіб, який потужно може впливати на засуджених з метою їх виправлення і ресоціалізації та надання їм правової, психологічної та медичної допомоги на різних стадіях відбування покарання.

Як показало наше дослідження, на практиці лівова частка громадського впливу в МПВ припадає на релігійні організації. Відповідно до ст. 128 КВК України богослужіння та релігійні обряди в колоніях проводяться за проханням засуджених або за зверненням релігійної організації в неробочий час. Варто зазначити, що адміністрація колонії сприяє у запрошенні священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії. Відправлення релігійних обрядів не повинно порушувати розпорядок дня в установах виконання покарань, а також утискати права інших осіб, які відбувають покарання [121].

Вивчення практики функціонування УВП показує, що при них, для відправлення релігійних обрядів створені та функціонують церкви та молитовні кутки. Певна річ, що існування релігійних течій та організацій дозволяють не тільки відвідувати засуджених, а і проводити з ними релігійні обряди та церемонії, читання та роз'яснення релігійної літератури. Крім того, більшість засуджених перебуваючи в умовах ізоляції від суспільства, гостро відчують самотність та потребу спілкування, яку вони компенсують під час зустрічі з представниками таких організацій.

Позитивний вплив на свідомість та поведінку засуджених у МПВ також здійснюють громадські організації, що займаються підтримкою хворих на СНІД та ВІЛ-інфікованих засуджених. Їх діяльність проводиться на добровільній основі та спрямована на відвідування колоній, проведення бесід з метою надання моральної підтримки засудженим, які мають таке захворювання.

Окрім зазначеного, вони організовують спортивні змагання серед засуджених, які проводять для того, щоб зацікавити їх на позитивне проведення вільного часу. У своїй більшості, ці організації складаються з осіб, що раніше відбували покарання у МПВ та яким добре відомі умови ізоляції від суспільства, в яких перебувають засуджені та проблеми, що існують у самому середовищі засуджених.

Діяльність спілок правозахисників спрямована на правове консультування засуджених, роз'яснення їм положень діючого законодавства. Правова допомога, яку вони надають, загалом має вияв роз'яснень щодо захисту та відстоювання засудженими своїх прав та законних інтересів під час відбування покарання.

Поряд з тим, опитування персоналу кримінально-виконавчої системи показує, що вплив цих організацій на засуджених є вкрай негативним, що пояснюється дестабілізацією обстановки у ВК, створенням смуту серед засуджених та сприянням виникненню конфліктних ситуацій між засудженими та ПА з приводу порушень засудженими вимог режиму. Крім того, члени цих організацій, як правило не мають юридичної освіти, не бажають представляти інтереси засуджених у суді та не виступають у якості захисників під час притягнення засуджених до кримінальної відповідальності за вчинені у МПВ злочини.

На противагу діяльності спілок правозахисників, працівники кримінально-виконавчої системи відзначають позитивний вплив організацій, що надають допомогу засудженим, які звільняючись з МПВ, не мають постійного місця мешкання. Ці організації здійснюють соціальний захист та сприяють розміщенню таких засуджених до центрів реінтеграції бездомних осіб, де їм надається тимчасовий притулок та практична матеріальна допомога у вигляді забезпечення їх продуктами харчування, одягом та речами першої необхідності. Діяльність зазначених центрів спрямована на поступове повернення бездомних осіб до самостійного повноцінного життя шляхом надання їм комплексу соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб [230].

Досліджена нами практика застосування до засуджених, що вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації УВП показала, що громадські організації майже не мають впливу на цю категорію засуджених. До діяльності найбільш впливовіших громадських організацій, якими являються релігійні організації, вони залишаються байдужими, їх не цікавлять проведені ними заходи, релігійні обряди та богослужіння. До діяльності інших громадських організацій вони ставляться з недовірою, скептично та приймають участь у проведенні лише тих заходів, в яких відчують для себе будь-яку матеріальну чи іншу вигоду.

Висновки до третього розділу

1. Надано наукове обґрунтування кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП в авторській редакції, як нормативно визначеного (законом або підзаконним нормативним актом) інструментарію адміністрації УВП для оцінювання ефективності відбування засудженим покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП та досягнення його мети. Кримінально-виконавча характеристика вказаного злочину демонструє особистісні зміни засудженого в наслідок застосування до нього засобів виправлення і ресоціалізації, вказує на ефективність їх застосування, дозволяє визначити готовність засудженого до ведення законослухняного способу життя після відбуття покарання.

2. Обґрунтовано застосування для дослідження кримінально-виконавчої характеристики осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП наступних ознак: соціально-демографічних; соціально-рольових; кримінально-виконавчих та морально-психологічних. Завдяки чому визначено основні риси засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП серед них, буйність, зухвалість, нахабство, агресивність, невживчивість у колективі, небажання рахуватися з інтересами інших засуджених.

3. Вивчення соціально-демографічних ознак засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП показало, що цей злочин, у переважній більшості вчиняється засудженими чоловічої статі (чоловіки – 99,8 %, жінки – 0,2 %), раніше судимими, 67,9 % з них є рецидивістами. Відомості стосовно їх сімейного стану свідчать про слабкі соціально-корисні зв'язки, адже більшість з них неодружені – 86 % і лише 14 % перебувають у шлюбі. Превалюють особи з досить низьким освітнім рівнем, а саме з неповною – 30,3 % та повною середньою освітою – 53,6 %, а також ті, що до моменту відбування покарання за попередній злочин та перебування у місцях несвободи не були працевлаштовані через злочинну ідейність і негативне відношення до праці в цілому.

4. Дослідження соціально-рольових ознак вказує на те, що до моменту вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації УВП вони підтримували «злочинні традиції», пропагували їх іншим засудженим, байдуже ставилися до правових наслідків своєї неправомірної поведінки. У ВСПС прирівнюють себе до так званих «смотрящих», як правило, вони користуються авторитетом серед інших засуджених, демонструють їм непокору вимогам ПА та у такий спосіб, отримують бажану повагу серед основної маси засуджених.

5. Вивчення та аналіз судової практики за ст. 391 КК України вказує на те, що поведінка засуджених, яка передувала вчиненню ними вказаного злочину характеризується систематичним порушенням вимог режиму відбування покарання та застосуванням до них численних дисциплінарних стягнень. Найбільшу частку, а саме 21,8 % складають засуджені, які мають до 5 порушень режиму, 16,7 % мають від 5 до 10 порушень та 18 % від 10 до 20 порушень. Більше за все, засуджені

допускали такі порушення режиму, як відмова від виконання безоплатних робіт, що передбачені ч. 5 ст. 118 КВК України (28,5 %), порушення розпорядку дня (28,9 %) та зберігання заборонених предметів (5,5 %).

6. Серед засуджених, які вчинили вказаний злочин, більшість складають особи, які мали одну, дві та три судимості та відбували покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 2 до 5 р. Переважна більшість осіб були засуджені за злочини проти власності (63 %) і злочини проти життя та здоров'я особи (8,3 %) та найчастіше відбували покарання за вчинення крадіжки (31,2 %), грабежу (15,8 %) та розбою (10,4 %). Враховуючи попередню злочинну спрямованість таких засуджених, закономірним є збереження ними насильницької спрямованості поведінки під час відбування покарання.

7. Порівняння засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП з іншими засудженими, які вчинили злочини у МПВ, дозволило встановити, що засуджені за злісну непокору у більшості мають неформальний статус, активно підтримують злочинні закони і традиції, користуються авторитетом серед інших засуджених, у соціальному середовищі засуджених належать до групи негативної спрямованості, чим і пояснюється їх високий неформальний статус.

8. Розглянуто засоби впливу на засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, серед них режим, пробація, соціально-виховна робота, суспільно-корисна праця, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, а також вплив громадських організацій. Доведено, що пробація не застосовується до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП та такий засіб впливу стосується переважно засуджених до покарань непов'язаних із позбавленням волі.

9. Вивчення практики застосування до засуджених за злісну непокору такого засобу виправлення та ресоціалізації, як соціально-виховна робота показало, що її проведення з цими засудженими є досить складним процесом. Це пояснюється значним ступенем деформації їх психіки та свідомості, антисуспільними поглядами та переконаннями, а також демонстрацією засудженими намірів продовжувати протиправну поведінку. Крім того, визначено ряд недоліків у проведенні соціально-

виховної роботи з такими засудженими, через які вона залишається, нажаль, малоефективним засобом їх виправлення.

10. Розглядаючи суспільно корисну працю, як засіб виправлення та ресоціалізації, встановлено, що вона може бути досить дієвим засобом виправлення засуджених, що вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації УВП та злісних порушників вимог режиму за умови їх обов'язкового залучення. Разом з тим вважаємо, що прийняття ВРУ змін і доповнень до ст. 7, 8 КВК України в частині добровільного залучення засуджених до праці було упередженням та призвело до їх незайнятості та нереалізованості, а також значною мірою сприяло порушенню засудженими вимог режиму. Наполягаючи на необхідності залучення до праці засуджених, адміністрація УВП повинна створювати належні умови для її реалізації.

11. Встановлено, що громадський вплив, як і залучення до загальноосвітнього та професійно-технічного навчання не мають бажаного впливу на засуджених, що вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації УВП. Більше того, такі засуджені залишаються байдужими або ж ставляться з недовірою до діяльності громадських та релігійних організацій. Під час відбування покарання вказані засуджені не виявляють бажання отримати загальноосвітню та професійно-технічну освіту, що пов'язано з їх незацікавленістю у виправленні під час відбування покарання та спрямованістю на подальше ведення протиправної поведінки після звільнення.

12. Досліджена нами практика застосування до засуджених, що вчиняють у МПВ злісну непокору вимогам адміністрації УВП показала, що режим є одним із дієвіших на сьогодні засобом їх виправлення та ресоціалізації. Вбачається, що підвищити ефективність впливу на засуджених інших засобів можна шляхом їх взаємодії та комплексного впливу, а також залучення таких засуджених до суспільно корисної праці.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації вирішено конкретне наукове завдання, що дозволило обґрунтувати та висвітлити такі основні положення, висновки та рекомендації, що спрямовані на вдосконалення наукових підходів та практичних рекомендацій щодо кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП серед них:

1. Проведено аналіз стану наукової розробки проблеми та методологічних засад дослідження злісної непокори вимогам адміністрації УВП, що дозволило виокремити три історичні періоди, критеріями яких стало законодавче регламентування кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП. Такими періодами являються: 1) радянський – 1983-1991 роки; 2) незалежності України – 1991-2009 роки; 3) сучасний – 2009 – по теперішній час.

Встановлено деякі питання застосування ст. 391 КК України, серед них: декриміналізація даної статті КК України, оскільки фактично на думку деяких вітчизняних вчених вона передбачає кримінальну відповідальність за систему дисциплінарних стягнень; виключення із диспозиції ст. 391 КК України другої форми злочинної поведінки засуджених – іншої протидії адміністрації у здійсненні її функцій; строк давності дисциплінарного стягнення, яке прямо впливає на застосування до засудженого ст. 391 КК України; місце вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України; відсутність у ст. 391 КК України кваліфікуючих ознак злочину; відмежування злочину, передбаченого ст. 391 КК України від злісного порушення установленого порядку відбування покарання тощо.

2. Вивчення міжнародно-правових, національно-правових, соціально психологічних, кримінологічних та пенітенціарних факторів криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації УВП дозволило визначити її соціальну зумовленість та довести необхідність залишення даної норми у кримінальному законодавстві.

Враховуючи дискусійність щодо питання декриміналізації ст. 391 КК України, автор наполягає на залишенні даної норми у кримінальному законодавстві, при цьому обґрунтовує свою позицію. По-перше, даний вид злочину є резонансним та вчиняється в МПВ, по-друге, вчинення такого злочину засудженими – це виклик державі і її правосуддю в цілому, по-третє, застосування кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України виконує свого роду попереджувальну функцію щодо вчинення засудженими у МПВ більш небезпечних злочинів.

3. За результатами аналізу законодавства різних країн сформульовано висновок, що в таких країнах, як США, Англія, Франція, ФРН та Японія відсутня кримінальна норма, яка встановлює відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП. В ході вивчення їх досвіду було встановлено, що в пенітенціарних установах цих країн фактично створена система, в якій виключається можливість вчинення злісної непокори. До об'єктивних чинників цього, зокрема, відноситься функціонування системи індивідуального утримання засуджених; диференціація ув'язнених виходячи із їхніх індивідуальних кримінологічних характеристик; створення прогресивної поетапної системи ресоціалізації ув'язнених, яка за своєю внутрішньою сутністю є вагомим мотивуючим чинником, що сприяє їх виправленню та спрямуванню на шлях законослухняності; комплексний підхід до ресоціалізації засуджених, у відповідності до якого ухил робиться здебільшого до заходів соціального, економічного, психологічного та морально – релігійного характеру.

Встановлено, що кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП на сьогоднішній день збережена у КК Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова та Республіки Узбекистан, а також Грузії. Позитивним досвідом запобігання цьому злочину у вказаних країнах є чітке розмежування та класифікація осіб, які вчиняють злочин. Ознаками такої класифікації виступають: вчинення злочину особою, яка раніше була засуджена за цей злочин; вчинення цього злочину неодноразово; вчинення злочину особою, засудженою за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів; вчинення злочину особою, яка допустила особливо небезпечний рецидив. Аргументовано необхідність

використання зарубіжного досвіду в частині введення таких кваліфікуючих ознак до ст. 391 КК України, як вчинення тих самих дій особою, яка раніше була засуджена за цей злочин, а також за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

4. Оглядом наукових праць встановлено, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність УВП в процесі відбування призначеного засудженому покарання у виді позбавлення або обмеження волі, як елемента правосуддя. Додатковим безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину виступає авторитет державної влади, оскільки злісна непокора як діяння, особи, що не є представником адміністрації УВП, тягне за собою лише дисциплінарну відповідальність.

Зазначено, що потерпілим від злочину, передбаченого ст. 391 КК України є представник адміністрації УВП. Сформовано авторське визначення представника адміністрації як особи, яка за своїми функціональними обов'язками наділена правом пред'являти законні вимоги до засуджених та правом на застосування до них заходів дисциплінарного стягнення. До представників адміністрації УВП непокора вимогам яких, утворює склад злочину, передбачений ст. 391 КК України належать начальник установи, його заступники, а саме перший заступник, заступник начальника з соціально-виховної роботи, з виробництва, з інтендантського та комунально-побутового забезпечення, начальники відділень соціально-психологічної служби.

Вказано, що до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 391 КК України належать наступні ознаки: 1) злісна непокора законним вимогам адміністрації УВП; 2) інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій (одна з цих ознак є обов'язковою); 3) установа, що виконує покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі (обов'язкова ознака); 4) дисциплінарна преюдиція – застосування стягнення у виді переведення до ПКТ (ОК) або переведення на більш суворий режим відбування покарання (обов'язкова ознака); 5) часовий проміжок у виді одного року після накладання відповідного стягнення (обов'язкова ознака).

Зважаючи на дискусійність питання щодо відмежування злочину, передбаченого ст. 391 КК України від злісного порушення встановленого порядку

відбування покарання, передбаченого ст. 133 КВК України, виокремлено критерії їх відмежування. Зокрема, такими критеріями являються: критерій віднесення порушень до числа злісних; критерій вказівки на дисциплінарну преюдицію; критерій систематичності допущених порушень; критерій рівня відповідальності; критерій злісності порушення, як умови притягнення до відповідальності; критерій рівня суспільної небезпеки вчиненого діяння.

5. Доведено, що суб'єктом досліджуваного злочину може бути лише фізична особа, яка досягла 18-річного віку, відбуває покарання у вигляді позбавлення волі та за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переводилася на більш суворий режим відбування покарання. Встановлено, що суб'єктом досліджуваного злочину не можуть бути: 1) засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у виховних колоніях; 2) засуджені, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі та арешту; 3) вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при ВК, інваліди першої групи; 4) засуджені до позбавлення волі і залишені в СІЗО для роботи з господарського обслуговування.

Зазначено, що злочин, передбачений ст. 391 КК, може бути вчинений лише з прямим умислом, оскільки склад злочину є формальним, а тому виключається можливість його вчинення з непрямым умислом або з необережності. Визначено, що мотив та мета злісної непокори вимогам адміністрації УВП не впливають на кваліфікацію злочину, однак їх точне встановлення важливе для індивідуалізації відповідальності і покарання особи.

6. Науково обґрунтовано кримінально-виконавчу характеристику злісної непокори вимогам адміністрації УВП та надано авторське визначення цього поняття як нормативно визначеного (законом або підзаконним нормативним актом) інструментарію адміністрації УВП для оцінювання ефективності відбування засудженим покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП та досягнення його мети. Визначено особливості кримінально-виконавчої характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП та її структурні елементи. Доведено, що кримінально-виконавча характеристика злісної непокори вимогам адміністрації

УВП демонструє особистісні зміни засудженого внаслідок застосування до нього засобів виправлення і ресоціалізації, вказує на ефективність їх застосування, дозволяє визначити готовність засудженого до ведення законослухняного способу життя після відбуття покарання.

7. Досліджуючи кримінально-виконавчі характеристики осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП застосовано наступні ознаки: соціально-демографічні; соціально-рольові; кримінально-виконавчі та морально-психологічні.

Поведінка засуджених, яка передувала вчиненню ними злісної непокори характеризується систематичним порушенням вимог режиму відбування покарання та застосуванням до них численних дисциплінарних стягнень. Більше за все, засуджені допускали такі порушення режиму, як відмова від виконання безоплатних робіт, що передбачені ч. 5 ст. 118 КВК України – 28,5 %, порушення розпорядку дня – 28,9 % та зберігання заборонених предметів – 5,5 %. Серед засуджених, які вчинили вказаний злочин, більшість складають особи, які мали одну, дві та три судимості та відбували покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 2 до 5 р. Переважна більшість осіб були засуджені за злочини проти власності – 63 % і злочини проти життя та здоров'я особи – 8,3 % та найчастіше відбували покарання за вчинення крадіжки – 31,2 %, грабежу – 15,8 % та розбою – 10,4 %, що пояснює збереження ними насильницької спрямованості поведінки під час відбування покарання.

8. Розглянуто засоби впливу на засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, серед них: режим, пробація, соціально-виховна робота, суспільно-корисна праця, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, а також вплив громадських організацій. Доведено, що пробація не застосовується до засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП та такий засіб впливу стосується переважно засуджених до покарань непов'язаних із позбавленням волі. Визначено недоліки у застосуванні до осіб, що відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації УВП основних засобів впливу та викладено пропозиції щодо вдосконалення їх практичної реалізації та ефективності для

запобігання вчинення засудженими у МПВ як нових кримінальних правопорушень, так і систематичних порушень вимог режиму.

9. Розроблено пропозиції щодо внесення змін до національного законодавства з метою вдосконалення норми, що передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, зокрема, пропонується викласти:

- ч. 2 ст. 391 КК України в такій редакції – «Ті самі дії, вчинені особою, яка раніше була засуджена за цей злочин, а також особою засудженою за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, – карається позбавленням волі строком до чотирьох років»;

- примітку до ст. 391 КК України в такій редакції – «До представників адміністрації УВП, непокора вимогам яких, утворює склад злочину, передбачений ст. 391 КК України, належать начальник установи, його заступники, а саме перший заступник, заступник начальника з соціально-виховної роботи, з виробництва, з інтендантського та комунально-побутового забезпечення, начальники відділень соціально-психологічної служби»;

- абз. 13 ч. 1 ст. 8 КВК України в такій редакції – «Отримувати психологічну допомогу в рамках проведення соціально-виховної роботи»;

- абз. 15 ч. 2 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» в такій редакції – «Користування та носіння засобів відеофіксації з метою забезпечення дотримання засудженими вимог законності, особистої безпеки та документування випадків вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України та злісного порушення встановленого порядку відбування покарання». Порядок користування, носіння та зберігання посадовими особами УВП засобів відеофіксації має визначатися окремими інструкціями, положеннями та наказами МЮУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мирошніченко С. С. Злочини проти правосуддя: теорія та практика протидії : монографія. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2012. 413 с.
2. Орел Ю. В. Історія розвитку кримінального законодавства з питань відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи. *Південноукраїнський правничий часопис* : наук. журн. Одеса, 2006. № 4. С. 230–233.
3. Основні риси сучасного російського карного права. *Ekursova.in.ua* : [сайт]. URL: <http://ekursova.in.ua/1r/in-00793.html>.
4. Михлин А. С., Кваша Ю. Ф. Злостные нарушители режима в ИТК : учеб. пособ. Рязань : Рязан. ВШ МВД СССР, 1982. 91 с.
5. Горобцов В. И. Об уголовной ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения. *Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе*. Свердловск, 1985. С. 72–79.
6. Михлин А. С. Ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ. *Проблемы укрепления режима в ИТУ* : сб. науч. тр. М., 1987. С. 3–17.
7. Ной И. С. О пределах кары в лишении свободы. *Проблемы развития советского исправительно-трудового законодательства*. Саратов, 1961. С. 49–71.
8. Ременсон А. Л. Вопросы лишения свободы и общее учение о наказании. *Проблемы исправительно-трудового права* : материалы науч. конф. Томск, 1961. С. 14–38.
9. Наташев А. Е. Не переоценивать возможностей наказания. *К новой жизни*. 1965. № 1. С. 58–59.
10. Болдырев Е. В. Совершенствовать законодательство об ответственности за преступления, специальный субъект которых – заключенный. *Ученые записки ВНИИСЗ*. М., 1969. Вып. 17. С. 78–94.

11. Бондарєва К. В. Теоретичне обґрунтування дослідження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика (тенденції, проблеми і шляхи їх подолання)* : матеріали круглого столу, (Дніпропетровськ, 22 квіт. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 281–283.

12. Бондарєва К. В. Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань: історико-правовий аспект. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2017. № 1. С. 93–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_1_17.

13. Кримінальний кодекс Української РСР : затв. Законом Української РСР від 28 груд. 1960 р. ; введено в дію з 1 квіт 1961 р. *ЛІГА-ЗАКОН* : [сайт]. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html

14. Бондарєва К. В. Проблемність у застосуванні до засуджених ст. 391 КК України. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 27-28 жовт. 2016 р.). Чернігів, 2016. С. 40–41.

15. Про судову практику у справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі : постан. Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 берез. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93>.

16. Кримінальний кодекс України : затв. Законом України від 5 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> № 16. ст.203.

17. Рузавин Г. И. Методы научного исследования. М. : Мысль, 1974. 239 с.

18. Козловський А. А. Гносеологія і методологія права: проблеми співвідношення. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. Чернівці, 2000. Вип. 75 : Правознавство. С. 5–9.

19. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків : Право, 2009. 576 с.

20. Бойко А. И. Римское и современное уголовное право. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. 180 с.
21. Ярмиш О. Н. Актуальні проблеми історико-правових досліджень в Україні. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків, 2003. № 2–3. С. 170–175.
22. Братасюк М. Г. Ціннісний підхід до права в контексті сучасної правничої методології. *Підприємництво, господарство і право* : загальноукр. наук.-практ. журн. 2005. № 11. С. 3–7.
23. Мандро О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 200 с.
24. Губко И. В. Система преступлений против правосудия и место в ней уклонения от отбывания уголовного наказания или иных мер правового и процессуального принуждения. *Российский следователь*. 2012. № 23. С. 38–39.
25. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.
26. Богатирьев А. І. Методологічні засади дослідження проблем пенітенціарної злочинності в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 151–156. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/2_2017/part_1/28.pdf (с. 152)
27. Кісіль З. Р. Методологічні підходи до дослідження негативного феномена професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник ЛДУВС*. Львів, 2009. № 4. С. 125–135. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/04_2009/kzrvsu.pdf (с. 132)
28. Богатирьев А. І. Методологічні засади дослідження пізнання професійної деформації співробітників виправних колоній середнього рівня безпеки. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 4. С. 188–193. URL: <http://www.law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2011-1/31.pdf> (с. 191)

29. Левченко О. І. Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти : монографія. Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 527 с.
30. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. 210 с.
31. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. Київ : Золоті ворота, 2013. 471 с.
32. Осадчий В. І. Злочини проти правосуддя : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 200 с.
33. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти нормальної діяльності органів і установ Пенітенціарної служби України : монографія. Харків: В справі, 2016. 416 с.
34. Копотун І. М. Кримінально-правова характеристика злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Публічне право*. 2014. № 1 (13). С. 90–98.
35. Левчук Є. М. Про змістовні погляди щодо декриміналізації ст. 391 КК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 3, т. 2. С. 72–76.
36. Гель А. Про доцільність подальшого існування ст. 391 КК України. *Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи* : [сайт]. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1239799834>.
37. Дідич Т. О. Нормопроекування: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2006. 20 с.
38. Кримінальний кодекс України : станом на 05 квіт. 2012 р. Київ : Паливода, 2012. 212 с.
39. Ортинський В., Колб О., Козак В. Провадження оперативно – розшукових заходів і слідчих дій у місцях позбавлення волі. Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2010. 216 с.

40. Правонарушения осужденных к лишению свободы и меры дисциплинарной ответственности [М. П. Журавлев, Г. А. Авансов, В. Е. Квашиш, А. А. Новиков и др.]. М. : ВНИИ МВД СССР, 1970. 144 с.

41. Бондарєва К. В. Фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Науковий вісник Херсонського державного університету* : зб. наук. пр. Херсон, 2016. № 3. С. 55–58.

42. Трубников В., Шинкарьов Ю. Збірник нормативних актів з кримінально–виконавчого права України. Харків, 2008. 648 с.

43. Яцишин М. Концептуальні засади реформування кримінально–виконавчої системи України. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 39–45.

44. Конституція України : прийнята 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

45. Про державну кримінально–виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-15. *Офіційний вісник України*. 2005. № 29. Ст. 1696.

46. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : указ Міністерства юстиції України від 29 груд. 2014 р. № 2186/5. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/z0990-14/para19#n19>

47. Якименко Л. Г. Загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання та слідчі ізолятори Державної пенітенціарної служби України. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 183–189.

48. Якименко Л. Г. Суспільна небезпека проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2003. № 1. С. 195–199.

49. Копотун І. М. Кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із проникненням заборонених предметів до установ виконання покарань, та недозволеними (неслужбовими) зв'язками персоналу із засудженими. *Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у*

світлі міжнародних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 28-29 берез. 2013 р.). Київ, 2013. С. 61–63.

50. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации. Владивосток : Дальневост. ун-т, 1987. 267 с.

51. Зелинский А. Ф. Кримінальна психологія. Киев : Юринком Інтер, 1999. 240 с.

52. Пугач В. О., Непочаткова О. В. Кримінальна субкультура та поширення її в Україні. *Вісті Кримінологічної асоціації України* : альманах. Харків, 2004. Вип. 1. С. 144–147.

53. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р. : за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон ; А.С.К., 2001. 1104 с.

54. Постанови Пленуму Верховного суду України в кримінальних справах : за заг. ред. В. Малярєнка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 403 с.

55. Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяния. *Советское государство и право*. 1970. № 11. С. 101–105.

56. Пузирьов М. С. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк в межах однієї колонії як форма диференціації та індивідуалізації виконання покарань. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності* : зб. наук. пр. 2013. № 2 (53). С. 107–109.

57. Бондарєва К. В. Пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези Всеукр. наук.-практ. конф., (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 114–117.

58. Хохряков Г. Ф. Парадоксы тюрьмы. М. : Юрид. лит., 1996. 224 с.

59. Свиначев В. І. Проблеми конфліктів у середовищі засуджених. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ, 1999. № 4. С. 117–121.

60. Литвин Т. В. Специфические аспекты понятий информации, источника информации, документа в ракурсе деятельности правоохранительных органов. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ, 2001. № 6. С. 44–53.

61. Ніколенко Д. О. Культура професійного спілкування із засудженими. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ, 1997. № 2. С. 34–40.

62. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально–виконавчої служби України : указ Президента України від 8 лист. 2012 р. № 631/2012. *Президент України* : [сайт]. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/15127/html>.

63. Царюк С. Кримінально – виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.

64. Современные США. Энциклопедический справочник. М. : Просвещение, 1991. 675 с.

65. Микитась І. М. Зарубіжний досвід організації виконання покарання. *Актуальні проблеми кримінального права* : зб. матеріалів міжвуз. наук.-практ. конф. Київ, 2014. С. 60–62. URL: http://corp.unicheck.com/library/viewer/web_source/232729991#

66. Уголовное право зарубежных стран. Общая часть. *Criminal Justice Act* 2004. London, HMSO, 2004. С. 12–16.

67. Стручков Н. А., Шупилов В. П. Исполнение уголовного наказания в капиталистических странах. Англия, ФРГ : учеб. пособ. М. : Акад. МВД СССР, 1978. Вып. 2. 88 с.

68. Сергеев М. П. Влияние физического и психического здоровья осужденных, отбывающих наказание в местах изоляции от общества на их исправление. «Черные дыры» в Российском законодательстве. 2010. № 6. С. 110–112.

69. Исполнение уголовного наказания в зарубежных странах. Михлин А., Пономарев С., Селивестров И. *Уголовно–исполнительное право* : учебник. М. : Юриспруденция, 2000. URL:

adhdportal.combook_1825_74_.ispolnenie_ugolovnogo_nakazania_v_zarubezhnykh_stranakh.html.

70. Тарасюк І., Мацюк В. Функціонування пенітенціарних систем Великої Британії, Франції, Німеччини у порівнянні з Україною. *Сучасна наука - пенітенціарній практиці* : матеріали міжнар. наук.–практ. конф. (Київ, 24 жовт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 580–582.

71. Костюк М. Уголовно – правовые и криминологические проблемы борьбы с преступностью в исправительных учреждениях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2002. 10 с.

72. Новый Уголовный кодекс Франции. М. : Юрид. колледж МГУ, 1993. 212 с.

73. Уголовное право буржуазных стран. Общая характеристика : учеб. пособ. М. : Наука, 1990. 400 с.

74. Произошел бунт «зэков» в Хакасии Российской Федерации : заключенные «разнесли» один из корпусов колонии. *Jo info* : [сайт]. URL: http://joinfo.ua/inworld/1175058_Proizoshel-bunt-zekov-Hakasii-RF-zaklyuchennie.html

75. Уголовный кодекс Республики Беларусь : принят Палатой представителей 2 июня 1999 г. ; одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г. *Министерство внутренних дел Республики Беларусь* : [сайт]. URL: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163>

76. Ст. 411 КК Республики Беларусь. *Студопедия* : [сайт]. URL: http://studopedia.ru/17_111810_statya-.html

77. Статья 411 УК Республики Беларусь – расправа над правом. *Фейсбук* : [сайт]. URL: <https://ru-ru.facebook.com/notes/735114709973972/>

78. Крючкова А. Злостно «отказывался выполнять работы по уборке». *БелГазета* : информ.-аналит. еженедельник. 2018. № 5 (1131). 13 февраля. URL: <http://www.belgazeta.by/ru/1133/society/36464/>

79. Бондаренко оправдан и выходит на свободу. *Белорусские новости*. 2018. 13 мая. URL: <https://naviny.by/article/20170330/1490883808-andrey-bondarenko-opravdan-i-vyhodit-na-svobodu>.

80. Уголовный кодекс Республики Узбекистан : утв. Законом Республики Узбекистан от 22 сент. 1994 г. № 2012-XII ; введен в действие с 1 апреля 1995 г. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457.

81. Уголовный кодекс Республики Казахстан : от 3 июля 2014 г. ; по сост. на 9 января 2018 г. URL: [/https://play.google.com/store/apps/details?id=kamondimon.com.kodeks](https://play.google.com/store/apps/details?id=kamondimon.com.kodeks)

82. Аубакиров Н. Вопросы квалификации преступлений. URL: <https://www.zakon.kz/4518673-voprosy-kvalifikacii-prestuplenijj.html>.

83. Обобщение судебной практики Республики Казахстан за 2015 год по рассмотрению уголовных дел согласно ст. 428 УК РК неповиновение законным требованиям администрации уголовно-исполнительного учреждения. URL: <http://office.sud.kz/taldau/generalization?code=1428&lang=ru>

84. Статья 321 УК Республики Молдова. *Законодательство стран СНГ* : [сайт]. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835

85. Уголовный кодекс Республики Молдова : комментарий : по сост. на 01 августа 2010 г. Кишинэу, 2010. 1153 с. URL: https://criminology.md/books/Comentarii_Cod_Penal_rus.pdf

86. Уголовный кодекс Грузии : принят 22 июля 1999 г. Тбилиси, 1999. 131 с. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>

87. Горшкова Н. А. Нарушение деятельности учреждений обеспечивающих изоляцию от общества: уголовно-правовое исследование : монография ; под ред. А. И. Чучаева. М. : Проспект, 2013. 152 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=aiT9AgAAQBAJ&pg>.

88. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 154–160.

89. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 201 с.

90. Коржанский Н. И. Объект посягательства и квалификация преступлений. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976. 278 с.
91. Гаврыш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства. Харьков : Основа, 1994. 640 с.
92. Фесенко Е. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.
93. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций. М. : БЕК, 1996. 560 с.
94. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М. : Акад. МВД СССР, 1980. 248 с.
95. Білоконєв В. Чому злочин заподіює шкоду? Спiрні питання кримінального права. *Закон і бізнес*. 2012. № 32. С. 14.
96. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном право. Харьков : Высшая школа, 1988. 198 с.
97. Давид Р. Основные правовые системы современности [пер. с фр. В.А. Туманова]. М. : Междунар. отнош., 1999. 400 с.
98. Курс советского уголовного права : в 6 т. [Н. А. Беляев, Н. С. Лейкина, В. К. Глистин и др. ; отв. ред. Н. А. Беляев]. Ленинград : Ленингр. ун-т, 1978. Т. 4. Часть особенная. 557 с.
99. Шаргородский М. Д. Система Особенной части Уголовного кодекса РСФСР. *Социалистическая законность*. 1947. № 6. С. 5–7.
100. Осадчий В. І., Плужнік О. І. Кримінально-правові заходи протидії проявам злочинних угруповань у місцях позбавлення волі. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Київ, 2001. Вип. 3. С. 229–231.
101. Егоров В. И. Уголовная ответственность за побег из места заключения или из-под стражи : учеб. пособ. Рязань: Рязан. ВШ МВД СССР, 1984. 115 с.
102. Власов И. С. Об объекте преступлений против правосудия. *Ученые записки ВНИИСЗ*. М., 1964. Вып. 1(18). С. 95–96.

103. Добровольская Т. Н. Понятие советского социалистического правосудия. *Ученые записки ВИЮН*. М., 1963. Вып. 16. С. 3–45.
104. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [4-те вид., переробл. і допов.]. Харків : Право, 2010. 456 с.
105. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 07 лип. 2010 р. № 2453-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41–45. Ст. 529.
106. Осадчий В. І. Зміст правосуддя у злочинах проти правоохоронної діяльності. *Право України*. 2000. № 11. С. 110–112.
107. Мірошниченко С. С. Система злочинів проти правосуддя потребує упорядкування. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 14. С. 1–6.
108. Бажанов М. І. Злочини проти правосуддя : конспект лекцій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 1996. 29 с.
109. Савченко А. В. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 312 с.
110. Орел Ю. В. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 391 КК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2007. № 37. С. 123–130.
111. Прасолова И. Г. Уголовная ответственность за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2007. 185 с.
112. Советское уголовное право. Часть Особенная [В. А. Владимиров, П. Ф. Гришанин, Н. И. Загородников и др.]. М. : Юрид. лит., 1973. 576 с.
113. Гришаев П. И., Васильев Н. В., Гельфер М. А. Советское уголовное право : особенная часть : под ред. Б. В. Здравомыслова, П. И. Гришаева. М. : Юрид. лит., 1988. 606 с.
114. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченко, В. В. Чернея ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

115. Казаченко И. Я., Незнамова З. А., Новоселов Г. П. Уголовное право. Особенная часть : отв. ред. И. Я. Козаченко, Г. П. Новоселов. [4-е изд., изм. и доп.]. М. : Норма, 2008. 1008 с.

116. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі : постан. Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 берез. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93>.

117. Романов М. В. Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права. Харків : Права людини, 2015. 256 с.

118. Клімов М. В. Персонал установ виконання покарань як предмет науково-педагогічного дослідження. *Проблеми пенітенціарної теорії та практики. Бюлетень КІВС*. 2001. № 6. С. 340–347.

119. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2713-15>.

120. Кримінально-виконавчий кодекс України : прийнятий 11 лип. 2003 р.; станом на 16 січ. 2015 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2015. 90 с.

121. Кримінально-виконавчий кодекс України : прийнятий 11 лип. 2003 р. № 1129-IV : в ред. від 7 квіт. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page5>

122. Вирок Арбузинського районного суду Миколаївської області від 24.02.2015 р. по справі № 467/2082/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42878186>.

123. Вирок Оріхівського районного суду Запорізької області від 05.08.2015 по справі № 323/2344/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/48041642>.

124. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 17.07.2015 р. по справі № 473/1123/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46934109>.

125. Вирок Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 21.03.2014 р. по справі № 176/152/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38255068>.

126. Вирок Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 28.03.2014 р. по справі № 193/401/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37930398>.

127. Коржанський М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : курс лекцій. Київ : Наукова думка ; Українська видавнича група, 1996. 112 с.

128. Дорохіна Ю. А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 49–55.

129. Савченко А. В. Склад злочину: проблеми визначення конструктивних елементів та ознак. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1. С. 261–263.

130. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року : за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон, 2001. 1104 с.

131. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2013. № 1. С. 163–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2013_1_35

132. Лукашов А. И. Уголовная ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения : учеб. пособ. Минск : Минск. ВШ МВД СССР, 1990. 66 с.

133. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів : за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : ВД ШКОЛА, 2007. 832 с.

134. Зубков А. И. Новое в законодательстве. Воспитание и правопорядок. 1984. № 3. С. 49–50.

135. Шурухнов Н. Г. Расследование злостного неповиновения и иного противодействия осужденных администрации исправительно-трудового учреждения : учеб. пособ. М. : Акад. МВД СССР, 1988. 65 с.

136. Кримінально-виконавче право України : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. : за ред. В. М. Трубникова. Харків : Право, 2001. 384 с.

137. Применение законодательства об ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения. *Бюлетень Верховного Суда СССР*. 1985. № 5. С. 39–46.

138. Сташис В. В. Хозяйственные преступления по советскому уголовному праву: учеб. пособ. Харків : Вища шк., 1971. 59 с.

139. Вирок П'ятихатського районного суду Дніпропетровської області від 20.10.2016 р. по справі № 190/1341/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62170180>.

140. Вирок Солонянського районного суду Дніпропетровської області № 54110442 від 08.12.2015 р. по справі № 192/2185/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54110442>

141. Бондарєва К. В. Деякі аспекти вияву злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка* : наук.-теор. журн. Сєвєродонецьк, 2017. Вип. 3 (79). С. 33–41.

142. Вирок Сихівського районного суду м. Львова № 50871852 від 22.09.2015 р. по справі № 464/7547/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50871852>

143. Вирок Піщанського районного суду Вінницької області № 52279148 від 15.10.2015 р. по справі № 142/1381/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52279148>.

144. Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська № 50322153 від 15.09.2015 р. по справі № 205/4068/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50322153>.

145. Вирок Софіївського районного суду Дніпропетровської області № 43513642 від 08.04.2015 р. по справі № 193/406/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43513642>.

146. Вирок Гусятинського районного суду Тернопільської області № 54661705 від 24.11.2015 р. по справі № 596/1032/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54661705>

147. Вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області № 52047744 від 24.09.2015 р. по справі № 675/1573/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52047744>.

148. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області № 40257008 від 26.08.2014 р. по справі № 127/16739/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40257008>

149. Дотримання прав людини у пенітенціарній системі України [К. А. Автухов, А. П. Гель, М. В. Романов, В. О. Човган, І. С. Яковець] ; за заг. ред. М. В. Романова ; ГО Харківська правозахисна група. Харків : Права людини, 2015. 480 с.

150. Вирок Березанського міського суду Київської області від 18.12.2015 р. по справі № 356/709/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54401236>.

151. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

152. Плужнік О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 201 с.

153. Берзін П. С., Гацелюк В. О. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права Україн.*, 2013. № 1(1). С. 144–159. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_9.pdf

154. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник ; за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

155. Вереша Р. В. Суб'єкт злочину : наук.–практ. посіб. Київ : Правова єдність, 2014. 44 с.

156. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. [2-ге вид. перероб. та доп.]. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

157. Уткин В. А. Уголовная и дисциплинарная ответственность осужденных. *Правовые и организационно-тактические проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе* : [в 2ч.]. Красноярск, 1998. Ч. 1. С. 21–24.

158. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України, МОЗ України від 15 серп. 2014 р. № 1348/5/572. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14>

159. Про Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України : указ Президента України від 5 квіт. 1994 р. № 139/94. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/94>

160. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [6-те вид., переробл. та доповн.]. Київ : Юридична думка, 2009. 1236 с.

161. Кузнецова Н. Ф. Проблемы квалификации преступлений : лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» [науч. ред. и предисл. акад. В. Н. Кудрявцева]. М. : Городец, 2007. 336 с.

162. Дагель П. С., Михеев Р. И. Теоретические основы установления вины : учеб. пособ. Владивосток : ДВГУ, 1975. 163 с.

163. Рарог А. И. Общая теория вины в уголовном праве : учеб. пособ. М. : ВЮЗИ, 1980. 92 с.

164. Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1997. 183 с.

165. Косевич А. О. Особливості становлення вини в злочинах з формальним складом (на прикладі ч. 1 ст. 364 Кримінального кодексу України). *Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права* : матеріали Всеукр. Інтернет-конф. (20 квіт. 2015 р., м. Одеса). Одеса, 2015. С. 218–223. URL: http://corp.unicheck.com/library/viewer/web_source/232729758#

166. Міщук І. П., Грабовенський П. О. Суб'єктивні ознаки складу злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 262–264. URL: http://pap.in.ua/1_2016/78.pdf

167. Орел Ю. В. Суб'єктивна сторона злочинів спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. *Інформація і право*. 2015. № 1. С. 145–151.

168. Вереша Р. В. Мотив та мета злочину : наук.-практ. посіб. Київ : Алерта, 2016. 56 с.
169. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину. URL: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z413_page_20.html
170. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищ. навч. закл. Київ : Атіка, 2004. 488 с.
171. Огурцов Н., Павлухин А. Уголовная ответственность осужденных за злостное неповиновение требованиям администрации исправительно-трудового учреждения. *Советская юстиция*. 1984. № 14. С. 21–23.
172. Житник Г. В. Виконання та відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (за матеріалами органів пробацій) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 20 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/1735/1/zhitnik_dis.pdf
173. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2008. 318 с.
174. Гуцуляк М. Я. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді громадських робіт : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 19 с.
175. Селезньов М. О. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді виправних робіт : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
176. Степанова Ю. П. Кримінально-виконавча характеристика раніше судимих осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 2. С. 127–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2015_8_2_22.
177. Богатирьов І. Г. Поняття та зміст кримінально-виконавчої характеристики покарання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 111–119.
178. Богатирьов І. Г. Корекція поведінки засуджених жінок в установах виконання покарань. Чернігів, 2003. 168 с.

179. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 352 с.
180. Игнатов А. Н., Дьяченко А. П., Борисова О. Б. Характеристика осуждённых, отбывающих наказание за преступления против личности. Специальная перепись осужденных 1979 года : в 11 вып. М. : ВНИИ МВД СССР. Вып. 9. 1982. 64 с.
181. Богатирьова О. І. Виконання кримінальною інспекцією покарань за новим Кримінально-виконавчим кодексом України (кримінально-виконавчий аспект). *Юридична Україна*. 2006. № 8. С. 63–68.
182. Царюк С. В. Вплив кримінально-виконавчої характеристики на процес виправлення і ресоціалізацію засуджених. *Південноукраїнський правничий часопис* : наук. журн. 2007. № 3. С. 75–77.
183. Баранов Н. П. Исправительные учреждения России в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и наркоманией (криминологические, пенитенциарные, правовые и организационные аспекты предупреждения. Рязань : РИПЭ МЮ РФ, 2000. 238 с.
184. Лобжина Т. К. Права жінок, засуджених до позбавлення волі. *Збірник наукових праць*. Харків, 2007. Вип. 14. С. 144–153.
185. Коломієць Н. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених за злочини у сфері обігу наркотиків. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4. С. 197–201.
186. Бурда С. Я. Зміст кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 213–221.
187. Богатирьова О. І. Кримінально-виконавча характеристика осіб, які перебувають на обліку КВІ за злочини, вчинені у сфері обігу наркотичних засобів. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 12 жовт. 2007 р.). Дніпропетровськ, С. 225–228.
188. Артамонов В. П. Наука советского исправительно-трудового права : учеб. пособ. М. : Акад. МВД СССР, 1974. 129 с.

189. Колб О. Г., Яцишин М. М., Кондратішина В. В. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі : монографія. Луцьк : РВВ Вежа ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. 513 с.
190. Боднар І. В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 244 с.
191. Яковлев А. М. Борьба с рецидивной преступностью. М. : Наука, 1964. 223 с.
192. Колб О. Неналежне вивчення особи злочинця – одна з детермінант вчинення злочинів у місцях позбавлення волі. *Юридична Україна*. 2005. № 3. С. 69–72.
193. Ліхолєтова Ю.А. Кримінологічна характеристика особи злочинця-рецидивіста. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* : наук. журн. 2011. № 4. С. 163–169.
194. Шмаров И. В. Социологические проблемы исполнения уголовного наказания: учеб. пособ. Рязань : Рязан. ВШ МВД СССР, 1980. 79 с.
195. Гращук М. В. Цілі покарання і цінності “тюремного закону”. *Юридичний науковий журнал*. 2009. № 4. С. 65–69.
196. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 200 с.
197. Конс Альберт К. Американская социология. М. : Прогресс, 1972. 392 с.
198. Климов И. А., Сенилов Г. К. Противодействие криминальной среды как объект и предмет наследования ОРД. *Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации* : материалы наук.-практ. конф. (Руза, 29-30 окт. 1996 г.). М., 1997. С. 334–337.
199. Пришко І. А. Про деякі аспекти соціальної природи субкультури засуджених. *Вісник прокуратури*. 2012. № 10. С. 88–93.
200. Піщелко А. В. Реадаптация и ресоциализация. М. : ПЕР СЭ, 2003. 208 с.

201. Копотун І. М. Кримінологічні ознаки та запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія)*: посібник ; за ред. О. М. Джужі. Київ, 2013. С. 512–541.

202. Вирок Оріхівського районного суду Запорізької області від 06.03.2014 р. по справі № 323/3679/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37644907>.

203. Вирок Петрівського районного суду Кіровоградської області від 13.05.2014 р. по справі №400/559/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38665832>.

204. Вирок Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 04.03.2015 р. по справі № 176/185/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42956748>.

205. Вирок Селидівського міського суду Донецької області від 09.07.2015 р. по справі № 242/2668/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54627094>.

206. Вирок Рівненського районного суду Рівненської області від 13.05.2013 р. по справі № 570/25/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31186991>.

207. Вирок Вільнянського районного суду Запорізької області від 08.07.2013 р. по справі № 14/2861/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32268320>.

208. Сундуrow Ф. Р. Социально-психологические и правовые аспекты исправления и перевоспитания правонарушителей. Казань : Казан. ун-т, 1976. 144 с.

209. Абаджян А. В. Проблемы пенитенциарной преступности ; под. ред. Ю. М. Антоняна. М. : ВНИИ МВД России, 2001. 100 с.

210. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

211. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учеб. пособ. [2-е изд. перераб. и доп.]. М. : Высшая школа, 1984. 174 с.

212. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.

213. Юридическая психология : терминологический словарь [А. М. Бандурка, В. С. Венедиктов, А. В. Тимченко и др.] ; за ред. А. М. Бандурки. Харьков : Тимченко, 2005. 432 с.

214. Бондарева К. В. Дослідження засудженого, який вчиняє кримінальне правопорушення у місцях позбавлення волі: порівняльна характеристика. *Злочинність у глобалізованому світі* : матеріали XVI Всеукр. кримінологічної конф. (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків, 2017. С. 48–50.

215. Богатирьов І. Г., Щербина О. В. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика) : монографія. Київ : Дакор, 2015. 164 с.

216. Бондарева К. В. Режим як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)* : наук. журн. Ірпінь : УДФСУ. 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 110–116.

217. Детков А. П. Сверхдлительные сроки свободы: уголовные и уголовно исполнительные аспекты. *Уголовное право*. 2014. № 2. С.105–107.

218. Богатирьов І. Г., Лісіцков О. В. Кримінальне право України : підручник. Модульно-рейтинговий курс для студентів, курсантів та слухачів вищ. юрид. навч. закл. 3–4 рівнів акредитації. [2-ге вид.]. Київ : Дакор, 2014. 376 с.

219. Лучко С. В. Поняття та зміст соціальної роботи в кримінально-виконавчих установах державної пенітенціарної служби України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 3. С. 195–199.

220. Чебоненко С. О. Концептуальні підходи та наукове забезпечення процесу реформування кримінально-виконавчої системи. *Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції* : матеріали наук.-метод. семінару. Чернігів, 2002. С. 98–105.

221. Положення про спостережні комісії : постан. Кабінету Міністрів України від 01 квіт. 2004 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF%;>.

222. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : наказ Міністерства юстиції України від 04 лист. 2013 р. № 2300/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13/page>

223. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2007. 287 с.

224. Основні напрями, форми і методи соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі. *Мего-Інфо. Юридична бібліотека № 1* : [сайт]. URL: <http://mego.info/>

225. Матузов Н. И. Право и личность. Лекция 9. *Общая теория права* : курс лекцій. Нижний Новгород : Нижегородская ВШ МВД РФ, 1993. С. 222–246.

226. Халимон С. І. Правове регулювання виконання покарання у виді громадських робіт (порівняльний аналіз на прикладі України, Російської Федерації та Республіки Білорусь). *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 12. С. 167–169.

227. Богатирьова О. І., Сюр С. В. Реалізація права осіб, засуджених до позбавлення волі, на отримання освіти в умовах реформування пенітенціарної системи України : монографія ; за ред. доктора юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Бровари : ХмЦНТЕІ, 2010. 126 с.

228. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі : монографія ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. А. Х. Степанюка. Харків : Кроссроуд, 2011. 299 с.

229. Харківські пенітенціарії та представники освіти обговорили організацію навчального процесу у виправних установах області. *Державна пенітенціарна служба України* : [сайт]. URL : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/686546>

230. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України від 2 черв. 2005 р. № 2623-15. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнення результатів вивчення вироків судів за ст. 391 КК України за період часу з 2012-2016 рр., що містяться у ЄДРСР

1. Засуджені за ст. 391 КК України в залежності від статі:
 - чоловіки: 587 осіб (99,83 %)
 - жінки: 1 особа (0,17 %)

2. Засуджені за ст. 391 КК України в залежності від сімейного стану:
 - одружені: 81 особа (13,78 %)
 - не одружені: 507 осіб (86,22 %)

3. Засуджені за ст. 391 КК України в залежності від рівня освіти:
 - без освіти: 6 осіб (1,02 %)
 - неповна середня: 178 осіб (30,27 %)
 - повна середня: 315 осіб (53,57 %)
 - середньо-спеціальна: 77 осіб (13,10 %)
 - неповна вища: 2 особи (0,34 %)
 - вища: 10 осіб (1,70 %)

4. Кількість судимостей у осіб до засудження за ст. 391 КК України:
 - 1 судимість: 189 осіб (32,14 %)
 - 2 судимості: 138 осіб (23,47 %)
 - 3 судимості: 97 осіб (16,50 %)
 - 4 судимості: 80 осіб (13,61 %)
 - 5 судимостей: 36 осіб (3,74 %)
 - 6 судимостей: 22 особи (2,38 %)
 - 7 судимостей: 14 осіб (1,19 %)
 - 8 судимостей: 7 осіб (0,51 %)
 - 9 судимостей: 3 особи (0,17 %)
 - 10 судимостей: 1 особа (0,17 %)
 - 11 судимостей: 1 особа (0,17 %)

5. Кількість засуджених, що раніше судимі за ст. 391 КК України:
 - 1 раз: 61 особа (10,37 %)
 - 2 рази: 14 осіб (2,38 %)
 - 3 рази: 1 особа (0,17 %)
 - не судимі раніше за ст. 391 КК України: 512 осіб (87,07 %)

6. Кількість засуджених в залежності від кількості допущених ними порушень режиму відбування покарання у ВК:

- 128 осіб: 1-5 порушень (21,8 %)
- 98 осіб: 5-10 порушень (16,7 %)
- 49 осіб: 10-15 порушень (8,3 %)
- 57 осіб: 15-20 порушень (9,7 %)
- 53 особи: 20-25 порушень (9,0 %)
- 36 осіб: 25-30 порушень (6,1 %)
- 48 осіб: 30-35 порушень (8,2 %)
- 20 осіб: 35-40 порушень (3,4 %)
- 29 осіб: 40-45 порушень (4,9 %)
- 11 осіб: 45-50 порушень (1,9 %)
- 51 особа: 50-100 порушень (8,7 %)
- 7 осіб: 100-150 порушень (1,2 %)
- 1 особа: 150-200 порушень (0,2 %)

7. Покарання, призначене засудженим за ст. 391 КК України:

- штраф: 1 особа
- арешт від 1 до 6 м: 10 осіб
- ПВ від 5 до 8 м: 8 осіб
- 1 р ПВ: 420 осіб
- від 1 р. 1 м. до 2 р. ПВ: 67 осіб
- 2 р ПВ: 66 осіб
- від 2 р 6 м до 3 р. ПВ: 10 осіб
- 3 р ПВ: 6 осіб

8. Кількість засуджених за ст. 391 КК України за період часу з 2012 по 2016 рр:

- 2012 р. : 120 осіб (20 %)
- 2013 р.: 147 осіб (25 %)
- 2014 р: 119 осіб (20 %)
- 2015 р: 109 осіб (19 %)
- 2016 р: 93 особи (16 %)

9. Кількість засуджених за ст. 391 КК України в залежності від області, де вчинено злочин.

- Вінницька – 39 осіб
- Волинська – 15 осіб
- Дніпропетровська – 77 осіб
- Донецька – 77 осіб
- Житомирська – 14 осіб
- Закарпатська – 0 осіб
- Запорізька – 59 осіб
- Івано-Франківська – 4 особи
- Київська – 23 особи
- Кіровоградська – 12 осіб
- Луганська – 28 осіб

- Львівська – 15 осіб
- Миколаївська – 15 осіб
- Одеська – 11 осіб
- Полтавська – 20 осіб
- Рівненська – 18 осіб
- Сумська – 17 осіб
- Тернопільська – 5 осіб
- Харківська – 83 особи
- Херсонська – 18 осіб
- Хмельницька – 28 осіб
- Черкаська – 8 осіб
- Чернігівська – 1 особа
- Чернівецька – 0 осіб
- АР Крим – 1 особа

10. Злісна непокора вчинена засудженими під час перебування у:

- ПКТ – 69 осіб (14,7 %)
- ОК – 8 осіб (1,7 %)
- ДІЗО – 61 особа (13,0 %)
- ДПК – 152 особи (32,5 %)
- відбуваючи покарання на загальних умовах – 178 осіб (38,0 %)

11. Кількість засуджених в залежності від визнання ними вини у вчиненні злочину, передбаченого ст. 391 КК України:

- визнають вину – 393 особи (84,0 %)
- не визнають вину – 63 особи (13,5 %)
- частково визнають вину – 12 осіб (2,6 %)

12. Строк позбавлення волі, який засуджені відбували за попереднім вироком.

- до 5 р. ПВ – 235 осіб (50,2 %)
- від 5 до 10 р. ПВ – 181 особа (38,7 %)
- від 10 до 15 р. ПВ – 52 особи (11,1 %)

13. Групи злочинів, за які особи були засуджені до вчинення злісної непокори вимогам адміністрації

- за злочини проти власності – 1224 рази (63 %)
- за злочини проти життя та здоров'я особи – 162 рази (8 %)
- за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – 150 разів (8 %)
- за злочини у сфері правосуддя – 114 разів (6 %)
- за злочини проти громадського порядку та моральності – 93 рази (5 %)
- за злочини проти громадської безпеки – 61 раз (3 %)
- за злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів – 55 разів (3 %)

- за злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян – 54 рази (3 %)
- інші – 31 раз (1 %)

13. Злочини, за які особи були раніше засуджені

- ст. 185 – 606 разів (31 %)
- ст. 186 – 307 разів (16 %)
- ст. 187 – 203 рази (11 %)
- ст. 309 – 118 разів (6 %)
- ст. 296 – 88 разів (5 %)
- ст. 391 – 76 разів (4 %)
- ст. 121 – 66 разів (3 %)
- ст. 115 – 63 рази (3%)
- ст. 190 – 62 рази (3 %)
- ст. 263 – 57 разів (3 %)
- ст. 289 – 52 рази (3 %)
- ст. 395 – 27 разів (1 %)
- ст. 122 – 25 разів (1 %)
- інші злочини – 194 рази (10 %)

14. Вияв злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

№	Вияв злісної непокори вимогам адміністрації УВП	К-ть у %
1.	відмова від виконання безоплатних робіт	81,6
2.	відмова від виконання оплачуваної роботи	1,5
3.	відмова від переведення до іншого ВСПС	3,6
4.	порушення розпорядку дня	4,5
5.	відмова зайняти визначене спальне місце	1,5
6.	самовільна зміна визначеного спального місця	1,5
7.	самовільне пересування територією колонії	0,4
8.	порушення локалізації	0,8
9.	перешкоджання в проведенні обшуку	0,9
10.	завішування оглядового вікна камери	0,9
11.	зберігання заборонених предметів	0,9
12.	підбурювання інших засуджених до актів непокори	0,2
13.	нетактовна поведінка по відношенню до ПА	0,4
14.	спроба застосувати фізичну силу до ПА	0,2
15.	інші	1,1

15. Форма об'єктивної сторони злісної непокори вимогам адміністрації УВП:

- злісна непокора вимогам адміністрації – 413 осіб (88 %)
- інша протидія адміністрації – 55 осіб (12 %)

16. Характер допущених порушень режиму особами, засудженими за ст. 391 КК України

- відмова від виконання безоплатних робіт – 642 рази
- відмова від виконання оплачуваної роботи – 69 разів
- порушення розпорядку дня – 651 раз
- зберігання заборонених предметів – 125 разів
- паління у невідведеному для цього місці – 39 разів
- перешкоджання у проведенні обшуку – 70 разів
- порушення форми одягу – 85 разів
- порушення секторної локалізації – 40 разів
- самовільне пересування територією колонії – 15 разів
- завішування спального місця – 13 разів
- завішування оглядового вікна камери – 33 рази
- самовільна зміна спального місця – 19 разів
- відмова зайняти визначене спальне місце – 35 разів
- пошкодження майна колонії – 29 разів
- порушення правил ізоляції – 57 разів
- відмова від переведення до іншого відділення СПС – 36 разів
- нетактовна поведінка – 60 разів
- створення конфліктної ситуації – 23 рази
- нетактовна поведінка по відношенню до ПА – 86 разів
- погроза фізичною розправою ПА – 15 разів
- підбурювання інших засуджених до актів непокорі – 10 разів
- невиконання інших вимог ПА – 50 разів
- інші порушення – 49 разів

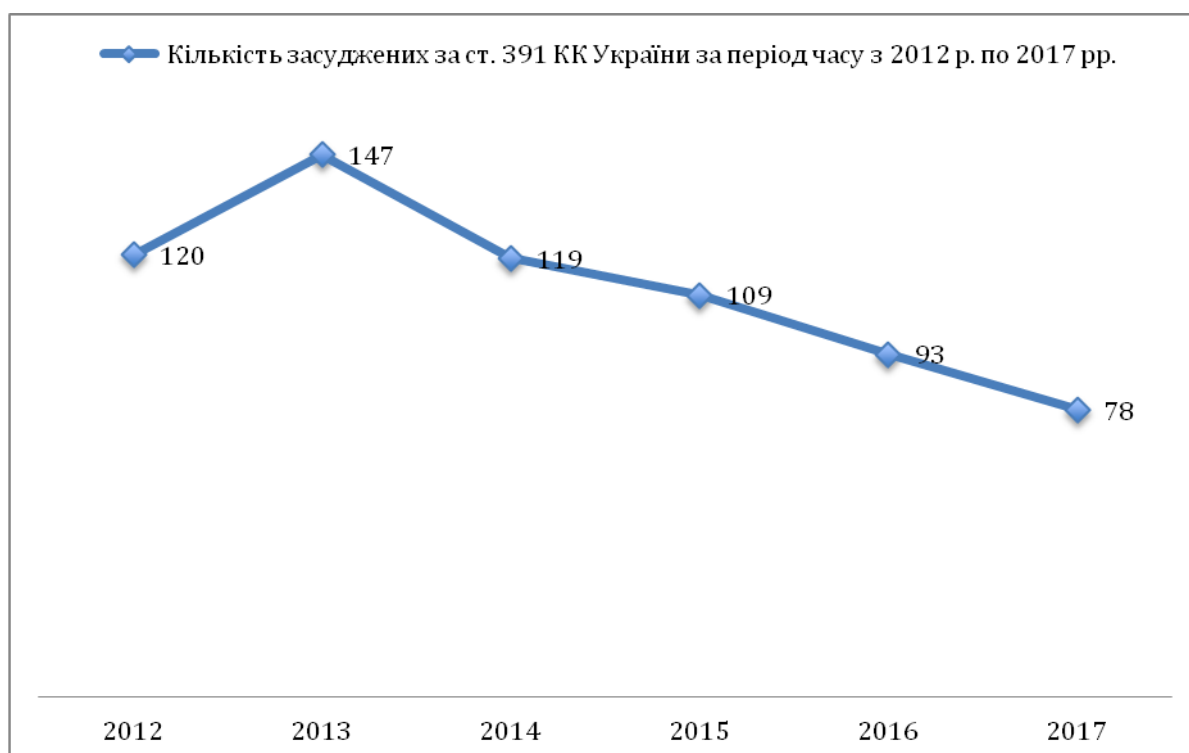
№	Характер допущених порушень режиму відбування покарання	к-ть у %
1.	відмова від виконання безоплатних робіт	28,5
2.	відмова від виконання оплачуваної роботи	3,1
3.	порушення розпорядку дня	28,9
4.	зберігання заборонених предметів	5,5
5.	паління у невідведеному для цього місці	1,7
6.	перешкоджання у проведенні обшуку	3,1
7.	порушення форми одягу	3,8
8.	порушення секторної локалізації	1,8
9.	самовільне пересування територією колонії	0,7
10.	завішування спального місця	0,6
11.	завішування оглядового вікна камери	1,5
12.	самовільна зміна спального місця	0,8
13.	відмова зайняти визначене спальне місце	1,5
14.	пошкодження майна колонії	1,3
15.	порушення правил ізоляції	2,5
16.	відмова від переведення до іншого відділення СПС	1,5

17.	нетактовна поведінка	2,7
18.	створення конфліктної ситуації	1
19.	нетактовна поведінка по відношенню до ПА	3,8
20.	погроза фізичною розправою ПА	0,7
21.	підбурювання інших засуджених до актів непокори	0,4
22.	невиконання інших вимог ПА	2,2
23.	інші порушення	2,2

17. Мотив вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації УВП:

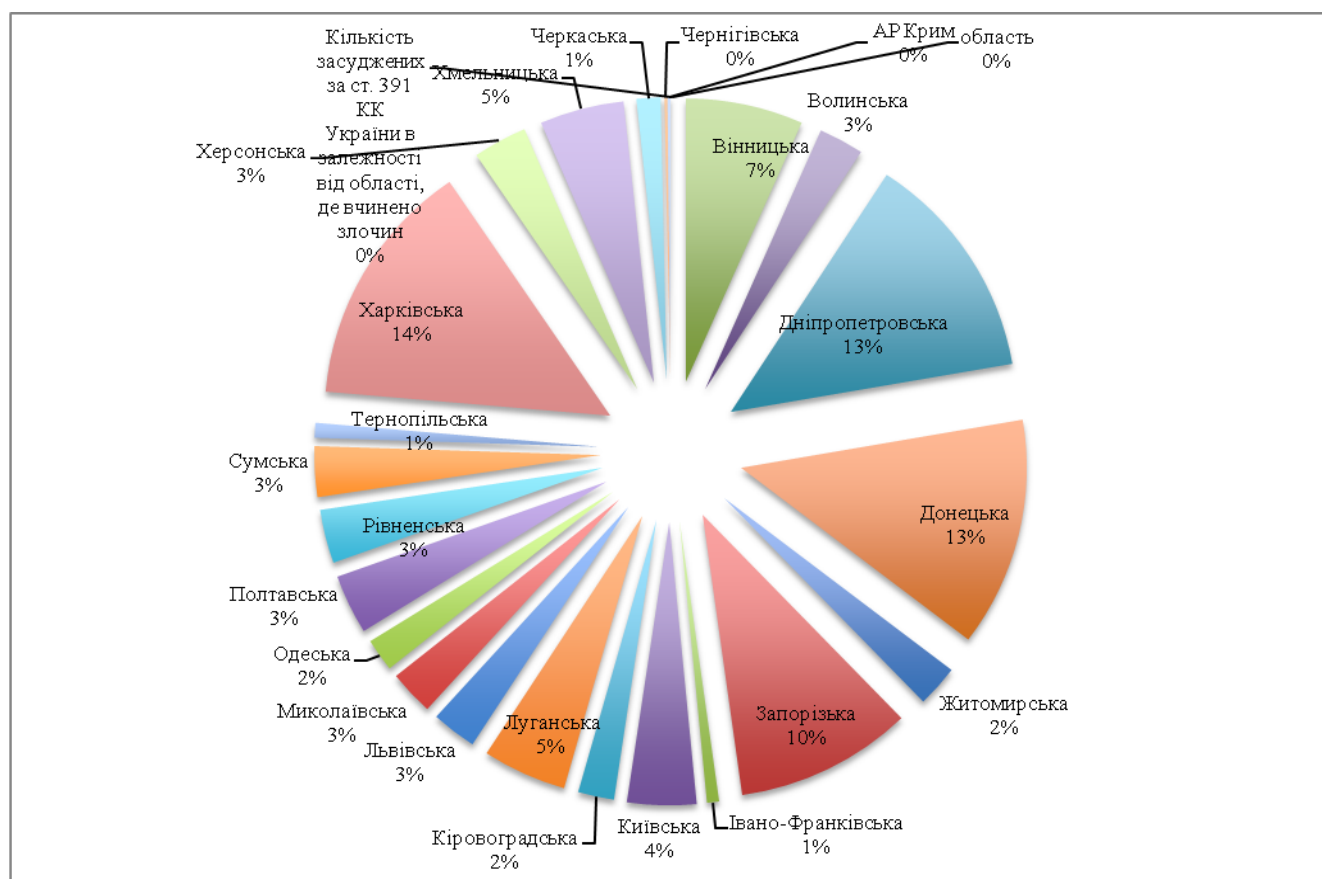
- відмова повідомити мотив – 249 осіб (53 %)
- незгода з вимогами режиму – 18 осіб (4 %)
- небажання коритися вимогам адміністрації – 11 осіб (3 %)
- упереджене ставлення адміністрації – 6 осіб (1 %)
- неприязні стосунки з адміністрацією – 6 осіб (1 %)
- прибирання принижує людську гідність – 84 особи (18 %)
- відмова від прибирання через хворобу – 25 осіб (5 %)
- прибирання повинні здійснювати інші засуджені – 25 осіб (5 %)
- небажання працювати – 11 осіб (3 %)
- прибирання було здійснено – 8 осіб (2 %)
- інші особисті переконання – 25 осіб (5 %)

* наведені дані є результатом проведеного особисто дисертантом дослідження вироків судів за ст. 391 КК України, що містяться у ЄДРСР за період часу з 2012 по 2016 рр. [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>

Кількість засуджених за ст. 391 КК України за період часу з 2012 по 2017 рр.

Додаток Б

**Кількість засуджених за ст. 391 КК України в залежності від області,
де було вчинено злочин**

Додаток В

**Кількість засуджених за ст. 391 КК України в
залежності від місця вчинення злочину**

№	Область	Виправна колонія	К-ть злочинів
1.	Вінницька	Могилів-Подільська ВК № 114	7
2.		Стрижавська ВК № 81	6
3.		Літинська ВК № 123	5
4.		Ладижинська ВК № 39	7
5.		Піщанська ВК № 59	7
6.		Вінницька ВК № 7	7
7.	Волинська	Маневицька ВК № 42	7
8.		Цуманська ВК № 84	8
9.	Дніпропетровська	П'ятихатська ВК № 122	7
10.		Софіївська ВК № 45	4
11.		Синельниківська ВК № 49	31
12.		Дніпропетровська ВК № 89	3
13.		Солонянська ВК № 21	6
14.		Криворізька ВК № 80	17
15.		Криворізька УВП № 3	5
16.		Жовтоводська ВК № 26	4
17.	Донецька	Дзержинська ВК № 2	14
18.		Селідівська ВК № 82	23
19.		Донецька ВК № 124	2
20.		Єнакієвська ВК № 52	3
21.		Макіївська ВК № 32	4
22.		Західна ВК № 97	8
23.		Торезька ВК № 28	8
24.		Кіровська ВК № 33	5
25.		Микитинська ВК № 87	2
26.		Калінінська ВК № 27	4
27.		Мічурінська ВК № 57	1
28.		Волновахська ВК № 120	3
29.	Житомирська	Коростенська ВК № 71	6
30.		Бердичівська ВК № 70	3
31.		Житомирська ВК № 4	4
32.		Райківецька ВК № 73	1

33.	Закарпатська	-	0
34.	Запорізька	Оріхівська ВК № 88	14
35.		Бердянська ВК № 77	16
36.		Кам'янська ВК № 101	10
37.		Біленьківська ВК № 99	8
38.		Софіївська ВК № 55	7
39.		Вільнянська ВК № 20	4
40.	Івано-Франківська	Коломийська ВК № 41	4
41.	Київська	Бориспільська ВК № 119	7
42.		Бучанська ВК № 85	8
43.		Березанська ВК № 95	3
44.		Білоцерківська ВК № 35	5
45.	Кіровоградська	Кіровоградська ВК № 6	6
46.		Петрівська ВК № 49	6
47.	Луганська	Кіровоградська ВК № 6	6
48.		Петрівська ВК № 49	6
49.		Кіровоградська ВК № 6	6
50.		Петрівська ВК № 49	6
51.		Кіровоградська ВК № 6	6
52.		Петрівська ВК № 49	6
53.		Кіровоградська ВК № 6	6
54.		Петрівська ВК № 49	6
55.		Кіровоградська ВК № 6	6
56.	Львівська	Миколаївська ВК № 50	1
57.		Дрогобицька ВК № 40	6
58.		Львівська ВК № 48	3
59.		Сокальська ВК № 47	3
60.		Держівська ВК № 110	1
61.		Личаківська ВК № 30	1
62.	Миколаївська	Миколаївська ВК № 50	1
63.		Дрогобицька ВК № 40	6
64.		Львівська ВК № 48	3
65.		Сокальська ВК № 47	3
66.	Одеська	Південна ВК № 51	6
67.		Одеська ВК № 14	5
68.	Полтавська	Полтавська ВК № 64	7
69.		Божковська ВК № 16	10
70.		Кременчуцька ВК № 69	3

71.	Рівненська	Катеринівська ВК № 46	5
72.		Городищенська ВК № 96	5
73.		Полоцька ВК № 76	6
74.	Сумська	Сумська ВК № 116	8
75.		Роменська ВК № 56	5
76.		Шосткінська ВК № 66	4
77.	Тернопільська	Копичинецька ВК № 112	5
78.	Харківська	Харківська ВК № 43	7
79.		Диканівська ВК № 12	20
80.		Олексіївська ВК № 25	27
81.		Первомайська ВК № 117	6
82.		Холодногірська ВК № 18	10
83.		Темнівська ВК № 100	14
84.	Херсонська	Північна ВК № 90	5
85.		Дар'ївська ВК № 10	9
86.		Білозерська ВК № 105	4
87.	Хмельницька	Шепетівська ВК № 58	2
88.		Райківецька ВК № 78	5
89.		Замкова ВК № 58	14
90.		Ізяславська ВК № 31	8
91.	Черкаська	Старобабанівська ВК № 92	4
92.		Черкаська ВК № 62	4
93.	Чернігівська	Чернігівська ВК № 44	1
94.	Чернівецька	-	0
95.	АР Крим	Керченська ВК № 126	1

Додаток Г

Типова анкета для проведення анкетування працівників УВП МЮУ з приводу дієвості застосування на практиці ст. 391 КК України

№	Запитання	Відповідь
1.	Ваш вік	20–30 років 30–40 років 40–50 років
2.	Ваш стаж служби	До 1 року 1–3 років 3–5 років 5–10 років Понад 10 років
3.	Ваша посада	Оперуповноважений Ст. інспектор ВСВІР Інспектор ВСВІР Начальник відділення СПС Психолог Ст. інспектор з питань підготовки до звільнення Ст. інспектор ВНІБ Інспектор ВНІБ Мол. інспектор ВНІБ ЧПНУ Ст. інспектор, інспектор відділу охорони
4.	Як на Вашу думку, чи є латентність злочину, передбаченого ст. 391 КК України (невиявлена чи неврахована, приховувана) у ВК?	Так, латентність присутня в невеликій кількості Латентність відсутня
5.	Оцініть за п'ятибальною шкалою рівень безпеки засуджених від злочину, передбаченого ст. 391 КК України	«1» «2» «3» «4» «5»
6.	Якщо рівень захищеності засуджених невисокий, то чим, на Вашу думку, це викликано?	Специфічні особливості виконання та відбування покарання у УВП; Жорстокість традицій і звичаїв злочинного світу; Недоліки профілактичної діяльності з боку адміністрації УВП; Несумлінне ставлення персоналу УВП до виконання службових обов'язків; низький

		рівень професійної компетентності персоналу; Неналежний рівень матеріально-побутового забезпечення, харчування
7.	Які способи забезпечення особистої безпеки УВП найчастіше обирають засуджені?	Звертаються за допомогою до представників адміністрації УВП; Користуються правом на особисту безпеку (ст. 10 КВК України); Звертаються за допомогою до інших засуджених (насамперед до лідерів угруповань негативної спрямованості); Користуються правом на необхідну оборону (ст. 36 КК України); Намагаються самостійно вирішити проблеми, що виникли; Обирають інші способи забезпечення особистої безпеки
8.	Як впливає наявність заборонених предметів на вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України?	Сприяє вчиненню Не сприяє вчиненню
9.	Які заборонені предмети найбільш небезпечні у механізмі вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України?	Колючо-ріжучі предмети Спиртовмісні речовини Наркотичні засоби Гральні карти Інше: засоби мобільного зв'язку, гроші, еротичні матеріали і т. п.
10.	Які наслідки наставляли для засудженого у випадку висловлювання ним погрози вчинити злочин, передбачений ст. 391 КК України?	Із засудженим проводилась профілактична бесіда Засуджений переводився до іншого відділення, ізолювався Він попереджався про притягнення до дисциплінарної та кримінальної відповідальності
11.	Які, на Вашу думку, кримінально-правові засоби запобігання вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України?	Пропаганда кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства засудженим; Офіційне застереження потенційних правопорушників про кримінальну відповідальність; Спонування до добровільної відмови від доведення злочину до кінця; Притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності за незакінчену злочинну діяльність;

		Розкриття злочинів
12.	Чи вважаєте Ви кримінально-правові засоби запобігання вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України в УВП ефективними?	Так Ні Важко відповісти
13.	Чи вважаєте Ви необхідним посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України в УВП враховуючи підвищений ступінь суспільної небезпеки пенітенціарного рецидиву?	Так Ні Важко відповісти
14.	Чи вважаєте Ви необхідним посилення відповідальності адміністрації ВК за вчинення злочинів, у тому числі проти життя та здоров'я особи в умовах ВК?	Так Ні Важко відповісти
15.	Які категорії засуджених, на Вашу думку, частіше за всіх можуть вчинення злочин, передбачений ст. 391 КК України ?	Засуджені з касти «відвернутих»; Засуджені з психічними вадами; Азартні гравці; Боржники; Фізично слабкі засуджені; Так звані «не порядні» засуджені; Соціально занедбані засуджені; Засуджені, схильні до конфліктів; Засуджені, які вдають із себе «блатних»; Засуджені, які не поважають «злочинний закон»; Засуджені, які крадуть в інших засуджених (так звані «криси»)
16.	Які з перелічених причин і умов найбільше призводять до вчинення злочину,	Кримінальна субкультура, кримінальні традиції та звичаї; Суперечності у виконанні покарань, пов'язаних з позбавленням волі (ізоляція

	передбаченого ст. 391 КК України ?	засуджених із властивим їй криміногенним потенціалом); Конфлікти між засудженими у сфері особистісно-побутових відносин, виробничої діяльності та інших сферах; Соціальна занедбаність і психічна неврівноваженість засуджених; Недоліки в діяльності структурних підрозділів УВП (зокрема, у сфері охорони, нагляду, ОРД, соціально-виховної роботи, комунально-побутовій сфері тощо)
17.	Які заходи, що застосовуються до засуджених, є на Вашу думку, найбільш ефективними для запобігання вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України ?	Відкриття кримінального провадження за кожним виявленим фактом; Посилення режиму; Поміщення в ДІЗО, ПКТ (ОК); Переведення до іншої установи; Регулярна профілактична робота із засудженим
18.	Які заходи, на Вашу думку, впливають на підвищення ефективності запобігання вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України ?	Забезпечення належної організації режиму у ВК; Забезпечення повної трудової зайнятості засуджених; Підвищення рівня організації праці та робочих місць засуджених; Належна організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених; Підвищення рівня соціально-виховної роботи із залученням співробітників усіх відділів і служб до участі в цьому процесі; Підвищення ефективності індивідуальної профілактичної роботи із засудженими, схильними до насильства; Удосконалення діяльності самодіяльних організацій, стимулювання участі засуджених в їх роботі; Удосконалення дисциплінарної практики; Залучення громадськості до виправленні і ресоціалізації засуджених; Підвищення рівня роботи психологів в УВП; Підвищення рівня матеріально-побутового забезпечення засуджених; Комплексне планування профілактики злочинів в УВП; Удосконалення кадрової роботи, підвищення

		професійного та культурного рівня співробітників ВК, обмін позитивним досвідом
19.	Чи впливають умови режиму на запобігання вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України ?	Так; Ні

Узагальнення результатів анкетування

252 працівників УВП з різних регіонів України (Дніпропетровської, Київської, Полтавської, Рівненської, Сумської та Чернігівської областей).

№ з/п	Зміст інформації	Результат (к-ть) і питома вага (%)
1.	Ваш вік 20–30 років 30–40 років 40–50 років	217 (89,6 %) 28 (8,3 %) 7 (2,1 %)
2.	Ваш стаж служби До 1 року 1–3 років 3–5 років 5–10 років Понад 10 років	105 (31,3 %) 42 (12,5 %) 112 (33,3 %) 63 (18,8 %) 14 (4,2 %)
3.	Ваша посада Оперуповноважений Ст. інспектор ВСВІР Інспектор ВСВІР Начальник відділення СПС Психолог Ст. інспектор з питань підготовки до звільнення Ст. інспектор ВНІБ Інспектор ВНІБ Мол. інспектор ВНІБ ЧПНУ Ст. інспектор, інспектор відділу охорони	126 (37,5 %) 28 (8,3 %) 7 (2,1 %) 91 (27,1 %) 7 (2,1 %) 7 (2,1 %) 14 (4,2 %) 7 (2,1 %) 14 (4,2 %) 7 (2,1 %) 28 (8,4 %)
4.	Як, на Вашу думку, чи є латентність злочину, передбаченого ст. 391, КК України (невиявленої, чи неврахованої, приховуваної) у ВК? Так, латентність присутня в невеликій кількості Латентність відсутня	224 (76,7 %) 28 (23,3 %)
5.	Оцініть за п'ятибальною шкалою рівень безпеки засуджених від злочину, передбаченого ст. 391, КК України «1» «2» «3» «4» «5»	42 (12,5 %) 28 (8,3 %) 140 (41,7 %) 77 (22,9 %) 49 (14,6 %)
6.	Якщо рівень захищеності засуджених невисокий, то	

	чим, на Вашу думку, це викликано? Специфічні особливості виконання та відбування покарання у УВП 84 (25,0 %) Жорстокість традицій і звичаїв злочинного світу 42 (12,5 %) Недоліки профілактичної діяльності з боку адміністрації УВП 154 (45,8 %) Несумлінне ставлення персоналу УВП до виконання службових обов'язків, низький рівень професійної компетентності персоналу 168 (50,0 %) Неналежний рівень матеріально-побутового забезпечення, харчування 49 (14,6 %)	
7.	Які способи забезпечення особистої безпеки УВП найчастіше обирають засуджені? Звертаються за допомогою до представників адміністрації УВП 212 (75,0 %) Користуються правом на особисту безпеку (ст. 10 КВК України) 63 (18,8 %) Звертаються за допомогою до інших засуджених (насамперед до лідерів угруповань негативної спрямованості) 63 (18,8 %) Користуються правом на необхідну оборону (ст. 36 КК України) 7 (2,1 %) Намагаються самостійно вирішити проблеми, що виникли 112 (33,3 %) Обирають інші способи забезпечення особистої безпеки 21 (6,3 %)	
8.	Як впливає наявність заборонених предметів на вчинення злочину, передбаченого ст. 391, КК України? Сприяє вчиненню 210 (87,5 %) Не сприяє вчиненню 42 (12,5 %)	
9.	Які заборонені предмети найбільш небезпечні у механізмі вчинення злочину, передбаченого ст. 391, КК України? Колючо-ріжучі предмети 210 (82,5 %) Спиртовмісні речовини 189 (56,3 %) Наркотичні засоби 161 (47,9 %) Гральні карти 63 (18,8 %) Інше: засоби мобільного зв'язку, гроші, еротичні матеріали і т. п. 77 (22,9 %)	
10.	Які наслідки наставали для засудженого у випадку висловлювання ним погрози вчинити злочин, передбачений ст. 391, КК України? Із засудженим проводилась профілактична бесіда 210 (62,5 %) Засуджений переводився до іншого відділення, ізолювався 49 (14,6 %) Він попереджався про притягнення до дисциплінарної та кримінальної відповідальності 28 (8,3 %)	

	Засуджені, які крадуть в інших засуджених (так звані «криси»)	14 (4,2 %) 7 (2,1 %)
16.	Які з перелічених причин і умов найбільше призводять до вчинення злочину, передбаченого ст. 391, КК України ? Кримінальна субкультура, кримінальні традиції та звичаї Суперечності у виконанні покарань, пов'язаних з позбавленням волі (ізоляція засуджених із властивим їй криміногенним потенціалом), Конфлікти між засудженими у сфері особистісно-побутових відносин, виробничої діяльності та інших сферах Соціальна занедбаність і психічна невірноваженість засуджених Недоліки в діяльності структурних підрозділів УВП (зокрема, у сфері охорони, нагляду, ОРД, соціально-виховної роботи, комунально-побутовій сфері тощо)	161 (47,9 %) 63 (18,8 %) 203 (60,4 %) 161 (47,9 %) 49 (14,6 %)
17.	Які заходи, що застосовуються до засуджених, є, на Вашу думку, найбільш ефективними для запобігання вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України ? Відкриття кримінального провадження за кожним виявленим фактом Посилення режиму Поміщення в ДІЗО, ПКТ (ОК) Переведення до іншої установи Регулярна профілактична робота із засудженим	175 (52,1 %) 133 (39,6 %) 175 (52,1 %) 56 (16,7 %) 7 (2,1 %)
18.	Які заходи, на Вашу думку, впливають на підвищення ефективності запобігання вчинення злочину, передбаченого ст. 391, КК України ? Забезпечення належної організації режиму у ВК Забезпечення повної трудової зайнятості засуджених Підвищення рівня організації праці та робочих місць засуджених Належна організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених Підвищення рівня соціально-виховної роботи із залученням співробітників усіх відділів і служб до участі в цьому процесі Підвищення ефективності індивідуальної профілактичної роботи із засудженими, схильними до насильства Удосконалення діяльності самодіяльних організацій, стимулювання участі засуджених в їх роботі Удосконалення дисциплінарної практики Залучення громадськості до виправленні і ресоціалізації засуджених Підвищення рівня роботи психологів в УВП	224 (66,7 %) 168 (50,0 %) 28 (8,3 %) 21 (6,3 %) 84 (25,0 %) 63 (18,8 %) 14 (4,2 %) 133 (39,6 %) 28 (8,3 %) 42 (12,5 %)

	Підвищення рівня матеріально-побутового забезпечення засуджених	35 (10,4 %)
	Комплексне планування профілактики злочинів в УВП	28 (8,3 %)
	Удосконалення кадрової роботи, підвищення професійного та культурного рівня співробітників ВК, обмін позитивним досвідом	63 (18,8 %)
19	Чи впливають умови режиму на запобігання вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України ? Так; Ні	224 (86,7 %) 28 (13,3 %)

* наведені дані є результатом узагальнення проведеного особисто дисертантом анкетування працівників УВП з різних регіонів України (Дніпропетровської, Київської, Полтавської, Рівненської, Сумської та Чернігівської областей).

Додаток Д

Порівняльна характеристика норми ст. 391 КК України з аналогічними нормами законодавства зарубіжних країн

1) Україна:

- ст. 391 КК України;
- назва – «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань»;
- розділ КК – «Злочини проти правосуддя»;
- вказівка на «злісність» непокори у диспозиції статті;
- наявність дисциплінарної преюдиції у конструкції складу злочину – «... якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання підлягала протягом року дисциплінарному стягненню у вигляді переведення до ПКТ (ОК) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання»;
- відсутні кваліфікуючі ознаки;
- відсутні особливо кваліфікуючі ознаки;
- суб'єкт – особа, що досягла 18-річного віку;
- місце вчинення злочину – ВК;
- покарання – позбавлення волі до трьох років.

2) Республіка Білорусь:

- ст. 411 КК Республіки Білорусь;
- назва – «Злісна непокора вимогам адміністрації виправного закладу, виконуючого покарання у виді позбавлення волі»;
- розділ КК – «Злочини проти правосуддя»;
- вказівка на «злісність» непокори у диспозиції статті;
- наявність дисциплінарної преюдиції у конструкції складу злочину – « ... якщо ця особа за порушення режиму відбування покарання підлягала протягом року дисциплінарному стягненню у вигляді переведення: у ПКТ; спеціалізовану палату; ОК»;

- наявні кваліфікуючі ознаки – «ті самі дії, вчинені особою, засудженою за тяжкі та особливо тяжкі злочини або що допустила особливо небезпечний рецидив»;
- відсутні особливо кваліфікуючі ознаки;
- суб'єкт – особа, що досягла 18-річного віку;
- місце вчинення злочину – виправні установи;
- покарання – ч. 1 – позбавлення волі до одного року; ч. 2 – позбавлення волі до двох років.

3) Республіка Узбекистан:

- ст. 221 КК Республіки Узбекистан;
- назва – «Неpokopa законним вимогам адміністрації установи з виконання покарань»;
- розділ – «Злочини проти порядку управління»;
- вказівка на «злісність» непокори у диспозиції статті;
- наявність дисциплінарної преюдиції у конструкції складу злочину – «...якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання підлягала протягом року стягненню у виді переведення в карцер колонії з виконання покарань або переводилась у тюрму»;
- наявні кваліфікуючі ознаки – «вчинення тих самих дій особливо небезпечним рецидивістом або особою, засудженою за тяжкі та особливо тяжкі злочини»;
- відсутні особливо кваліфікуючі ознаки;
- суб'єкт – особа, що досягла 18-річного віку;
- місце вчинення злочину – ВК;
- покарання – ч. 1 – позбавлення волі до трьох років; ч. 2 – позбавлення волі від трьох до п'яти років.

4) Республіка Казахстан:

- ст. 360 КК Республіки Казахстан;
- назва – «Неpokopa законним вимогам адміністрації кримінально-виправних закладів»;
- розділ – «Злочини проти правосуддя та порядку виконання покарань»;
- вказівка на «злісність» непокори у диспозиції статті;

- відсутня дисциплінарна преюдиція у конструкції складу злочину;
- наявні кваліфікуючі ознаки – «те ж діяння, яке здійснювалося неодноразово, організація групової непокори законним вимогам адміністрації установи, що забезпечувала ізоляцію від суспільства, а також участь у груповій непокорі, яка супроводжувалась застосуванням насильства або умисним спричиненням собі якої-небудь шкоди чи які призвели до особливо тяжких наслідків»;
- відсутні особливо кваліфікуючі ознаки;
- суб'єкт – особа, що досягла 16-річного віку;
- місце вчинення злочину – ВК, виховні колонії будь-якого режиму, колонії поселення, тюрми;
- покарання – ч. 1 – позбавлення волі від двох до п'яти років; ч. 2 – позбавлення волі від чотирьох до семи років; ч. 3 – позбавлення волі від п'яти до десяти років.

5) Республіка Молдова:

- ст. 321 КК Республіки Молдова;
- назва – «Непокора з застосуванням насильства вимогам адміністрації пенітенціарної установи»;
- розділ «Злочини проти правосуддя»;
- відсутня вказівка на «злісність» непокори у диспозиції статті;
- відсутня дисциплінарна преюдиція у конструкції складу злочину;
- відсутні кваліфікуючі ознаки;
- відсутні особливо кваліфікуючі ознаки;
- суб'єкт – особа, що досягла 16-річного віку;
- місце вчинення злочину – пенітенціарні установи;
- покарання – позбавлення волі до п'яти років.

6) Грузія:

- ст. 378 КК Грузії;
- назва – «Перешкоджання діяльності установ утримання під вартою або установ позбавлення волі або дезорганізація цієї діяльності»;

- розділ – «Злочини проти виконання судових актів»;
- відсутня вказівка на «злісність» непокори у диспозиції статті;
- відсутня дисциплінарна преюдиція у конструкції складу злочину;
- наявні кваліфікуючі ознаки – ч. 2 – «насильство відносно особи,

поміщеної в установу утримання під вартою або установу позбавлення волі, з метою зміни ними свідчень або відмови давати свідчення, а так само з метою перешкоджання засудженому у виконанні ним громадських обов'язків»; ч. 3 – «напад на адміністрацію установи утримання під вартою або установи позбавлення волі або створення з цією ж метою злочинного угруповання або активна участь у такому угрупованні».

– наявні особливо кваліфікуючі ознаки – ч. 4 – «те ж саме діяння: а) небезпечне для життя та здоров'я; б) вчинене неодноразово; в) спричинило тяжкі наслідки»; ч. 5 – «дії, передбачені ч. 3 або ч. 4 даної статті, вчинені особою, засудженою за тяжкий або особливо тяжкий злочин»;

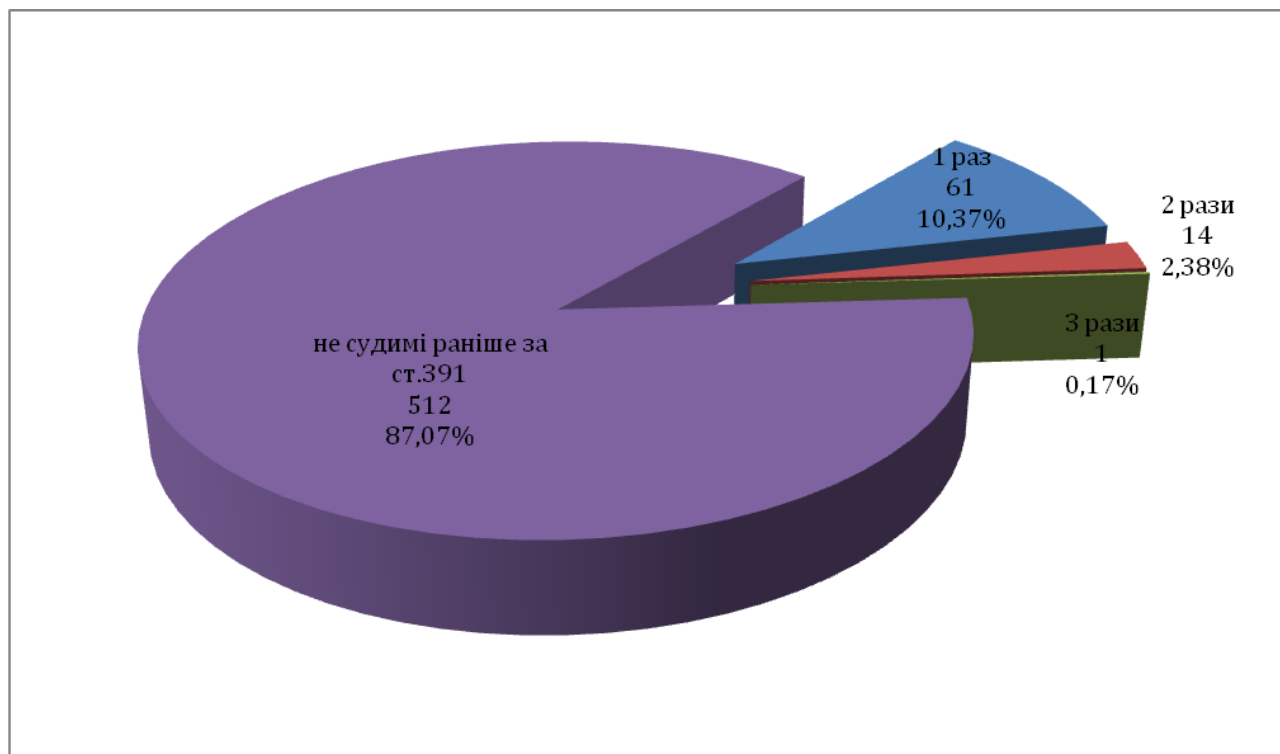
- суб'єкт – особа, що досягла 16-річного віку;

– місце вчинення злочину – місця утримання під вартою та місця позбавлення волі;

– покарання – ч. 1 – позбавлення волі до трьох років; ч. 2 – позбавлення волі від трьох до п'яти років; ч. 3 – позбавлення волі від шести до восьми років; ч. 4 – позбавленням волі від восьми до десяти років; ч. 5 – позбавленням волі від восьми до десяти років.

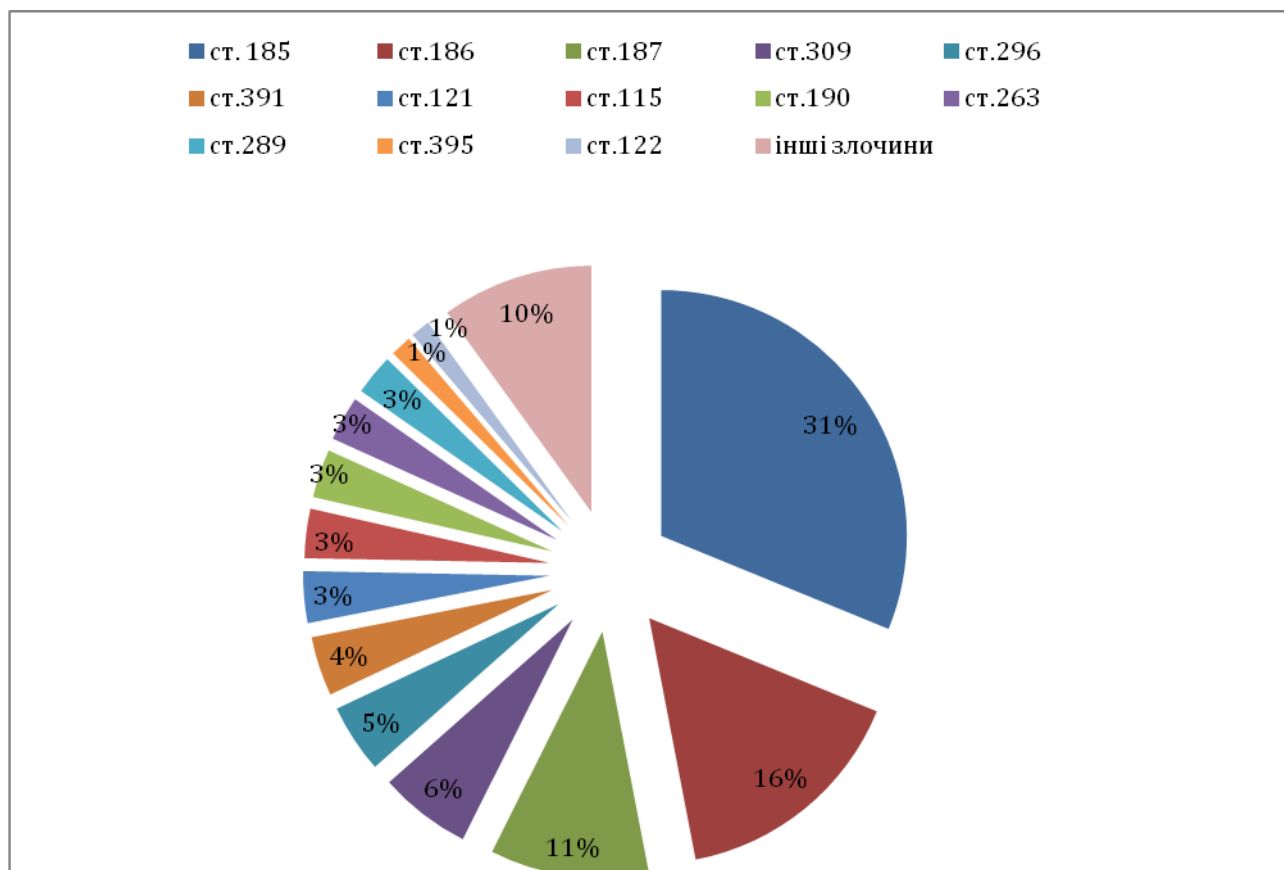
Додаток Е

Кількість засуджених, що раніше судимі за ст. 391 КК України

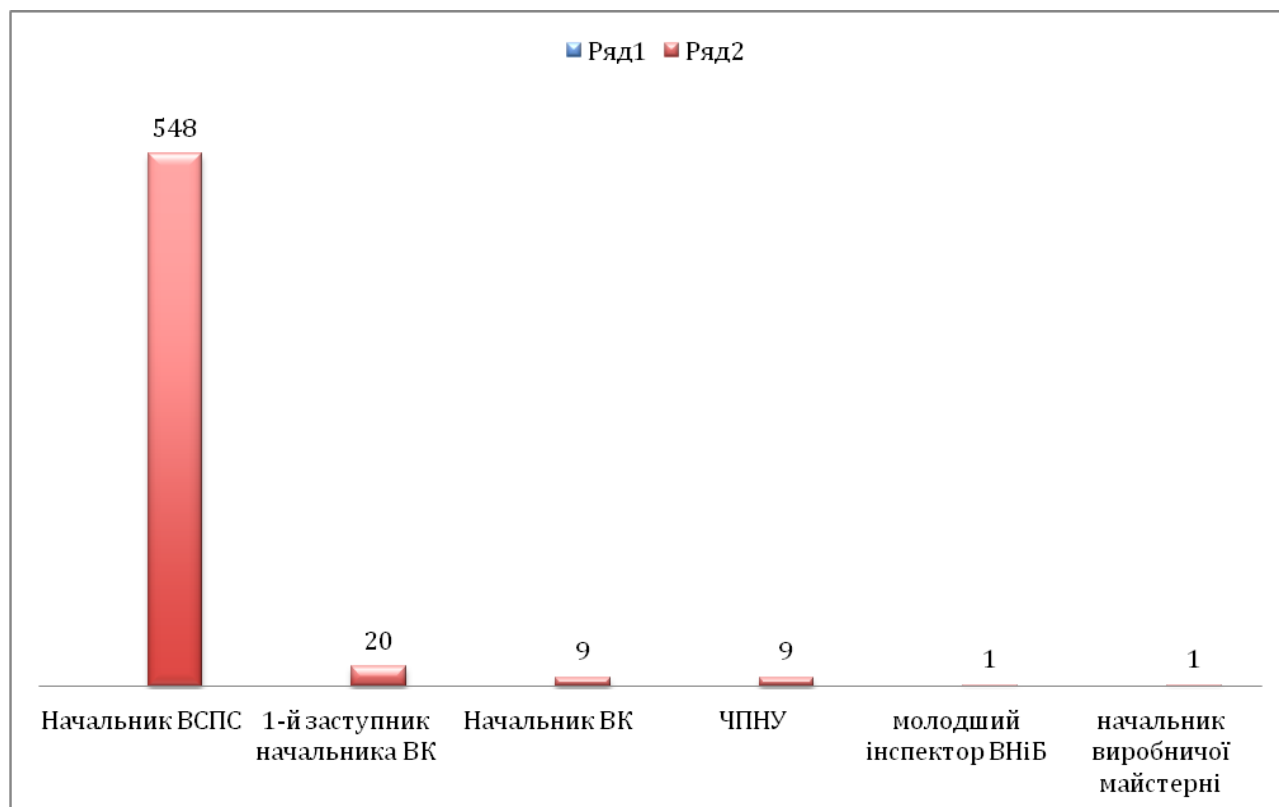
Додаток Ж

Злочини, за які засуджені за ст. 391 КК України були раніше судимі

Додаток 3

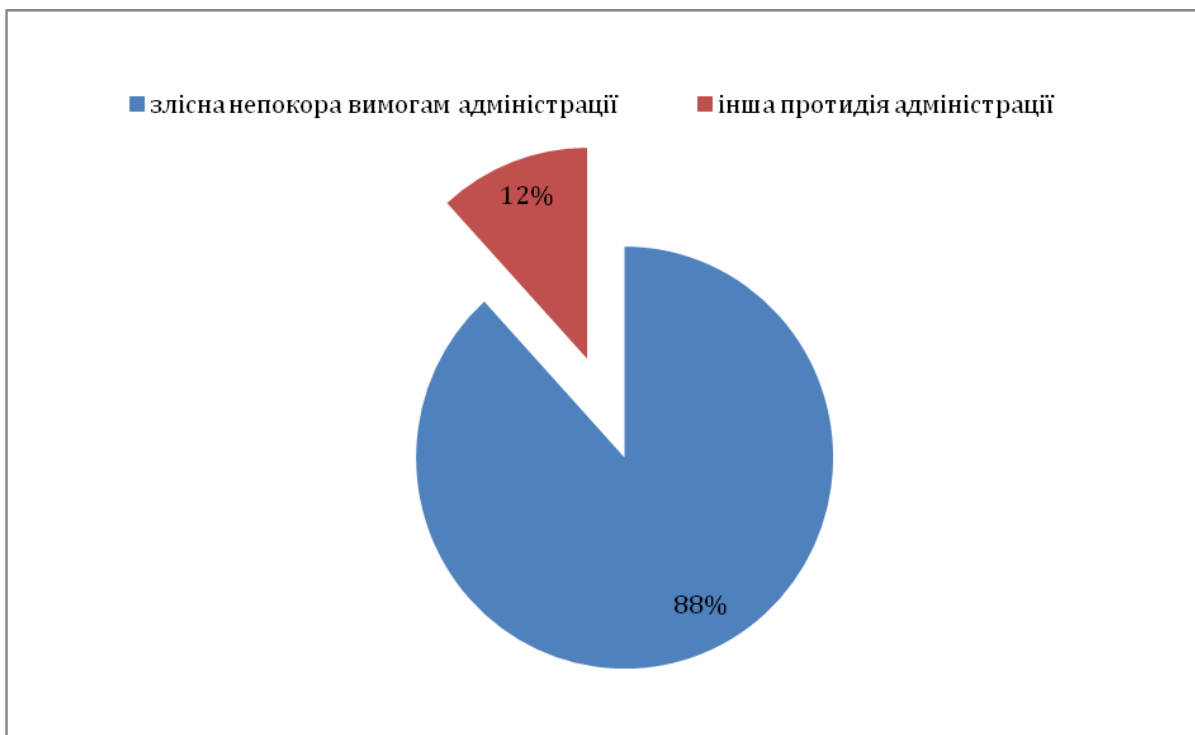
Представник адміністрації, на законну вимогу якого, засудженим була вчинена злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань

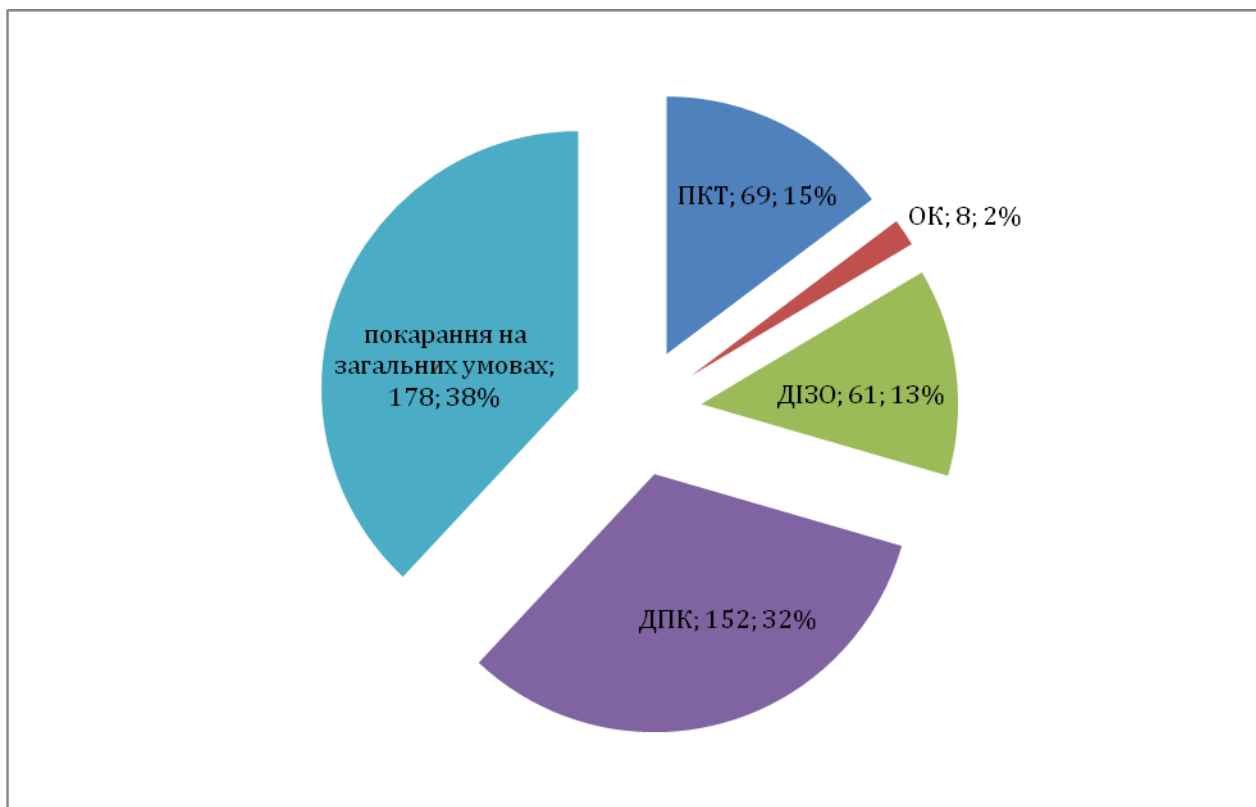
Додаток И

Вияв злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

№	Вияв злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань	К-ть у %
1.	відмова від виконання безоплатних робіт	81,6
2.	відмова від виконання оплачуваної роботи	1,5
3.	відмова від переведення до іншого ВСПС	3,6
4.	порушення розпорядку дня	4,5
5.	відмова зайняти визначене спальне місце	1,5
6.	самовільна зміна визначеного спального місця	1,5
7.	самовільне пересування територією колонії	0,4
8.	порушення локалізації	0,8
9.	перешкоджання в проведенні обшуку	0,9
10.	завішування оглядового вікна камери	0,9
11.	зберігання заборонених предметів	0,9
12.	підбурювання інших засуджених до актів непокори	0,2
13.	нетактовна поведінка по відношенню до ПА	0,4
14.	спроба застосувати фізичну силу до ПА	0,2
15.	інші	1,1

Додаток К**Форма об'єктивної сторони складу злочину,
передбаченого ст. 391 КК України**

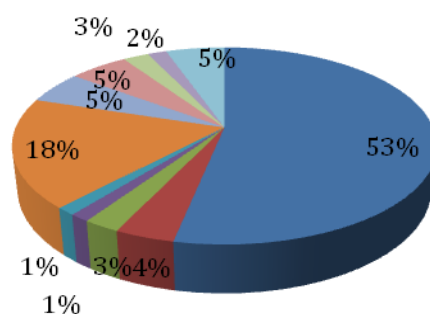
Додаток Л

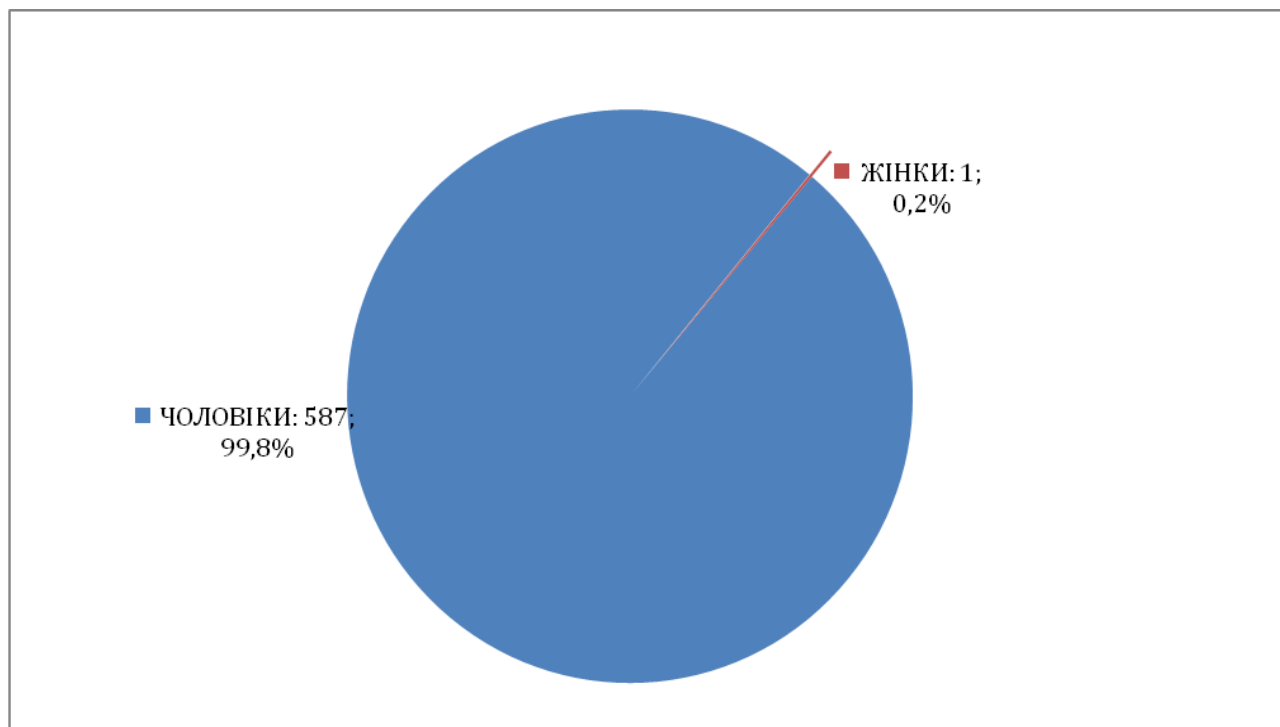
**Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання
покарань вчинена засудженими під час перебування**

Додаток М

Мотив вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

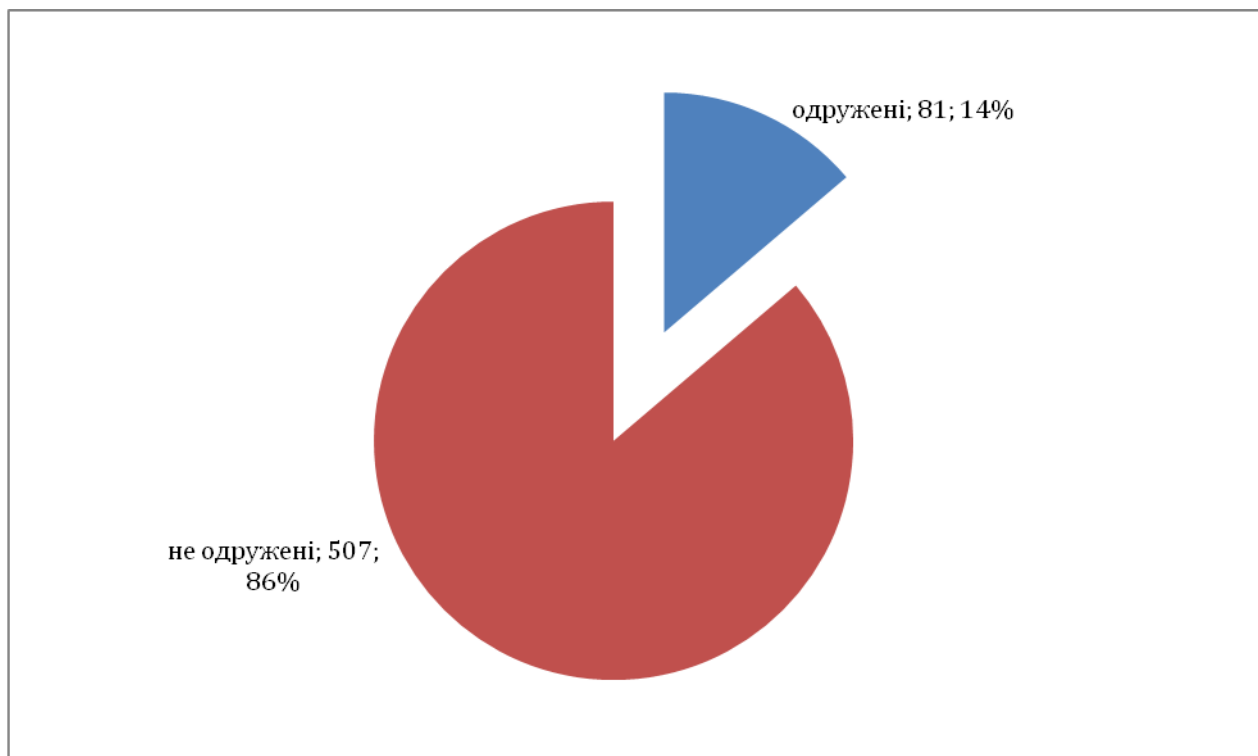
- відмова повідомити мотив
- незгода з вимогами режиму
- небажання коритися вимогам адміністрації
- упереджене ставлення адміністрації
- неприязні стосунки з адміністрацією
- прибирання принижуює людську гідність
- відмова від прибирання через хворобу
- прибирання повинні здійснювати інші засуджені
- небажання працювати
- прибирання було здійснено
- інші особисті переконання

Додаток Н**Засуджені за ст. 391 КК України в залежності від статі**

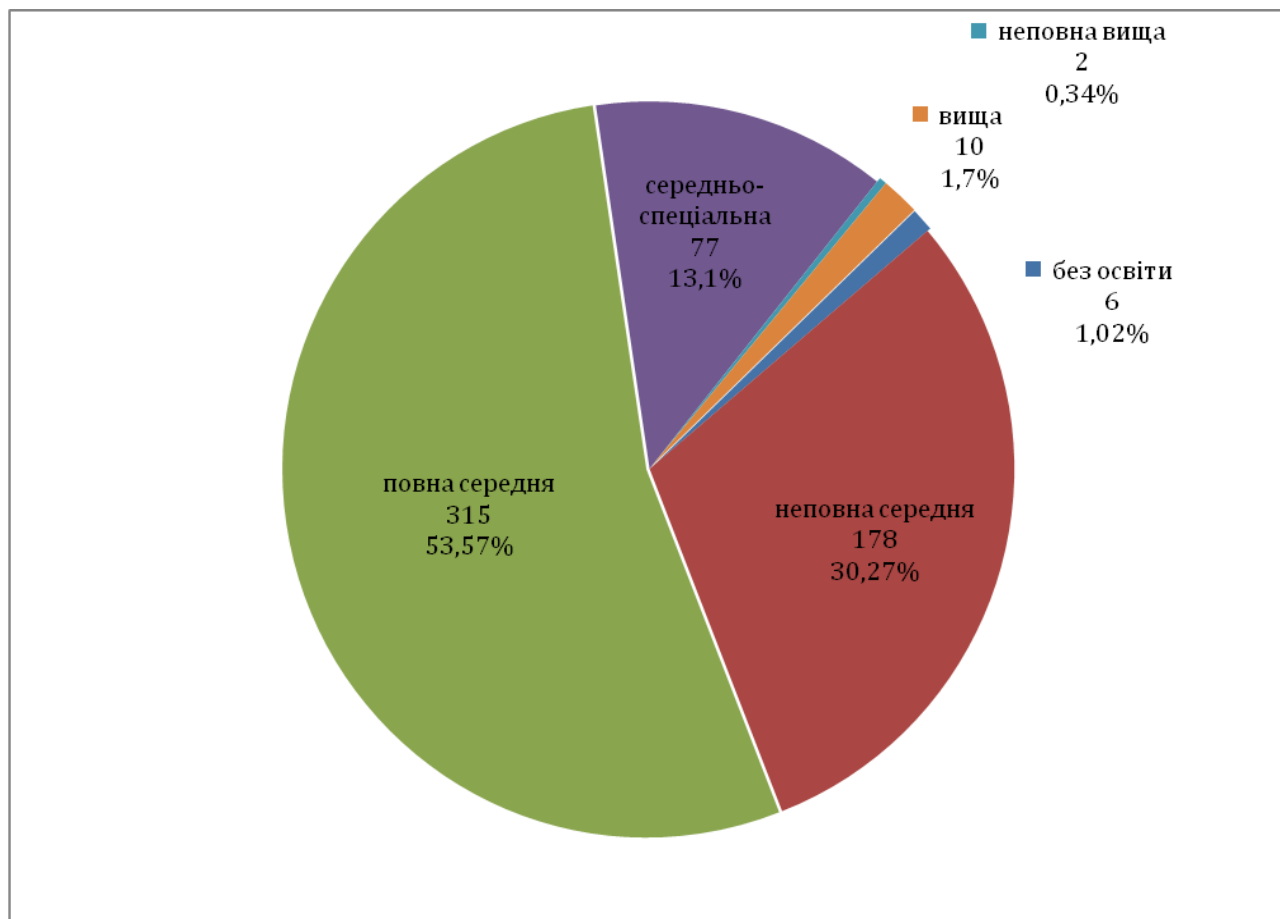
Додаток П

Засуджені за ст. 391 КК України в залежності від сімейного стану

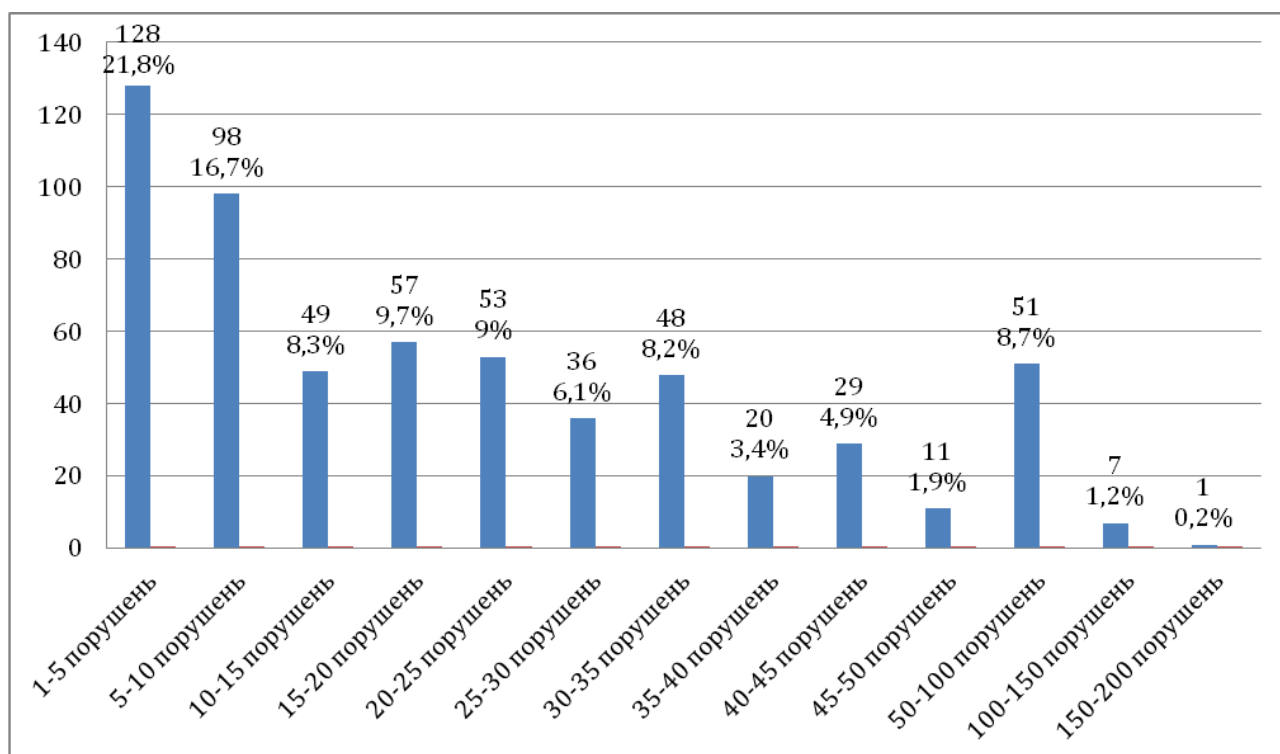

Додаток Р

Засуджені за ст. 391 КК України в залежності від рівня освіти

Додаток С

Кількість засуджених в залежності від кількості допущених ними порушень режиму відбування покарання у ВК

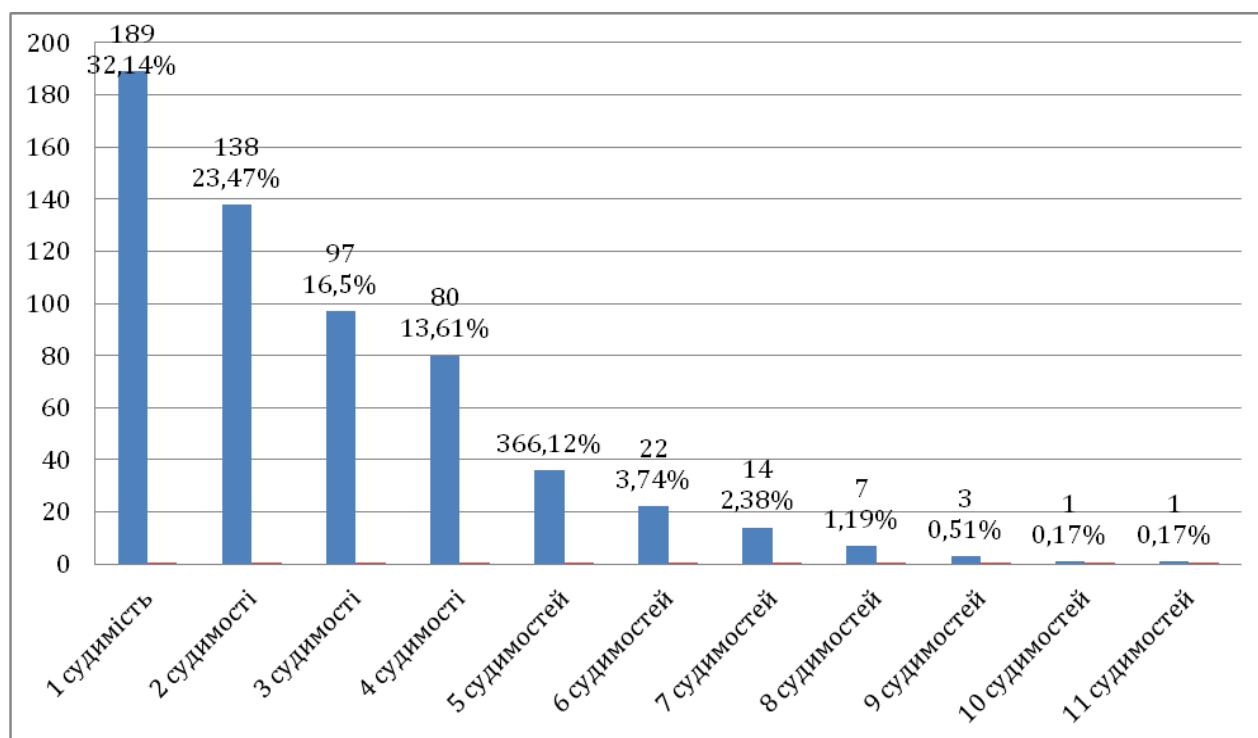
Додаток Т

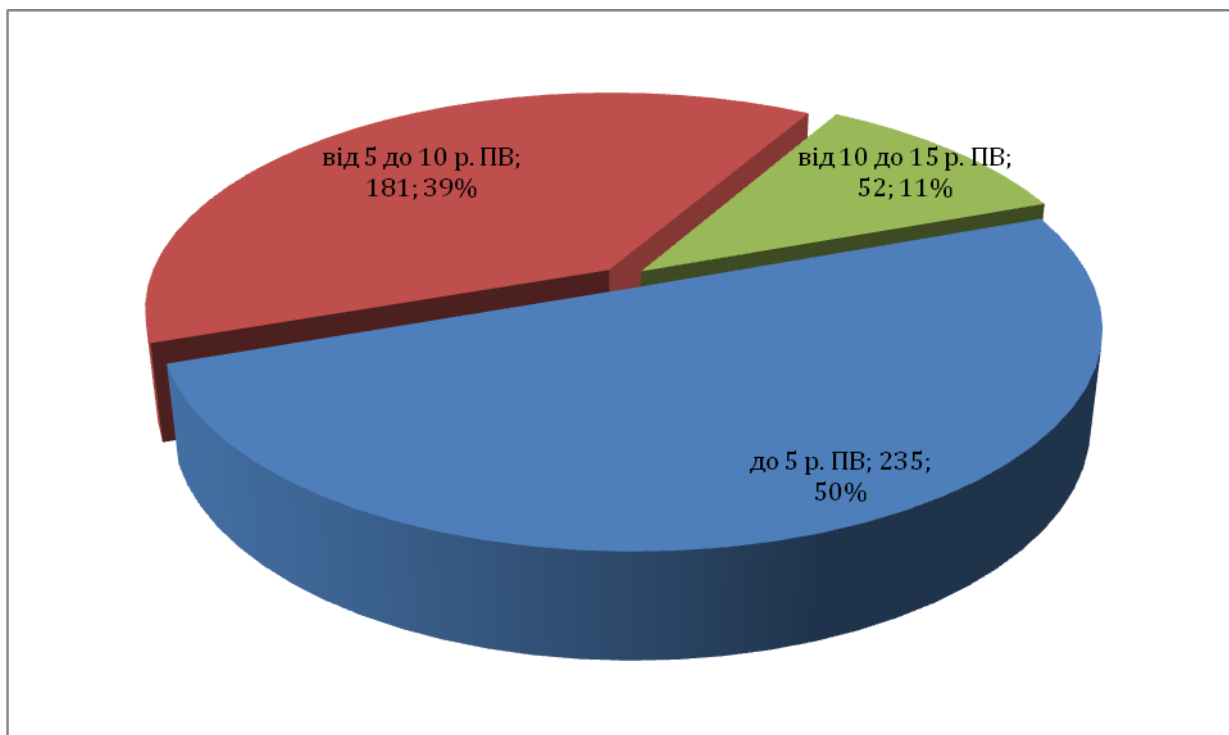
**Характер допущених порушень режиму особами,
засудженими за ст. 391 КК України**

№	Характер допущених порушень режиму відбування покарання	к-ть у %
1.	відмова від виконання безоплатних робіт	28,5
2.	відмова від виконання оплачуваної роботи	3,1
3.	порушення розпорядку дня	28,9
4.	зберігання заборонених предметів	5,5
5.	паління у невідведеному для цього місці	1,7
6.	перешкоджання у проведенні обшуку	3,1
7.	порушення форми одягу	3,8
8.	порушення секторної локалізації	1,8
9.	самовільне пересування територією колонії	0,7
10.	завішування спального місця	0,6
11.	завішування оглядового вікна камери	1,5
12.	самовільна зміна спального місця	0,8
13.	відмова зайняти визначене спальне місце	1,5
14.	пошкодження майна колонії	1,3
15.	порушення правил ізоляції	2,5
16.	відмова від переведення до іншого ВСПС	1,5
17.	нетактовна поведінка	2,7
18.	створення конфліктної ситуації	1
19.	нетактовна поведінка по відношенню до ПА	3,8
20.	погроза фізичною розправою ПА	0,7
21.	підбурювання інших засуджених до актів непокори	0,4
22.	невиконання інших вимог ПА	2,2
23.	інші порушення	2,2

Додаток У

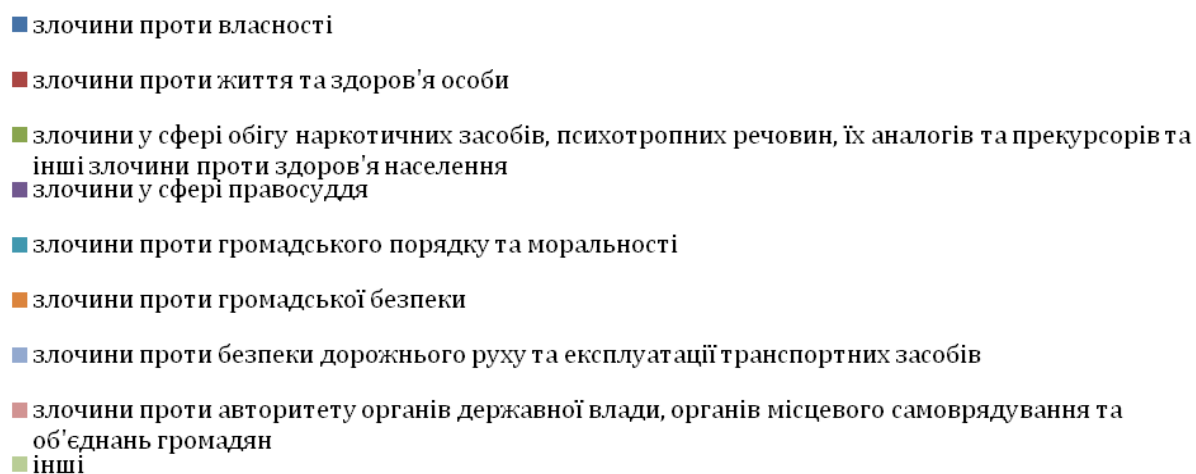
**Кількість судимостей у осіб до моменту
засудження за ст. 391 КК України**

Додаток Ф**Строк позбавлення волі, який засуджені
відбували за попереднім вироком**

Додаток Х

Групи злочинів, за які особи були засуджені до вчинення злочину, передбаченого ст. 391 КК України

Додаток Ц

Узагальнення результатів вивчення 150 кримінальних проваджень (справ) засуджених, які відбували покарання у виправних колоніях Дніпропетровської, Київської, Сумської, Полтавської, Рівненської та Чернігівської областей і вчинили протягом 2014–2017 рр. злочин, передбачений ст. 391 КК України

1. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України).

1.1. В процесі вивчення кримінальних проваджень засуджених, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань складають, – чоловіки (98,2 %), жінки відповідно складають близько 2,8 %. Це говорить про те, що в динаміці злочинності даний вид кримінального правопорушення в УВП має місце частіше серед чоловіків, а не серед жінок.

1.2. Розподіл засуджених за віком має такий вигляд:

- 18–29 років – 50,6 %;
- 30–49 років – 47,2 %;
- 50 років і старше – 2,2 %.

1.3. Соціально корисні зв'язки засуджених характеризуються так:

- неодружені – 61,6 %;
- підтримують зв'язки з дружинами – 26,4 %;
- підтримують зв'язки з дітьми – 3,5 %;
- втратили соціально корисні зв'язки – 8,5 %.

1.4. За кількістю судимостей засуджені, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань, розподілились таким чином:

– 26,0 % становлять особи, які відбували покарання вперше, інші є рецидивістами, при цьому найбільшу групу становлять особи, які мають другу та третю судимості.

1.5. Щодо строку покарання встановлено, що:

– 24,4 % – особи, які мали строк покарання менше п'яти років позбавлення волі;

– 75,6 % – особи, яким призначені тривалі строки покарання – від п'яти років і більше.

Важливо зазначити, що на момент засудження за ст. 391 КК України більша частина засуджених відбула від двох до чотирьох років призначеного строку покарання, тобто в період адаптації до умов позбавлення волі, коли найбільш активно виявляється протидія вимогам режиму, адміністрації.

1.6. Відомості про склади злочинів, за які відбували покарання засуджені, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань, виглядають таким чином:

– крадіжка – 49,0 %;

– розбій – 20,5 %;

– вбивства й тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого, – 16,0 %;

– інші злочини – 14,5 %.

1.7. До більшості засуджених (80,4 %) раніше не було застосовано помилування, амністії та пільги у виді переведення до колонії нижчого рівня безпеки або дільниці соціальної реабілітації, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

1.8. З'ясовано, що 13,0 % засуджених на час застосування ст. 391 КК України підпадали під умовно-дострокове звільнення або іншу форму прогресивної системи виконання/відбування покарань.

1.9. Розподіл заходів стягнення серед засуджених, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань:

– переведено до ПКТ – 85,8 % засуджених;

– переведено до виправної колонії вищого рівня безпеки – 5,2 %.

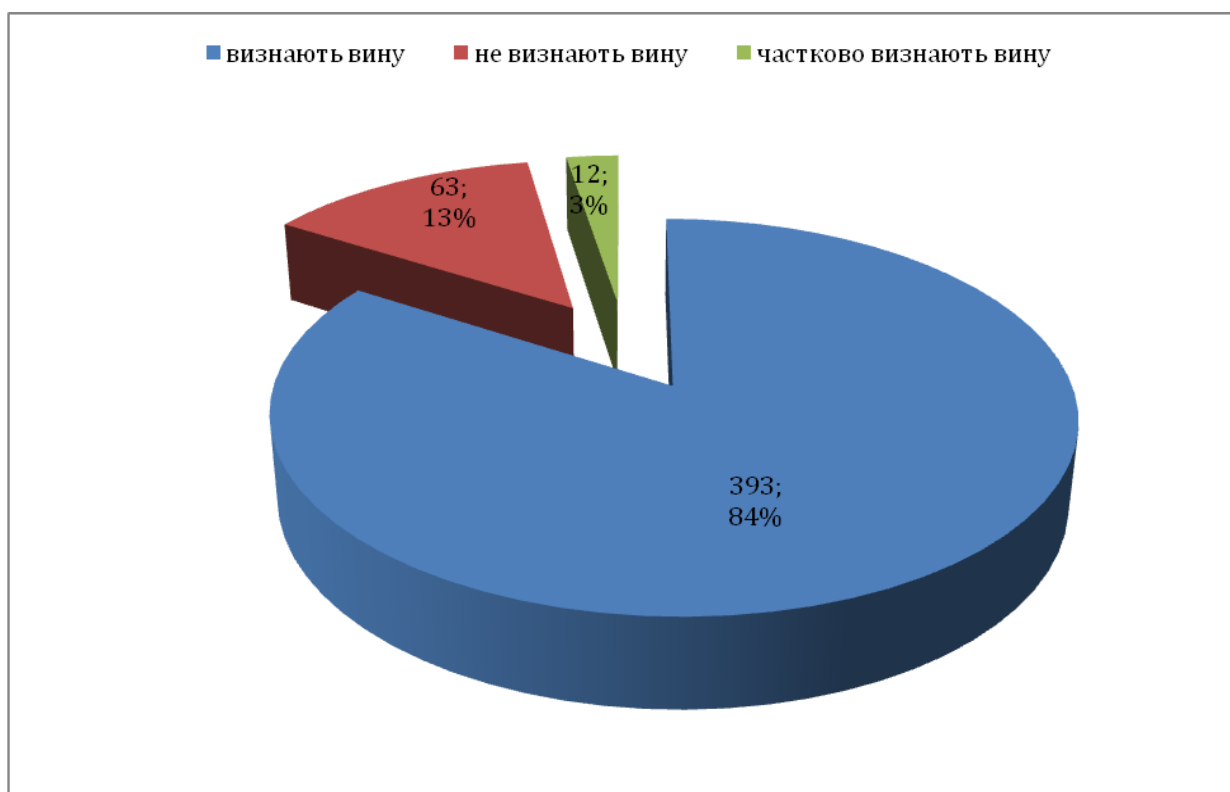
1.10. Аналіз порушень установленого порядку відбування покарання, за які на засуджених були накладені стягнення, показав наступне:

– відмова від праці – 14,0 %;

- порушення розпорядку дня – 68,8 %;
- відмова виконувати роботи з благоустрою МПВ та прилеглих до них територій – 17,2 %.

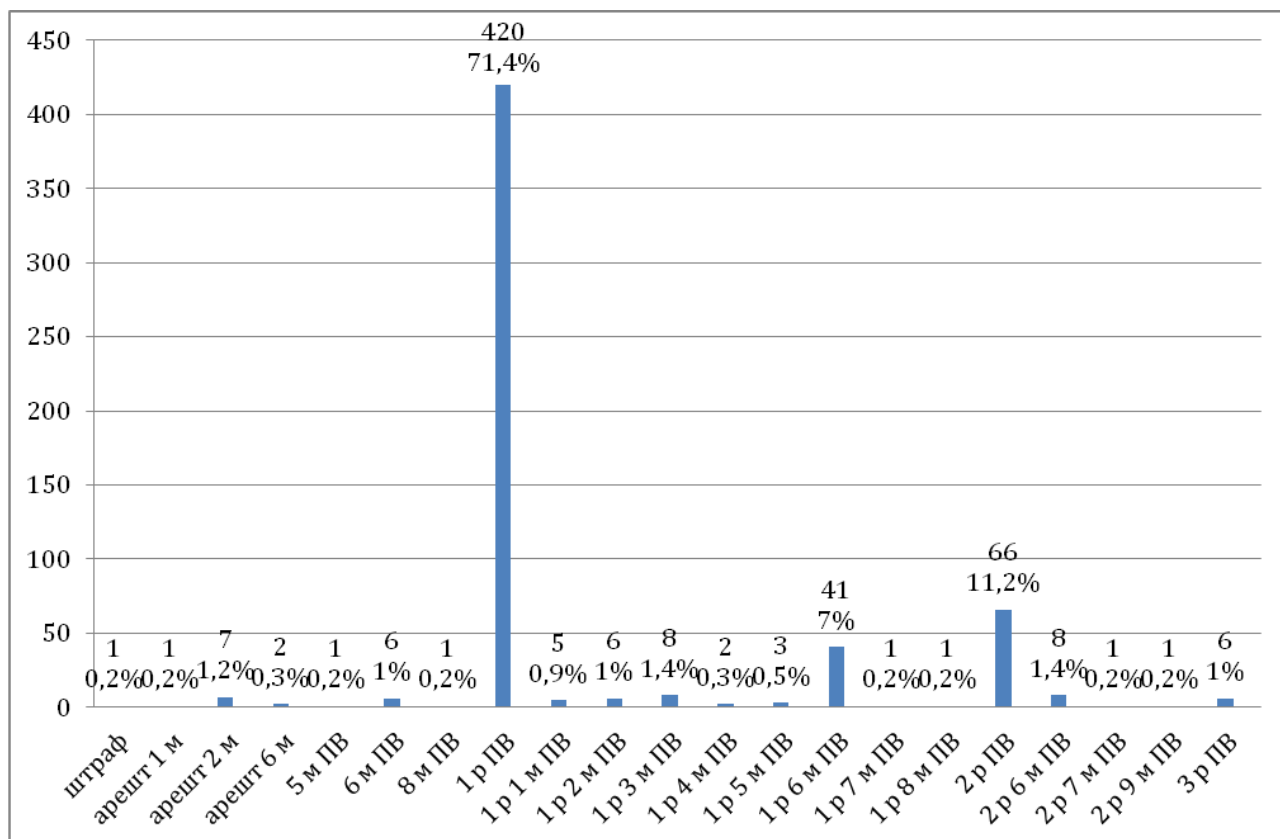
Додаток Ш

**Кількість засуджених в залежності від визнання ними вини
у вчиненні злочину, передбаченого ст. 391 КК України**

Додаток Щ

Покарання призначене засудженим за ст. 391 КК України

Додаток Ю

Акти впровадження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київської обл., 08201, тел./факс (04497) 60-300
Web-site: <http://www.asta.edu.ua>

„ 25 „ 09 2017

№ 65/11-28

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бондарєвої Катерини Володимирівної
«Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань:
кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика» на
здобуття наукового кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право**

„ 25 „ вересня 2017 року

м. Ірпінь

Комісія у складі: Директора навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Топчія В.Я., завідувача кафедри кримінального права та криминології кандидата юридичних наук, доцента Дідківської Г.В., професора кафедри кримінального права та криминології доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Богатирьової О.І., – склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Бондарєвої Катерини Володимирівної представлені у виді наукових статей:

1. Бондарєва К.В. Фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. Національний Вісник Херсонського державного університету (випуск 3/2016).

2. Бондарєва К.В. Методологічний інструментарій дослідження злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції» (випуск 4/2016).

3. Бондарєва К.В. Уголовно-исполнительная характеристика злостного неповиновения требованиям администрации учреждения исполнения наказания. Республиканский юридический научно-практический журнал «Фемида» (випуск 12(252) 2016).

4. Бондарєва К.В. Пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України». Науково-

практична конференція «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (3 березня 2017 року, м. Хмельницький).

Висновок. Представлені результати дослідження отримані у ході проведення дисертаційного дослідження Бондаревої К.В. характеризуються належним теоретичним і методологічним рівнем, мають значну практичну і теоретичну значимість і будуть використані в навчальному процесі Університету державної фіскальної служби України з предметів «Кримінальне право» та «Кримінально-виконавче право»

Підпис членів комісії:

Директор навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

[Signature] **В.В. Топчій**

Завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
кандидат юридичних наук, доцент

[Signature] **Г.В. Дідківська**

Професор кафедри
кримінального права та кримінології
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,

[Signature]

О.І. Богатирьова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський
28.05.2018

АКТ

**про впровадження результатів дисертації здобувача кафедри
кримінального права Національної академії внутрішніх справ
Бондарєвої Катерини Володимирівни на тему:
«Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань:
кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика» у
науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування ННІ № 1, кандидата юридичних наук, доцента Вознюка А.А. (голова комісії); завідувача наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції ННІ № 1, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Стрільціва О.М., провідного наукового співробітника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук Севрука В.Г. склала цей акт про те, що результати дисертації Бондарєвої К.В. на тему: «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

1. Матеріали дисертації Бондарєвої К.В. використовуються: в науково-дослідній діяльності слухачами та курсантами: при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із курсантами, студентами, слухачами; під час викладання і вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Особливості кваліфікації окремих видів злочинів».

2. Результати дисертації відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Бондарєва К.В. Фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Науковий вісник Херсонського державного університету: зб. наук. пр.* Херсон, 2016. № 3. С. 55-58.

2. Бондарева К.В. Методологічний інструментарій дослідження злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Науковий збірник Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: наук. зб.* Дніпропетровськ, 2016. № 4. С. 109-112.
3. Бондарева К.В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: історико-правовий аспект. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України.* Київ, 2017. № 1. С. 93-97.
4. Бондарева К.В. Деякі аспекти вияву злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: наук.-теор. журн.* Северодонецьк, 2017. Вип. 3 (79). С. 33-41.
5. Бондарева К.В. Режим як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика): наук. журн.* Ірпінь: УДФСУ. 2017. Вип. 4-5 (8-9). С. 110-116.
6. Бондарева К.В. Уголовно-исполнительная характеристика злостного неповиновения требованиям администрации учреждения исполнения наказания. *Феміда: респ. юрид. науч.-практ. журн.* Казахстан, 2016. № 12 (252). С. 30-34.
7. Бондарева К.В. Теоретичне обґрунтування дослідження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика. (тенденції, проблеми і шляхи їх подолання): матеріали круглого столу, (Дніпропетровськ, 22 квіт. 2016 р.).* Дніпропетровськ, 2016. С. 281-283.
8. Бондарева К.В. Деякі питання запобігання вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства: зб. тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф., (Ірпінь, 4 листоп. 2016 р.).* Вінниця, 2016. С. 173-176.
9. Бондарева К.В. Проблемність у застосуванні до засуджених ст. 391 КК України. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Чернігів, 27-28 жовт. 2016 р.).* Чернігів, 2016. С. 40-41.
10. Бондарева К.В. Пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.).* Хмельницький, 2017. С. 114-117.
11. Бондарева К.В. Дослідження засудженого, який вчиняє кримінальне правопорушення у місцях позбавлення волі: порівняльна характеристика. *Злочинність у глобалізованому світі: матеріали XVI Всеукраїнської кримінологічної конф., (Харків, 12 груд. 2017 р.).* Харків: Право, 2017. С. 48-50.

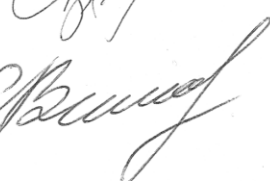
3. Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
кандидат юридичних наук,
доцент

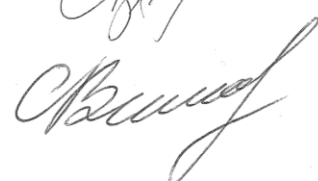
А.А. Вознюк

Члени комісії:
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

О.М. Стрільців

кандидат юридичних наук

В.Г. Севрук

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

С.Д. Гусарєв

28.05.2018р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертації здобувача кафедри
кримінального права Національної академії внутрішніх справ
Бондарєвої Катерини Володимирівни на тему:
«Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань:
кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика»
у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: директора Інституту післядипломної освіти, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Л.Д. (голова комісії), завідувача кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, професора Савченка А.В., завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента Левченка Ю.О. склала цей акт про те, що результати дисертації Бондарєвої К.В. на тему: «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Бондарєвої К.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання і вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Особливості кваліфікації окремих видів злочинів», «Актуальні питання кримінально-виконавчого права», «Кримінально-виконавче право», у рамках підвищення кваліфікації слідчих та працівників підрозділів згідно з затвердженими МВС навчальними програмами післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

Голова комісії:

Л.Д. Удалова

Члени комісії:

А.В. Савченко

Ю.О. Левченко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Академії
Державної пенітенціарної служби,
кандидат педагогічних наук, доцентС. О. Чебоненко
«24» січня 2018 року

м. Чернігів

№ 15/14-а

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бондаревої Катерини Володимирівни
на тему «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань:
кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика»
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право
у наукову діяльність Академії Державної пенітенціарної служби

Комісія у складі:

голови – начальника юридичного факультету, кандидата юридичних наук Царюка Сергія Васильовича;

членів комісії: старшого наукового співробітника науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби, кандидата юридичних наук, доцента Іванькова Ігоря Володимировича; головного наукового співробітника науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби, кандидата юридичних наук Пузирьова Михайла Сергійовича

склала цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Бондаревої К. В. на тему «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика» використовуються науковими співробітниками науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби під час підготовки наукових статей, тез доповідей, монографії «Теорія і практика підготовки управлінського персоналу для органів та установ виконання покарань», навчально-методичного посібника «Моніторинг дотримання прав ув'язнених та засуджених в установах виконання покарань».

Голова комісії
кандидат юридичних наук

С. В. Царюк

члени комісії:
кандидат юридичних наук, доцент

І. В. Іваньков

кандидат юридичних наук

М. С. Пузирьов

**ЦЕНТРАЛЬНЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ
ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ТА ПРОБАЦІЇ
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ**

вул. Воздвиженська, 2 м. Київ, 04071, тел./факс: (044) 4255642 ел. адреса: hr.c@kvs.gov.ua телефон довіри: (044) 4255642

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бондарєвої Катерини Володимирівної
«Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань:
кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика» на
здобуття наукового кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

« 27 » вересня 2017 року

м. Київ

Центральне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації розглянуло результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Бондарєвої К.В. **«Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика»**, які були представлені у виді наукових статей і, які характеризуються належним теоретичним і методологічним рівнем, мають значну практичну і теоретичну значимість для функціонування органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України.

Результати дослідження Бондарєвої К.В. будуть використані у процесі службової підготовки особового складу органів і установ виконання покарань у роботі із засудженими та розробки відомчих нормативно-правових актів з питань запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань.

1. Бондарєва К.В. Фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. Національний Вісник Херсонського державного університету (випуск 3/2016).

2. Бондарєва К.В. Методологічний інструментарій дослідження злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції» (випуск 4/2016).

3. Бондарєва К.В. Уголовно-исполнительная характеристика злостного неповиновения требованиям администрации учреждения исполнения наказания. Республиканский юридический научно-практический журнал «Фемида» (випуск 12(252) 2016).

4. Бондарєва К.В. Пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України». Науково-практична конференція «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (3 березня 2017 року, м. Хмельницький).

Заступник начальника управління

Д.Г. Немцев

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-18/12-1116

"14" червня 2018 р.

**Проректору
Національної академії
внутрішніх справ
Чернявському С.С.**
пл. Солом'янська, 1,
м. Київ,
03035

Шановний Сергію Сергійовичу!

Повідомляємо, що ознайомившись з опублікованими працями ад'юнкта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Бондаревої Катерини Володимирівни за темою дисертаційного дослідження «Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавчі характеристики» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, вважаємо, що висновки зроблені в них є науково обґрунтованими та можуть бути використані у законодавчій роботі народних депутатів України – членів Комітету.

З повагою

Голова Комітету

А. Кожем'якін

ВРСДЗ НАВС	
Вх. № <u>53/ВР</u>	
<u>20</u> <u>06</u>	20 <u>18</u> р.
кількість аркушів:	
осн. док. <u>7</u>	додаток <u>—</u>

Додаток Я

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бондарева К. В. Фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 3. С. 55–58.
2. Бондарева К. В. Методологічний інструментарій дослідження злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Науковий збірник Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 109–112.
3. Бондарева К. В. Уголовно-исполнительная характеристика злостного неповиновения требованиям администрации учреждения исполнения наказания. *Феміда*. 2016. № 12 (252). С. 30–34.
4. Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: історико-правовий аспект. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 93–97.
5. Бондарева К. В. Деякі аспекти вияву злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. Вип. 3 (79). С. 33–41.
6. Бондарева К. В. Режим як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5 (8-9). С. 110-116.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бондарева К. В. Теоретичне обґрунтування дослідження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика (тенденції, проблеми і шляхи їх подолання): матеріали круглого столу*, (Дніпропетровськ, 22 квіт. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 281–283.

2. Бондарєва К. В. Проблемність у застосуванні до засуджених ст. 391 КК України. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Чернігів, 27-28 жовт. 2016 р.).* Чернігів, 2016. С. 40–41.

3. Бондарєва К. В. Деякі питання запобігання вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства: зб. тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф., (Ірпінь, 4 листоп. 2016 р.).* Вінниця, 2016. С. 173–176.

4. Бондарєва К. В. Пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конф., (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.).* Хмельницький, 2017. С. 114–117.

5. Бондарєва К. В. Дослідження засудженого, який вчиняє кримінальне правопорушення у місцях позбавлення волі: порівняльна характеристика. *Злочинність у глобалізованому світі: матеріали XVI Всеукраїнської кримінологічної конф., (Харків, 12 груд. 2017 р.).* Харків: Право, 2017. С. 48–50.

6. Bondarieva K.V. The criteria of the crime disjunction that is provided under the article 391, Criminal Code of Ukraine from the malicious violation of the established procedure for serving a sentence. *Application of English language in the teaching of criminal legal disciplines: interuniversity scientific and practical internet conference, (Kyiv, June 14, 2018).* Kyiv. 2018. P. 150–152.